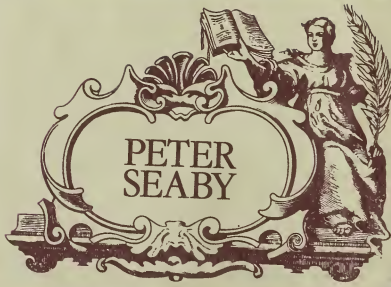

THIS BOOK BELONGS TO
ST. MARY'S COLLEGE,
OSCOTT, BIRMINGHAM.

Press   Shelf   Number

XXXII. K   19

B

DE RE

MONETARIA
VETERVM ROMA-
NORVM, ET HODIERNI
APVD GERMANOS IMPERII.

Libri duo.

MARCVARDI FREHERI
Consiliarij Palatini.

Accedit

NICOLAI ORESMII EPISCOPI LEXO-
mensis (qui fuit Præceptor Caroli V. cognomento Sapientis Regis
Gallie) de origine & potestate, nec non de mutatione mone-
tarum, liber subtilissimus: cum succincto tractatu
eiusdem argumenti GABRIELIS BYEL:
& Notis in utrumque locuple-
tissimis.

Ex Bibl.
Ios. Ren. Card.
Imperialis.

L V B D V N I
Apud Gothardum Voegelinum.

clō lo c v.

De Moneta Romana

DE RE

MONETARIA

INTERVM ROMA

IN ANNO MDCCLXXII

LIBRI PRIMUS

DE NUMISMA

ANTICA

ET MODERNA

NUMISMA

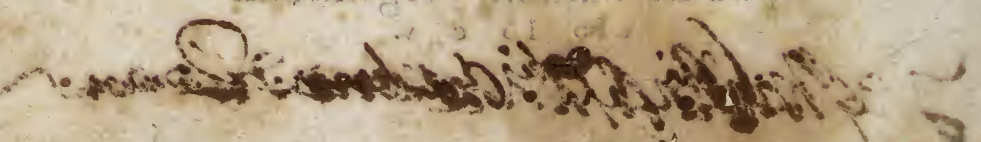
ANTICA

LIBRI

PRIMI

Abul Gotthardus Vigelinnus

REVERENDISSIMIS ET SERE-
NISSIMIS S. ROM. IMPERII PRINCI-
PIBUS ELECTORIB. AD RHENVM,

- D. IOHAN. SVICARDO MOGVNTINO
D. LOTHARIO TREVIRENSI
D. ERNESTO BAVARO COLONIENSI
Archiepiscopis, & Archicancellariis &c.
D. FRIDERICO PALATINO RHENI,
Bauariæ duci, Archidapifero &c.

Dominis suis longè clementissimis.

Vos singulos coram affari tre-
miscerem, vt scripto appellem
iunctos, Præcelsi Principes, fiden-
tem facit materia: quæ est de in-
strumento humanæ societatis v-
tilissimo, deque insigni principatus non infi-
mo, id est Monetâ. Nam & ab omni æuo ad
Principes ea nominis vultusque vulgandi ra-
tio propria pertinuit, & administrationem rei
propemodum sanctæ præ aliis in Republica
cordi habuerunt. Neque verò Ecclesiæ præsu-
les suâ curâ inferiorem aut indignam censue-
runt, quin & fomitem illum peccâdi ad suam
censuram reuocarent, & ingenio calamoque
nobilem cum primis materiam illustrarent.
Quorum quidem monumenta per omnes &
gentes & etates in hoc genere extiterunt; è pri-

scis, in Græcia Epiphaniæ Constantiensis in
Cypro; è mediis & imis, in Gallia Nicolai O-
resmii Lexouiensis, & postea Roberti Cœna-
lis Abrincensis, in Germania Iohannis Dal-
burgii VVormatiensis Episcoporum, in Italia
aut Hispania Antonii Augustini Ilerdensis
demumq; Tarraconensis Archiepiscopi, ma-
gni nominis & virtutis virorum. Cæteros e-
nim qui in hoc campo versati sunt, non faci-
lius quàm Homericarum nauium nomina e-
numerauero. Post quorum omnium dilige-
ntiam si quid nobis insuper non vulgatæ obser-
uationis repertum videtur, nō erit amicorum
consilii, quorum impulsu illud nunc profero,
quod me debeat pœnitere. Id verò quidquid
est opellæ, neque alii quam vobis, Principes ve-
nerandi, deberi, neque aliter quàm iunctis of-
ferendum existimaui: quos ab Augusto culmi-
ne secundos, & primas Imperii destinatas, præ-
ter collegii Septemviralis vinculum, ipse Rhe-
nus peplo suo, ceu peculiari quodam fœdere
implexos tenet; instituto vt à maioribus inde
accepto, ita constanti fide & fraterna coniun-
ctione feliciter hactenus propagato, & æter-
nùm sanctè conseruando. Vos nobilissima
Europæ ora, viris armisque & opibus artibus-
que florentissima, quæ Romanis olim sub Pri-
mæ & Secundæ Germaniæ nomine possessa,
non

non minus quam cis-Rhenana Teutonia dominos agnoscit. Rhenus pater, cuius olim terribilem ripam inde Defensores, Ballistarij, Acincenses, Armigeri, Martenses, Vindices, Pacenses prætexebant; hinc feræ & indomitæ gentes Nicri & Mogani Loganiq; accolæ premebant, nunc medius & securus vestra arua fecat: vestra castella Augusta antiquitate nobilia, Moguntiacum, Bachiaras, Confluentes, Tuitium, tranquillus & incruentus prælabitur: vtramque ripam & Romanam & Germanam agnoscens non dirimit, sed ornat: nec iam lusoriis infestus, sed lembis & onerariis lectus, & proprias dotes fundit, & vltro citroque

Longinqua omnigena vectat commercia terra.

Quibus non donis abundans! siue Bacheia munera miremur, illa tot populorum gulis expetita; siue quæsi piscis delicias, quem Rheni aduenam ciuem Venantius Pictauiensis Episcopus vocat: siue adeo quibus Hermus Tagusque superbiunt, rutilantis metalli ramenta. Quod quidem præter vernaculum testem Otfridum VVeissenburgensem Monachum, qui auriferas Francorum arenas laudat, & Æneam Senensem Cardinalem, neque Græcos olim ignorasse Nonnus Panopolitanus & ipse antistes Edeffenus indicio est, in Dionysiacis ita scribens:

Κηρὸς μὲν τὰδε δῶρα πλοῦτος, δῶκε δὲ κοῦρη
 Περσινὸς Εὐφρήτης πολυδαίδαλον εἶδος ἀράχνης,
 Χρυσὸν ἴβηρ πῶρε Ρῶ· ἔχεκπέανων δὲ μετ' ἄλλων
 ἤλυθεν ἱκετα δῶρα γέρον Πακτωλὸς αἰείρων.

Neq; aliunde nimirum repetenda aureæ mo-
 netæ origo, cui à Rheno nomen natum, à ma-
 ioribus vestris ceu I I I viris quibusdam pro-
 cufæ, & cæterorum deinde Ordinum imita-
 tione frequentatæ. Quem morem etiam num
 retinentes, aureos argenteosque nummos aut
 coniunctim, aut eadem lege modoque, sum-
 ma certè præ multis aliis integritate publica-
 tis; & saluberrimo consilio institutos con-
 uentus (quibus mihi interesse aliquando con-
 tigit) examinandis taxandisque omne genus
 pecuniis diligenter habetis; & fluctuanti iam-
 diu rei nummariæ, quatenus morbi pertina-
 cia admittit, remedium afferre satagitis: le-
 gum bonarum non minus hac etiam parte
 vindices acerrimi, quàm cætera salutis pacisq;
 & tranquillitatis publicæ custodes vigilantif-
 simi. Quando autem ita Comitiorū senten-
 tia tulit, vt quæ super hac re Circuli singuli in-
 ter se, quæ coniuncti pleno senatu in commu-
 ne consulenda censerent, ad Moguntinum
 prius Præfulem Germaniæ Archicancellariū
 ὡς ἡ Λατίνων βάλει) Φωνή, ὡς δὲ Ἑλλήνες εἶπαιεν, λογοθέτην (vt
 de eo Nicetas Choniates loquitur) pro more
 referantur; tuæ in primis Celsitudini, Illustris-
 sime

sime Præsul, hæc etiam qualiacunque si reue-
renter offerrem, non nisi rite & ordine me fa-
cturum putavi: magna spe fretus, in re bona
velleus conatus, vt ut à priuato homine, nec
tam forte istarum rerum intelligente quàm
patriæ certè & veritatis amante profectos, a-
pud tantos Principes non minus æquitate &
comitate laudatos quàm dignitate & poten-
tia suspiciendos, locum aliquem non meriti
sed gratiæ reperturos. Quod sanè non poterit
mihi animum non addere, ad ampliorem hu-
ius argumenti tractationem, sub Pomponii
nomine dudum promissam, tandem absol-
uendam: vbi modò prius affectos de Romano
Imperio, itemque de Germanica lingua com-
mentarios, imò iam plenè maturos & claustra
indignantés, fauente Domino in lucem pro-
tulero. Valete Clementissimi Principes. Lu-
boduni, 1111. Non. Mart. Anno Messix nati
MD CV.

*Reuer. & Sereniss. VV. Celsitud.
subiectiss.*

MARQVARDVS FREHERVS.

ELENCHVS CAPITVM

LIBRI I.

- I. *De antiquis Romanorum numismatis, an & que fuerint moneta.*
- II. *Definitio Monetae exposita.*
- III. *Leges nummaria Romanorum.*
- IIII. *Philosophi veteris Anonymi de re monetaria monitio ad Theodosium Aug. eiusque filios Honorium & Arcadium Cass. Cum Notis.*

LIBRI II.

- I. *De Romana Reip. declinantis moneta: nominatim de Byzantiis.*
- II. *Veterum Francorum Gothorumque moneta, Denari, Solidi, Libra, Fertones.*
- III. *Varia variarum gentium monetae numerata: nominatim de Florenis, Ducatis, Taleris.*
- IIII. *Hodierna Romani Imperii apud Germanos leges nummaria.*
- V. *De prauaricatione harum legum, praecipue in minuta pecunia vsuali. Causa fluctuantis rei monetaria detecta, & remedium unicum.*

DE ANTIQVIVS PRINCIPVM ROMANO- RVM NVMISMATIS.

C A P V T I.

NVLLA in re, aufim dicere, populi Romani tantam aut follertiam induftriamque extitiffe, aut in propagan- da longè lateque & ad omnem pofteritatem confecrãda fui memoria ambitionem, quanta in fola re numaria & toto monetarum numifmatumq; genere obferuari potefl. Nam ne de infinita & prope incredibili eorum varietate dicam, quæ tanta efl, vt quot numos, tot fingulares & diuerfas formas obferuare liceat, vt liquido confirmare poffim, in immenfa eorum copia, quæ partim apud antiquarios homines vidi, partim ipfe habeo, vix femelatque iterum me duo numifmata confpexiffe, quæ licet infcriptione annoque atque adeò vtriusque (vt fic dicam) paginæ icone conuenirent, gemina tamen fibi eflent, id efl, ab eodem artifice eodemque inftrumento cufa & efformata: Quale quæfo illud efl, quod omnes pene res facras profanasque, domi militiæque geflas, quotquot vllis hifloriis & annalibus commédare, vllò marmorum & monumentorum apparatu exprimere & celebrare potuerunt; eafdem plerafque omnes, atq; etiam plu-

res quàm vllò in alio veterum memoriarum genere reperiantur, nūmorum orbibus insculpere & includere studuerunt: genere monimenti non tantum compendiosiore & faciliore, verum etiam ad famam rerum latè longèque dissipandam commodiore, & ad posteritatis memoriam longe durabiliore. Nam & ad eos populos, qui Romanæ vr̄bis aut aliarum ornamēta, viro-
rumque fortium statuas, & principum arcus columnasque, & templa Deorum videre non potuerunt; iam tum illatus per commercia nummus omnia illa suo orbe complectens, cumque nummo ipsa rerum fama penetrauit: & ad nostram ætatem, quæ vix insignium tot monumentorum pauca & lacera fragmina, annaliumque auctores partim mutilos & dimidiatos, partim sc̄dè corruptos malèque habitos retinuit, multis etiam omnino caret; numismatum ingens & admiranda multitudo peruenit, etiam selectissimorum; & adhuc satis integrorum, vt quædam ab incudè adhuc recentia velutique aspera videantur. Quæ seu in veterum vr̄bium excisarum ruinis & parietinis, seu in thesauris & flauissis illo æuo hac illac reconditis, sepulchrisque & vr̄nis funeralibus sæpe numero inuenta sunt & inueniuntur; seu in ipsis veterum ædificiis (quod memorabile mihi visum) inter singulorum lapidum commissuras hoc ipso consilio interta, etiamnum à curiosis hominibus eruuntur & depromuntur: Vt vix credibile possit videri, tantam vim etiam cusi auri argentiq; & æris è terræ visceribus sine fine erui & hauriri. Sed faciebat singularis illa veteris legis Cornelie numarie cautio & sanctio, non minus notatu digna, quàm hæctenus à nostris hominibus parum animaduersa, qua conflare & dissolvere nummos probos non minus interdictum erat, quàm improbos falsosq; cudere & monetam adulterare. Paulus 1. Sentent. Tit.

xxv. in princ. *Lege Cornelia tenetur, qui nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raserit, corruperit, vitiauerit, vultu ve Principum signatam monetam praeter adulterinam reprobauerit.* Ut enim *flare nummos* Latini est nummos fingere, fundere, formare; quod & *proflare* Plinius vocat, vnde & *Flauissas* veteribus dictas Gellius auctor est, quod in eis non argentum rude & infectum, sed flata signataque pecunia condi consueuisset: & *Flaturarios* homines pecuniæ formandæ operatos Imp. vocant L. v i. C. Th. de fals. monet. Vlpianus in L. i x. D. ad Leg. Cornel. de fals. *qui ve argenteos nummos adulterinos flauerit*, quod apud Græcos ita legitur, *ὁ θεὸς ἐξ γυρᾶς νομίσμας ποίησας*: Ita *conflare* profecto est eius rei contrarium agere, & quæ flata erant prius, igne subacta rursus in massam redigere, vt apud Lampridium in Alexandro: *Quartanos iam formatos in in moneta detinuit, expectans vt si vectigal contrahere potuisset, & eosdem ederet: sed cum non potuisset per publicas necessitates, conflare eos iussit, & tremisses tantum solidosq. formari.* Resoluere idem vocat in eodem: *Formas binarias ternarias & quaternarias & denarias etiam, atq. amplius vsq. ad bilibres quoq. & centenarias, quas Heliogabalus inuenerat, resolui præcepit, neq. in usu cuiusquam versari.* Non licuit itaque iam tum per legem Cornelianam nummos Principum conflare; quod & constitutionibus deinde interdictum fuit, ne iniussu Principum à quoquam fieret, l. i. C. de auri publ. profecut. l. 12. 13. C. Th. de susceptor. præpos. l. i. C. Th. si quis pecun. conflauerit. ne nimirum ipse icon & rei impressæ memoria, cuius sine & contemplatione pecunia formata erat, periret. Eadem ratione quæ nec statuas & imagines Imperatorum consecratas conflare citra maiestatis crimen licuit. l. 4. in fine & l. 6. D. ad Leg. Iul. maiest.

L. Cornelia
nummaria.

Conflare.

(in qua ea verba, *aliudve quid simile admiserint*, non possit quis aptius quàm de conflatis nummis interpretari) Tacitus lib. III. *L. Ennium equitem Romanum maiestatis postulatam, quod effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertisset, recipi Caesar inter reos vetuit.* Nisi forte cuius memoria damnata esset. d. l. iv. D. ad Leg. Iul. maiest. Hoc genus vt statuas, imagines, clypeos deiici, detrahi, confringi, aboleri solitos: ita etiam nummos conflare Dion de Caio testatur lib. 60. τῆδε τῆ Γαίης μνήμη ἀχθόμενοι τὸ νόμισμα τὸ χαλκῆν πᾶν ὅσον τῶν εἰκόνα αὐτῆ ἐπιτυπώμενίω εἶχε, συγχωνδύλιω αἰ ἐγνώσαν. Idque quod de nummis minimè conflandis dico, vsque adeò verum est, vt etiam posteriores Principes quamuis declinante Imperio & fisco pauperiore, potius tamen quàm priorum principum nummos conflarent & suo iconio recuderent, monetam deteriore argento, & (vt quidam Poeta loquitur) venæ secundæ facere maluerint: quæ *Maiorina* illa dicta videtur, à Constantio Imp. L. VI. C. Th. de falsa mon. Secus ac hodie, vbi non tantum priorum principum monetæ à successoribus plerumque recuduntur, sed & aurifabris omne pecuniæ genus conflare & in promiscuum manupretii vsu conuertere impune liberumque est. Atque hæc (vt opinor) vel præcipua causa esse potest, quod tanta veterum nummorum copia salua remanserit: non tantum qui integri & notabiles sint, sed & multorum qui omninò detriti & inaspicui: adeò vt & Iustiniani tempore plurimi veterum aureorum solidorum in vrbe Roma & aliis Italiæ partibus inuenirentur, vt ipse scribit in pragmatica sanctione ad Vigilium Episcopum Romæ cap. x i x. multoque magis Valentiniani. I. I. C. de veter. numis. potest. & adhuc nostro seculo multi tantam eorum vim possideant, vt priscorum illorum

Crasso-

Crafforum & Lucullorum census eo ipso pecuniæ numeratæ genere æquare posse videantur.

Interea verò dubitari apud nos etiam à doctis video, utrum totum illud nūmorum genus Cæsareis vultus & à tergo exquisitissima variis modis signa impressa habens, illo ævo in promiscuo & quotidiano monetæ & commerciorum usu fuerit? Qua de re si sententiâ meâ roger, hoc tantū dicere habeā, Aut nullā apud veteres Romanos monetam fuisse, aut certè hāc fuisse qua de agimus: & quidē æneā (quod illi minimè admittere volunt) vel maximè. Nec tamen (ut hoc prius expediamus, quod à nullo prius annotatum videmus) omne nūmi genus ab eodem profectum fuisse videtur. Totum enim ferè genus æneorum numorum Senatus auctoritate in gratiam & honorem Principū cūsum formatumque fuisse stantis Imperii temporibus deprehendi. Senatus siquidem consulto ut statuæ, effigies, arcus, & id genus aliā; ita & numi Principibus modò primum electis & inauguratis, modò alia atque alia gerentibus decerni soliti. Dion. lib. xliiv. de Julio: *πρὸς δὲ τῆς τοῖς τοῖς ἑσσι, πατέρα τε αὐτῶ τὸ πατρὶδι ἐπιπινόμασαν, καὶ εἰς τὰ νομίσματα ἐνεχέραξαν.* Herodianus in Severo: *ὁ δὲ Σεβήρου καὶ πρὸς τὴν σύγκλητον τὰ αὐτὰ ἀνεγκων, ὡς ἀν μᾶλλον αὐτὸν εἰς πίστην ὑπαγάγοι, νομίσματα τὰ αὐτὰ κοπιᾶσαι πέπεισε, καὶ ἀνδράντων ἀναστάσει, τῆς τε φοπῆς ἡμεῖς τὴν νοθεύειν χάριν Πιτωσικ.* Et ita quidem, ut causa decernendi in ipso nummo nōnunquam notis literisque exprimeretur, veluti in Augusti: *Ob civis servatos. Quod per eum respublica in ampliore atque tranquilliore statu est. Quod via munita sunt.* &c. Sed cudebatur Senatus iussu æreus tantū numus, ut ex Dionis loco supra allato videre est, ubi omnem Gaii numum, æneum tantum, conflatum Senatus iussu refert.

S. C.

Græci nummi.

Cuius rei certissimum argumentum est, quod omnibus ferè æneis, quocunq; æris genere flatis, nota S. C. impressa cernitur: idque in omnibus Latinis nūmis (in Græcis enim nūmis apud eas provincias cufis, quæ per præfides regerentur, idem non apparet) ad id usque temporis, quo per triginta Tyrannos respublica miserandum in modum lacerata fuit, deinceps verò Senatus auctoritas paulatim evilescece cœpit, constanter servatum observare licet: quas tamen notas in nullo aureo argenteove numo adhuc videre mihi licuit. Nimirum quia aureos argenteosque ipsi Imperatores suo arbitrio in aulicis & palatinis monetis cudebant, & (ut auctor quidam vetustus sed Anonymus, Notitiæ Imperii subiectus, loquitur) *potentia Regalis pro licentia speciem suam in auro tantum argentoque signavit: qua pro reverentia figura nullis usibus proficiens ad honorem regium sacrata permansit.* De auro primum fidem facit Plinius Lib. xxxiii. cap. iiii. ubi de aureo numo loquitur; *paulatim* (inquit) *principes imminuere pondus aureorum; minutissimè Nero* (ita corrigentibus adfentior) *ad XLV. M.* Et Papinius in epitaphio Hetrusci, qui quæstor fuerat Domitiani:

Quod domuum celsis niteat laquearibus aurum:

Quæ Divum in vultus igni formanda liquecat

Massa, quid Ausonia scriptum crepet igne moneta.

De argento fidem facit Suetonius in Octavio: *Tantum mox fiduciam fatis Augustus habuit, ut thema suum vulgaverit, numumque argenteum nota sideris Capricorni, quo natus est, percussisset.* Et Philostratus de Apollonio lib. i. drachmæ argenteæ à Tiberio signatæ meminit. Adde & electros à principibus signatos, quippe auro argentoque remixtos. Lampridius in Alexandro: *Alexandri habitu numos plurimos figuravit, & quidem electros*

Electrei.

Electros

Æreos aliquantos, sed plurimos tamen aureos. Hoc loco nescio an non Traianum excipiam, cuius etiam in aureis & argenteis, etiam qui denariis maiores, semper ferè *Traiani Imp.* hæc inscriptio visitur, *S. P. Q. R. optimo Principi.* Quod ex singulari eius principis modestia factum credibile est; qua etiam statuas & honores deprecatum legimus, quam tantopere Plinius Secundus in Panegyrico deprædicat. Tandem verò oppressa penitus per Principes republica, Senatusque auctoritate veluti capite deminutâ, factum est; ut omne nûmi genus etiam æneum quodvis à Principibus ipsis cuderetur. Et hinc est; quod in posteriorum Principum, circa Constantini tempora, nummis æneis nunquam amplius S. C. nota illa pristina cernatur: Sed aliæ potius, locum significantes monetæ Palatinæ, ubi cusi essent: veluti: PTR. & P. TRE. & T. & TR. & TRS. & TR. P. S, quæ *pecuniam Treueris signatam* innuunt: Quippe cum & Libellus Dignitatum (qui sub posterioribus Imperatoribus confectus videtur) *Procuratoris Monetæ Trevirorum* meminerit, & in lapidibus quoque III virorum *monetæ Triveriæ* mentio inveniatur. Eadem ratione qua & P. LV G. *pecuniam Lugdunensem*, & A Q P S. *Aquileiæ pecuniam signatam* in eiusdem generis nummis denotat; & sic de reliquis.

Et hæc cum ita sint (ut ad rem redeam) nullus equidem dubito, quin omne illud genus aureorum, argenteorum, æneorum numorum monetæ & pecuniæ usu vulgo fungeretur: & quidem eo magis, quo magis ad honorandum principem, resve gestas famæ & posteritati consecrandas factum esset: quippe cum non alia melius ratione in manus & ora hominum pervenire posset, quam per commerciorum & quotidiani usus liberrimam facultatem. Quod ne longius repetamus,

tamus, satis intellexit vel Rex ille Italiae Theodericus, Gothus licet & qualiscunque Romanorum imitator, cum apud Cassiodorum in formula Comitum Sacrarum largitionum lib. v I. cap. v I I. ita scribit: *Supplicum fortunas per te erigimus: Kalendis Ianuarius affatim dona largimur, & latitia publica militia tua est. Verum hanc liberalitatem nostram alio decoras obsequio, ut figura vultus nostri metallis usualibus imprimatur, monetamque facis de nostris temporibus futura secula commone. ô magna inventa prudentum! ô laudabilia instituta maiorum! ut & imago principum subiectos videretur pascere per commercium, quorum consilia invigilare non desinunt pro salute cunctorum. Idemque libro VII. cap. XXXII. Moneta debet integritas quari, ubi & vultus noster imprimitur. Quidnam erit tutum, si in nostra peccetur effigie? Sit mundum, quod ad formam nostram securitatis adducitur. Claritas regia nihil admittit infestum. Nam si vultus cuiuslibet sincero colore depingitur, multo iustius metallorum puritate principalis gratia custoditur. Auctor ille anonymus, Philosophus tamen, in opusculo quodam ad Honorium & Arcadium Imp. (ut videtur) scripto, & notitiae Imperii subiecto: *Sequentior aetas aris redundante materia, quam publicus iam recasabat mœnium ornatus, diuturna ut prior monumenta meditata, as validum ipso pondere pretiosius figuravit: cuius species pro qualitate (ut diximus) ponderis diuturnior fuit. Sed potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit: qua pro reverentia figura nullis usus proficiens, ad honorem regum sacra permansit. Aeris autem materia, qua iam praecopia vilior erat, ad dona militaria & varia populorum commercia signabatur.**

Solidi.

Extra dubium itaque habeo, aureos veterum Imperatorum nummos, illos ipsos (quorum toties in nostro iure mentio) Solidos fuisse.

Argenteos verò , denarios, quinarioſque, & libellas ſembellasque tam certò fuiſſe ; quàm conſulares ar- *Denarii.*
 genteolos, fuiſſe illos ipſos Bigatos & Victoriatos quo-
 rum Plinius meminit, & Serratos , quorum Tacitus,
 dubitari non poteſt.

Maiores verò aureos argenteosque pro ponderis ſui
 ratione ad ſeſtertiariam rationem redactos computa-
 toſque fuiſſe.

Ad æreos autem quod attinet , quos Auctor
 ille *pondere ipſo pretioſiores* eleganter & verè ſcribit :
 (quis enim nō videt, decem aſſes, vel quinque dupon-
 dios ab unius denarii argentei pretio, ſi metallum ſo-
 lum æſtimemus, longè abeſſe) obſervavi tria eorum ef-
 ſe genera, quæ frequentius occurrant. Vnum ex ære
 cyprio flatum, non ſpiſſum valde, & tale, ut omnes
 prope eius generis nummi in magnitudine & ponde-
 re probè inter ſe conveniant, niſi quatenus unus magis
 altero terræ (in qua tot ſeculis delituit) acrimoniâ &
 ærugine eroſus & tenuatus eſſe poteſt: eos Aſſes fuiſſe *Aſſes.*
 mox docebo.

Tridentis.

Raróque illo genere minores ex ære hac ætate invenire contingit; quamvis olim & semisses tridentesque & quadrantes, & alia id genus rauduscula minima etiam uncialia & semiuncialia ex ære cusa essent: & quædam adhuc eiusmodi rauduscula, sed paucissima, etiam antiquorum principum visantur: Credo quod propter exiguitatem suam temporis & terræ iniuriâ vel maxima ex parte consumpta & penitus exesa sint.

Dupondii.

Alterum est genus magnitudine non magnopere ab illo differens, sed duplo crassius, pondere fere duplo, & ære (nō cupro) flavo constans: in quo & à tergo, ferè vt in priori assium genere, singularia plerunque sigilla impressa videre est. Eos ego dupondios fuisse duosque assēs valuisse affirmo.

Sesquialtes.

Et si quod inter hæc duo genera medium invenitur, eos sesquialtes fuisse crediderim, quorum quidem mentionem

tionem facit Didymus apud Priscianum. Tertium denique his maius & amplius, & inter eos nummos qui à Senatu cusi, notamque S. C. impressam habent, omnium maximum, figuris etiam plerunque insignioribus, variisque complurium personarum notis insignitum est, ære & ipsum meliore flavoq; constans: quod *Sestertio* fuisse assevero, non tam mea coniectura ductus, quàm insigni Plinii loco, quo hæc modò dicta omnia comprobantur, lib. xxxiv. cap. i i. ubi de ære agit: *summa gloria (inquit) aris nunc in Marianum conversa, quod & Cordubense dicitur. Hoc à Liviano Cadmiam maxime sorbet, & aurichalci bonitatem imitatur in sestertiis dupondiarisq;, Cyprio suo assibus contentis.* Vnde perspicuum est, errare etiam eos, qui sestertios sub principibus tantum argenteos fuisse scribunt. Cum non tantum Vespasiani temporibus ex ære Mariano cusos Plinius modo dixerit: ex quo genere est iste, & alio loco à nobis exhibitus.

Sed visantur plurimi ex ære Corinthio, optimo illo & (ut cum Prudentio loquar) aurulento efficti, quod *Aes Corinthium* metallum (ut Tullius i i i. Tusculanarū ait) tardius æruginem contrahit, seu propter sui bonitatem, seu ob quantamcunque auri portionem remixtam. Quam aded ob causam, quod legimus, *sestertii pretium tandem crevisse ad quatuor asses*, cuius rei etiam vestigium extat

in l. ult. C. de donat. id ipsum existimare quis possit, etiam ad æneos illos sestertios vel maximè pertinuisse; cum quidem non posset non eius metalli bonitas cæterorum nūmorum pretium vincere. Eadem ratione qua Plutarchus in lib. de Pyth. orac. ubi de ære Corinthio differit, memorat fabrum quendam ærarium Corinthi cum in cistam multo auro repletam incidisset, metuentem ne palàm hoc fieret, paulatim aurum abscidisse, & æri sensim permiscuisse; idque mirabili cōtemperatum modo colorem pulcrum fuisse adeptum, magnoque idcirco pretio venditum. Et sestertios magnos satis amplosque fuisse, argumento potest esse Iuvenalis locus, nulli pondus & magnitudinem mirantis, Satyra I V. — *nullum sex millibus emit.*

Aequantem sanè paribus sestertia libris.

Et hinc nimirum factum est, cum sestertiorum illi nummi omnium ut maximè insignes, ita in usu frequentissimi essent, vt tota olim apud populum Romanum calculi ratio in omnibus publicis privatisque negotiis non ad aliam quàm sestertiariam rationem plerunque semper revocaretur.

Neque hoc loco dissimulandum est, esse etiam æneorum nummorum genus, prægrande illud & solito maius ponderosiusque (Metalliones vulgo vocant) & plerunque res notabiliores insignioresque insculptas habens, non tantum apud provincias Græcas vel Asiaticas, sed etiam urbem Romam in Cæsarum honorem procusum, in quo nunquam S. C. nota visatur. quo vno argumento statim extraordinarios agnoscas, ubi videris.

*Medaglioni
Medaillons.*

Prorsus

Prorsus ut (si quid coniecturâ assequi valemus) non tam ad quotidianum pecuniæ usum, quàm eo potius effectum cufumque ab ipsis Principibus videatur, ut congiarii loco populo distribuere, pro donatio militibus ducibusque præberetur, vel in theatro circue aut in triumphalibus pompis missilium vice per *Φιλοπρίαν* (vti Harmenopulus ait) spargeretur; aut aliàs propinquis, amicis, senatoribus, equitibus, pro strenis aut apophoretis, quavis denique causa donaretur: neque eo minus tamen, si usus ferret, publicè expen-

di pro ponderis ratione & valore , quaternis puta senisve aut octonis assibus, & sic quintussium, octussium, decussium aut centussium vicem fungī posset. Cum præsertim nefas esset vllum nummi genus, imagine Principis signatum, in commerciis recusare.

Neque etiam hoc negavero , fuisse semper quoddam nummorum genus, quod non tam in promiscuo pecuniæ usu versaretur, quàm potius ob raritatem aliquam vel memoriam asservaretur, neque facilè expenderetur : adeò ut etiam in eo genere constitui usum fructum posse Pomponius I C. scribat. L. XXVI. I.

*Numismata non moneta-
ba.*

D. de usufr: *Numismatum aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti solent, usus fructus legari potest.* Eorumque numismatum meminit & l. IX. §. I V. D. ad exhibend. l. XXVII. §. I V. D. de auro argent. leg. Et Plinius lib. XXXIII. cap. III. *Qui nunc Vithiarius appellatur, inquit, lege Clodia percussus est: antea enim hic nūmus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. & Volusius Mærtianus I C. in lib. de Asse: Peregrinus (inquit) nummus loco mercis, ut nunc tetradrachmum & drachma habebatur.* Ex quibus tamen omnibus locis apparet, ea numismata peregrini & exotici generis magis quàm Romani fuisse; Daricos puta, Philippeos, Atticos, idque genus alios. Sanè sub posterioribus Principibus non omnem nummum in publico usu fuisse, manifestè apparet ex l. I. C. Th. si quis pecun. confl. & l. 2. ubi ita statuunt Arcadius & Honorius Impp: *Centenonalem tantum nummum in conversatione publica tractari precipimus, maioris pecunia figuracione submota. Nullus igitur Decargyrum nummum aliò audeat commutare, sciens fisco eandem pecuniam vindicandam, qua in publica potueris conversatione deprehendi. Quæ verò hæc nummorum genera fuerint, nondū mihi satis liquet.*

DEFINITIO MONETÆ EXPO- SITA.

CAPVT II.

PLacet definitio monetæ apud Paulum. L. 1. D. de contr. emt. *Materia forma publica percussa, usum dominiumque ex quantitate magis præbens, quam substantia.* Forma publica est, quæ imposita à Triumviris æri, argento, auro flando, feriundo; aliisve magistratibus metalibus iam inde Lege x. i. i. Tabularum creatis: *Minores magistratus æs, argentum, aurum, publicè signant.* aut postquam maiestas imperiumque à populo in principem translata est, à principe ipso, quæ auctoritatem nummo tribuit: nam privata forma quæ est, adulterinam esse necesse est. Denique forma publica est iconium publicum, quod habetur & exercetur in officina monetaque publica vel palatina. l. v. i. §. qui cum in moneta. D. ad leg. Iul. pecul. nam & ipsa officina sive *ἀργυροκοπείον* vocatur Moneta ibi, & in l. i. i. C. de fal. monet. l. i. i. i. & v. i. C. Th. eod. Macrobius. 2. in som. Scipio. *semen locari intra formandi hominis monetam.* quamvis Moneta propriè sit ipse character & spheragisterium, iconium (vt Suetonius vocat) quo nummus insignitur, ceu sigillo annuloque bulla. Harmenopolus: *Μονητα καλεῖται τὸ ἀρχέτυπον σφραγιστήριον ἢ βεβλαωτήριον, μετ' ὧν ὁ τ' ἐμμένων τύπος διακατάγεται.* Tota enim monetæ faciendæ ratio hæc est, ut primò ipsum metallum ignibus excoctum & temperatum (*flare* id vocamus, Plinius *proflare*) præparetur: deinde in lamellas æquales concidatur, quæ *κέρματα* dicuntur: tum denique iconio & typario cudatur, feriat, percutiatur & signetur. Quæ omnia eleganter, licet non suo ordine, expressit Lucanus:

Primus

*Primus Thessalica rector telluris Ionos
In formam calida percussit pondera massa,
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & immensis coxit fornacibus ara.*

Quinimo etiam pleraque vetera numismata, ærea præsertim illa magna & extantia (quæ *Medallas* & *Medalliones* vulgò vocant) primum quidem liquefacto metallo typis formisque infusa & rudius formata, deinde demum incudi reddita, & iconio ferreo sive chalybeo incuso & adacto signata, nec aliter tam crassa & extantia ita accuratè excudi potuisse ab artificibus didici: quamvis & hi obscuram sibi illam rem, & inimitabilem veterum ea in parte solertiam esse fateantur. Idque illis verbis significatur, *Flando, feriundo*, quæ in ipsis etiam antiquis nummis his literis expressæ visuntur A. A. A. F. F. Quod non ita probe in adulterinis servatum fuisse animadvertere licet. Adulterinorum enim (ut & de his aliquid addam) etiam olim nimium quam multum passim subinde irrepebat nummorum: adeo ut vel hodie plurimi falsi & mendosi etiam inter antiquæ notæ argenteos aureosque nummos inveniuntur, qui cum bracteati extrinsecus speciem aliquam præ se ferant, intus tamen ærei & sic suppositicii deprehendantur; ut artis non exiguæ esset eos posse discernere. Plinius lib. xxxiii. cap. ix. *Miscetur as falsa moneta. Alii è pondere subtrahunt, cum iustum sit lxxxiv. è libris signari. Igitur ars facta denarios probare. Mirumque, in hac artium sola vitia discuntur; & ut falsum denarii spectetur exemplar, pluribus veris denariis adulterinus emitur.* Et hinc tam frequens Adulterinorum nummorum in iure & alibi mentio. L. xiii. C. Th. de susceptor. præpos. *non solidi, pro quibus adulterini sæpe subduntur.* Hi non materia tantum deteriores erant probis,

probis, quippe ea ipsa re compendium falsarijs illis quærentibus: sed nec forma tam bona, cum plerique flarentur tantum & funderentur ad imitationem verorum, non etiam ferirentur, forte quod iconium & forma falsarijs deesset. Ulpianus L. IX. D. ad Leg. Cornel. de fals. *qui argenteos nummos adulterinos flaverit.* Idem *fingere* vocat hoc quod dico L. VIII. eod. Imp. Constantinus L. II. C. de falsa mon. *Si quis nummos falsa fusione formauerit.* Licet nonnulli & percuterent: L. XIX. D. cod: *Qui falsam monctam percusserint, si in totum formare noluerunt, suffragio iustæ penitentia absolventur.* Ideoq; olim in cautionibus plerûq; addebatur, *ut probi nummi solvantur,* qui non sint subæratî, in quibus nulla sit lacuna, nulla deminutio iusti ponderis, vt L. lecta. D. de reb. credit. *probam pecuniam reddi.* L. Titius. D. de constit. pecun. & in formula fœderis Antiochi Regis apud Liuium XXXVII. *Argenti probi Attici, talenta duodecim millia dato.* & sæpe apud Demosthenem in syngraphis: *ἀποδιδῶαι τὸ ἀργύρεον δόκιμον.* Plus addebatur in manumissione sacrorû causa auctore Festo; *Puri, probi, profani, sui:* quia nec solutio pecuniæ impuræ, vel reprobæ, vel sacræ vel alienæ liberat debitorem.

Ea autem nummi forma, ex quo (vt dixi) in principem omnis potestas translata est, vultum fere Principis habet cum inscriptione; vt stante republica Consulium nomina, non tamen vultus, sed Romæ plerunq; galeatæ alteriusve pro arbitrio numinis. Idq; ita perpetuum est, vti non alio melius è re nata argumento Phariseorum rebelles Romanis animos damnare Dominus potuerit, quàm ex ipso denario censui debito, habente Tiberii Cæsaris *ἐπιὼνα καὶ Τιβεριαϕλώ.* Prudentius.

*En Caesar agnoscit suum
 Numisma nummis inditum,
 Cui nummus omnis scribitur.*

Vnde Iuuenalis Satyr. 14. monetam ita definit.

Concisum argentum in titulos faciesque minutas
 & Satyra VIII. -- lance beata

Dacicus aut scripto radiat Germanicus auro.

Quantitas ea est, quam paulo ante dixit æqualitate sua, quod publicam ac perpetuam æstimationem habet, difficultatibus permutationum subuenire. Quia rerum nimirum omnium incerta, fluxa & variabilis est æstimatio, vt Plato inquit: *πῶς μὲν χρεΐας ὄροι τις ἔκει-
 ρῶ καὶ νόμῳ καὶ ἡδονῆς καὶ ἔστι καὶ τύχης ἄνω καὶ κάτω εἰς
 πῶς ἡμῶν καὶ ἀπιρίας μεταβαλλόμενας.* Nummi perpetua & certa est æstimatio, vt ait Vlp. in l. 3. D. de in lit. iuran. adeo vt omnibus rebus vœnalibus possit adæquari semper commodissimè: omnes enim res pecunia æstimātur. L. pen. C. de constit. pecun. Ideo nummum vsum dominumque ex quantitate ait præbere magis quàm ex substantia. In nummis & pecunia non corpora spectantur, sed valor & potestas: vt pecunia valeat & censeatur non lamella, sed æstimio & indicatura. l. 1. §. non solum D. ad leg. Falcid. l. 1. D. de contrah. empt. l. 29. & l. 94. D. de solut. Res cæteras ex substantia non quantitate, quia quantitas & valor earum perpetuus non est: sed (ut Tullius loquitur) precia earum sæpe iacent. Nummi precium est perpetuum, vt eiusdem ponderis nummi eodem semper valore censeantur, æqualitate quadam admirabili, etiamsi diuersorum sint vultuum; ne Philippi (puta) pluris sint quam Antoniniani. L. 111. C. de veter. numism. potest. Theodos. nouel. xxv. de pret. solidi. Leo philos. Nouel. l. 11. si modo in pondere convenient, quod.

quod solent. Hæc est illa æqualitas, quam etiam Barbaris fuisse admirabilem Plinius & Solinus scribit: *Stupuisse regem Taprobanes pecuniam, quæ cum liberto Anni Plocami capta fuerat, quod tametsi signata disparibus foret vultibus, parem tamen haberet modum ponderis,* (vel ut Plinius loquitur) *quod pares pondere denarii essent in captiva pecunia, cum diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Cuius æqualitatis contemplatione Romanam amicitiam flagrantius concupiuit.* Et quam aliquando Nicephorus Phocas quod contra legem moremque maiorum violasset, tetartero excogitato, non parum subditis incommodasse scribitur: *Νόμος καὶ ἔθες,* inquit Cedrenus & Zonaras, *ὄντων πάντων χαρακτῆρα βασιλείας, εἰ μὴ τῶν σαυμῶν ἐλαττοῖτο, διδάμιν εἰς φέρην καὶ ἔχην ἰσούμιον, ὃ τ' ἐαυτῶν περικελεύου ἐνομοθέτησεν, ὑποβηβάσας τὰς τ' ἄλλων. Εἰς ἧς αἰτίας ἔ μικρῶς ἐβλήθη τ' ὑπέχθη ἔν τῷς λεγομένοις ἀλλαγίαις.* Et hoc vult ipsa Monetæ effigies, quæ eadem plane figura pingitur qua Æquitas, cum bilance & cornu copiæ, in nummis Hadriani, Domitiani, Diocletiani, Constantis,

Et in nummis Probi & Crispi Impp. tres tales diuæ effictæ cernuntur, tria (vt puto) monetæ genera ex auro, argento, ære significantes, singulæ cum bilance & cornu Amaltheæ: quorum hoc significat, nummo omnia esse parabilia; vt & Philemo comicus, *argentum esse cornu Amaltheæ*: illa æqualitatem illam cudendæ mone-

æ; vt eiusdem generis & gradus numi eodem pondere ad amissim cudantur; qui eiusdem ponderis sunt, eodem valore perpetuò censeantur.

LEGES NUMMARIÆ

ROMANORVM.

CAPVT III.

I.

TRIVMVIRI MONETALES AVRVM, ARGENTVM, ÆS PVBLICE SIGNANTO. Vetustissima XII. Tabularum sanctio. Pomponius L. 2. D. de orig. iur. §. Eodem tempore: & *triumviri monetales, æris, argenti, auri flatores*. Qui his notis noti: IIIVIRI. A. A. F. F. Tullius epist. 13. lib. 7. *Treuiros vites censeo: audio Capitales esse: mallet auro, argento, ære essent*. Et hi quidem stante Republica magistratus monetales erant. Sub Principibus Procuratores monetæ vel Prepositi, qui sub cura Comitum sacrarum largitionum, & Monetarios magno numero sub se habebant, vt ex Codice, Noticia Imperii, Marcellino aliisque constat. Summa legis est, *Ne quis præter magistratus monetales monetam facere audeat*. Quisquis enim priuatus priuatum facit, falsam vel falsò facit: adulter est monetæ, & vindex est Lex Cornelia Nummaria. L. 1. 2. 4. 5. 8. C. de falsa mon. *Παραχρηστικας* vocat l. 8. C. Th. eod. graue crimen; quod etiam in legem Maiestatis incidit, vt ibi dicitur, & l. 7. C. Th. de indulg. crim. Quorum artes erant variæ. Alii enim falsa fusione faciebant, d. l. 2. & l. 3. C. Th. eod. quod est *fingerè nummos*. l. 8. & 9. D. ad leg. Cornel. de fals. vbi *flauerit* est fuderit, vtique deteriores bonis, pro argenteis subæratos, vel stanneos aut plumbeos. l. 9. §. 1. D. eod. Alii etiam percutiebant, falso icono.

nio confecto, vt l. 19. Eod. Alii tingebant, vt loquitur D. l. 8. id est deaurabant, inargentabant, vel aliqua arte colorem conciliabant: vnde *Tinctura* nomen (*Elißer* Arabes vocant) inter illos notum. Pœna autem falsariorum monetæ apud Ægyptios fuit manus amputatio, teste Diodoro Siculo lib. 2. & Græcos, teste Harmenopulo lib. 6. Tit. *Ἐπι Δραχμῶν πινῶν*. §. *Ἐπι μονήτας*. Basilic. lib. 60. Tit. *Ἐπι χαρῶν*. Nouella 34. cap. 13. Lōgobardor. lege lib. 11. cap. 98. Witigothor. lib. 2. Tit. 5. lege 8. Caroli M. Capitul. Tit. De falsa monet.

L I.

MONETARIII IPSI IVSTE SINCEREQVE NUMMOS FACIUNT O. Iustè, à metallo & pondere. Metalla sincerè administrant: *Auri flamma nulla iniuria permixtionis albescat: argenti color gratia candoris arrideat: aris rubor in natiua qualitate permaneat*, ait idem Cassiodor. lib. 7. epist. 32. Itaque peculatus tenebatur, qui in aurum, argentum, æs publicum quid inderet, immisce- retue, aut fieri permetteret. L. 1. D. ad leg. Iul. de pecu- lat. Ait, *Publicum*: quia ex priuato metallo nec in publica moneta impune pecunia cuditur. l. 6. 7. 9. C. Th. de falsa mone. Ponderis deinde ratio constet, qua potissimum moneta censetur. *Pondus quinetiam consti- tutum denariis præcipimus debere seruari, qui olim tam pen- so quàm numero vendebantur: vnde verborum vocabula competenter ab origine trahens Compendium & dispendium pulchrè vocavit antiquitas*, ait idem Rex apud Cassio- dor. Hoc est quod loquitur ipsa MONETÆ effigies, eadem planè figurâ qua Æquitas representata in ipsis nummis, cum bilancæ & cornucopiæ; quorum hoc si- gnificet, nummo omnia esse parabilia, illa æqualita- tem cusionis, vt eiusdem generis & gradus nummi et- iam sub diuersis Principibus (quam equalitatis curâ in-

Romana pecunia Regi Taprobanes summæ admirationi fuisse, Plinius & Solinus scribunt) eodem pondere ad amuffim cudatur; qui eiusdem ponderis sunt, eodem valore perpetuò censeantur. Id quod sequitur.

I I I.

NVMMORVM EIVSDEM GENERIS PROBORVM OMNIVM IDEM PRECIVM ESTO, etiamsi diuerforum sint Principum. l. 3. C. de veter. numism. potest. etiamsi diuerfa orbis figura aut mensura sint, modo pondus idem. l. vnica. C. Th. Si quis solidi circuli. exter. incidit. Hac lege violata, & tetartero (quod vocabat) excogitato, male audiit Nicephorus Phocas, vt Zonaras & Cedrenus scribit: νόμος καὶ ἔδρας ὄν-
 τῶ, πάντα χαρακτηῖρα βασιλείως, εἰ μὴ τῶ σαρδμῶ ἐλαττοῖ-
 το, δμῶαμιν εἰσφέρειν καὶ ἔχρησῶμιν, ὃ τ' εἰαυτῶ παρεκρέμας ἐνο-
 μοθέτησεν, ὑποβηθάσας τοὺς τ' ἄλλων: ἐξ ἧς αἰτίας ἔ μικρῶς
 ἔθληψε τὸ ὑπόηθρον ἐν τοῖς ἀλλαγίαις.

I V.

NVMOS LEGITIMOS REPROBARE NVLLI
 FAS ESTO, sub pœna legis Corneliæ capitali. Paulus v. sentent. tit. 25. in princ. *vultuue Principum signatam monetau prater adulterinam reprobauerit.* Arrianus ad E-
 ricetum lib. 3. τὸ Ἐ Καίσαρῶ νόμισμα ὅσα ἔξουσιν δοποδοκι-
 μάσση τῶ τεραπέζιτη, ἔδτε τῶ λαχανοπῶλη: ἄλλ' ἀν δειξίης, θέλει
 ὡς θέλει παρεδάση αὐτὴν δει τὸ αὐτ' αὐτῶ πωλέμενον. L. I. C.
 de veter. numism. potest. Id quod & multis Principum
 legibus repetitum est, Theodosii Nouella 25. de prec.
 solid. Maioriani nouel. i. §. praterea nullus. Iustiniani
 pragmatica sanct. ad Vigil. Pap. cap. 19. Leo Philosop.
 nouel. 52. Et tandem adeo Caroli M. Imp. lib. 3. Lon-
 gobard. leg. Tit. 28. *Quicumq; liber homo denarium merum
 & bene pesantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est,
 l. x. Solidos componat &c.* Reprobos autem nummos
 recusa-

recusare fas est : qui etiam numerati non liberationem pariunt soluenti. L. eleganter. 24. §. 1. D. de pignerat. act. Imo deprehensi publicè abolebantur, conflagabantur, concidebantur. Etymologici auctor : Διακέκρηται, οἶον ἀδοκίμασον ἔστ. Διέκρητον γὰρ ἀδοκίμον νόμισμα οἱ παλαιοί.

V.

NUMISMA PVBLCICE SIGNATVM NVLLVS VIOLATO. Non descalpendo, rodendo vel in orbem attondendo, quod est *radere*. L. 8. D. de falsis. & apud Paulum. d. Tit. 25. sentent. de quo est peculiaris Constantini Imp. lex C. Theod. lib. 9. Tit. 22. *qui mensuram circuli exterioris in solido incidere & arroserit*. Id est *ωεικέπτεν* Basilicis, & *ωδραψαλίσαι*, qui id agunt : de quibus est Titulus lib. 60. Basilic. *ωει χαρρακῶν καὶ ωδραψαλίσων*. Quo crimine infamem quendam Alexandrum Logothetam ψαλίδιον siue *Forciculam* à Byzantinis dictitatum Procopius lib. 3. de bello Goth. meminit : idemque grauissimè in publicam pecuniam tractantibus, si eius integritas deminuta sit, improbat Theodatus Rex apud Cassiodorum lib. 1. Epist. 10. Non purgando, siue argentum ab ære separando. l. 6. C. Th. & falsa mon. qua re vitari & corrumpi monetam oportebat, quod totum genus iam inde Lege Cornelia severissime prohibitum fuisse supra exposuimus. Paulus d. loco : *Qui nummos adulteraverit, lauerit, conflauerit, raserit, corruerit, vitiauerit*. C. Theod. *Si quis pecunias conflauerit &c.* L. unica. C. de auri publ. profecutor. *Censemus ne quis absque præcepto viri illustris Comitum sacrarum largitionum, coquendum aurum sumat &c.* Et ad finem eius legis, conseruationem nimirum monetæ Principum, pertinet etiam sequens.

VI.

NEQUE AD EXTEROS MERCANDI CAUSA
TRANS-

TRANSFERTO. Neque enim frugibus, vino, oleo, liquamine Barbaros instruere licebat. l. 3. & 4. C. quæ res vendi non possunt. l. 1. C. quæ res export. non deb. Multo minus armis telisque & omni ferro. l. 2. C. cod. Minimè omnium auro & pecunia. l. 2. C. de commer. & mercatorib. Et commutare quidem cum illis certis temporibus merces speciesque fas erat. l. 4. C. cod. emere non item, pecunia pro mancipiis aliisque rebus data: multo minus pecuniam ad illos vendendam deferre, vltra quam ad sumptus itineris opus fit. l. 1. C. Theod. *Si quis pecunias constauer. vel mercandi causa trās-tulerit &c.* Nostri quoque imperii lege publica argentum & aurum infectum, sed & vasa argentea præterquam deaurata, item Ducati probi, aurumq; Rhenanum signatum exportari vetatur, sub eadem pœna qua falsa pecunia. Comit. LIX. §. 77. & 84. Deput. §. 31.

V I I.

PECUNIA CVM MORTVIS NE DEFODITOR. Quod est ex XII. Tabulis: *Neve aurum addito.* Quamuis non intermitterent simpliciores homines, & mulierculæ, vt apparet ex l. 14. §. impensa. D. de religios. l. vlt. §. vlt. D. de auro arg. leg. Ideo mandatis etiam Principalibus interdictum fuit, *Ne pecunia sepeliatur.* L. 4. §. non fit locus. D. ad leg. Iul. pecul. Et in Basilicis Titulus est lib. 45. Οὐκ ἔξεσι σιωπῆσαι τῶν τεινεῶσι χεῖματα. Cassiodorus lib. 4. Epist. 34. *Aedificia tegant cineres; columna vel marmora ornent sepulchra: talenta non teneant, qui viuendi commercia reliquerunt.* Ibidem- que ait, *Culpa genus esse iuutiliter in abditis relinquere mortuorum, vnde se vita potest sustentare viuentium.*

25

PHILOSOPHI VE-
TERIS ANONYMI DE RE
monetaria monitio, ad THEODOSIVM
AVG. eiusque filios HONORIVM
& ARCADIUM CÆSS.

De inhibenda largitate.

BEllicam laudem & gloriam
triumphorum utilitas semper
imitatur * ararij, ne profusa * f. constan-
largitio semina magis excitet
prætorum. Quæ si providen-
tia Maiestatis imperatorie reprimatur,
non amplius bellorum florebit improbitas,
sed collatorum potius defecta subsidia recre-
abuntur. Quod si largitio immoderata ser-
uanda profuderit, opū delectabilitas * nul- * f. defecti-
lo vetustatis more poterit iam necessitati-
bus subuenire. Quamobrem patrum nobis
est paulisper providentia referenda, quam
in rebus egenis habuerint, vel quæ nunc in
tanta facultatum licentia videatur. Re-
ctores superioris vitæ non otiosis opibus, sed

condendis potius mœnibus lætabantur, in quorum decorem vniuersam auri argētique materiam conferebant. Æris quoque copiam in simulachris propriis ad virtutis suæ testimonia figurabant. Ut verò emendi & vendendi utilitas, & ut facultas regia largitati suppeteret, in æris usum excultā politius terram & igne solidatam, certis quoque expressionibus figuratam, auro argentoque reposito usui habuerunt. Sed posteriores fastidientes prisca vilitatis inuentum, formatos è coriis orbis auro modico signauerunt, quibus Regum munificentia, & commutationum necessitas intactis collatoribus utebatur. Sequentior verò ætas æris redundante materia, quam publicus iam mœnium recusabat ornatus, diuturna ut prior monumenta meditata, et validum ipso pōdere preciosius figurauit: cuius species pro qualitate (ut diximus) ponderis diuturnior fuit. Sed potentia regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signauit: quæ pro reuerentia figura nullis usibus proficiens, ad honorem regium sacrata permansit. Æris autem

materia, quæ iam præ copia vilior erat, ad dona militaria & varia populorum commercia signabatur. Constantini temporibus profusa largitio aurum pro ære, quod antea magni precij habebatur, vilibus cõmerciis assignavit. Sed huius auaritiæ origo hinc creditur emanasse. Cum enim antiquitus aurum argentumq; & lapidum pretiosorum magna vis in templis reposita, ad publicum peruenisset, cunctorum dandi habendiq; cupiditates accendit. Et cum æris ipsius, quod Regum (ut diximus) fuerat vultu signatum, enormis jam & gravis erogatio videretur; nihilominus tamen à cecitate quadam, ex auro quod preciosius habetur, profusior erogandi diligentia fuit. Ex hac auri copia priuata potentium repleta domus, in perniciem pauperum clariore effecta, tenuioribus videlicet violentia oppressis. Sed afflictæ paupertas, in varios scelerum conatus accensa, nullam reuerentiã juris aut pietatis affectum præ oculis habens, vindictam suam malis artibus commendauit. Nam sæpe grauissimis damnis

affecit imperia, populando agros, quietem latrociniis persequendo, inflammando odia, & per gradus criminum fouit Tyrannos, quos ad gloriam virtutis tue produxit magis quam succendit audacia. Erat igitur cura prudentia tua, optime Imperator, repressa largitate & collatori prospicere, & in posterum nominis tui gloria propagare. Denique paulisper felicitum temporum reuolue memoria, & antiqua paupertatis famosa regna considera; que agros colere, & abstinere opibus norant, qua hæc honoris laude per omne æuum frugalitas incorrupta commendet. Certè Aurea nuncupamus, que aurum penitus non habebant.

De fraude & correctione

Monetæ.

INter damna reipublica non ferenda, solidorum figura aliquantum fraudibus deprauata diuersa populos ratione sollicitat, & regie Maiestatis imaginem, dū per moneta culpam refutatur, imminuit.

Emensie

Ementis enim eundem solidum fraudulenta calliditas, & vendentis damnosa necessitas, difficultatem quandam ipsis contractibus intulerunt, ne rebus possit interesse simplicitas. Ergo huic quoque parti Maiestatis vestrae est, ut in omnibus, adhibenda correctio: ita ut opifices monetae redacti undique in unam insulam congregentur, nummariis & solidorum usibus profuturi: à societate videlicet in perpetuum contigua terrae prohibiti, ne commixtionis licentia fraudibus opportuna, integritatem publicae utilitatis obfuscet. Illic enim solitudine suffragante integra fides monetae praestabitur: nec erit fraudi locus, ubi nulla est mercis * occasio. Verum ut qualitas fu- * f. commer-
tura discussioni appareat, formas & ma-
gnitudinem tam aereae quam aureae figura-
tionis pictura prænunciante subieci.

Felix inchoatio sacrae diuinæque
monetae.

NOTÆ

 NOTÆ.

Condendis mœnibus) Obseruatu dignum est, vr̄bis Romæ mœnia mirabili magnificentia fuisse, & cæteris omnium vr̄bium nimio præstantiora: quippe in quorum (vt hic dicitur) decorem vniuersam auri argentique & æris materiam conferebant. *Dignitas publicorum mœnium vr̄bis aternæ* dicitur in L. 3. C.Th. de calc. coctor. vr̄b. Rom. *Pulchra mœnia* dicit Prudentius lib. 1. in Symmach. Symmachus ipse lib. x. epist. 34. ad Impp. hosce Theodos. & Arcad. *iusta inquisitionis, qua me cultum spoliatorum mœnium inuestigare iussistis.* Cassiodorus III. Variar. epist. 21. scribit, *nullibi tantam mœnium pulchritudinem reperiri posse.* Idẽ epist. 29. ait, *multa in ea vr̄be decora mœnium esse.* Et lib. VII. cap. 17. *mirabilem syluam mœnium Romanorum* prædicat: vbi Syluam accipere videtur pro columnarum multitudine, quomodo Sidonius in Burgo Leontij: *arctatis stat saxeæ syluæ columnis.* Idẽ Cassiodorus in fine Chronici refert, Theodericum regem Gothorum cùm Romam aduenisset, *amirandis mœnibus* deputasse per annos singulos maximam pecuniæ quantitatem. Apud eundem Variar. III. Epist. 31. Theodericus Rex iubet diligenter inquiri in fures, qui *æs & plumbum de ornatu mœnium Romæ sustulerant, quæ auctores suos sæculis consecrarant.* Hicce accedat iste Philosophi locus, & quod mox dicit: *æris redundante materia, quam publicus iam mœnium recusabat ornatus.*

Simulachris propriis) Quo nomine Ammian. Marcellinus lib. XIII. reprehendit Romanos sui sæculi, quod ardentem affectarent statuas, æternitati se posse

posse commendari æstimantes; *quasi plus præmii* (inquit) *exfigmentis æreis sensu carentibus adepturi, quàm ex conscientia honeste recteque factorum.* In quam sententiam est & Symmachi epistola 105. lib. IX. Quinimo, vt scribit Cassiodorus VII. Variar. c. 13. Romæ in plateis erat quidam velut *populus copiosissimus statuarum preciosarum.* Et 14. *Tot ibi statuas fuisse, vt posteritas parem populum arte dederit, quàm natura procreauerit.* adeò vt peculiare ad eas seruandas custodes, & eis præfectus Comes, fuerint deputati.

Formatos è coriis orbes) Numa Pompilius populo Romano pro congiario dedit ligneos & scorteos asfes, vt Eusebius in Chronicis scribit, interprete Hieronymo. Seneca lib. v. de Benefic. cap. 14. *Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corum forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numerata pecunia præstat.*

Auri argentiq; in templis) Idipsum in Constantino deplorat Zosimus, Eunapius, Libanius; gratulatur Eusebius. Vnicè huc facit locus Iul. Firmici Martini, in lib. De errorib. profan. relig. ad Constantinum & Constantem: *Tollite, tollite securi, sacratissimi Imperatores, ornamenta templorum. Deos istos aut Moneta ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria vniuersa ad utilitatem vestram dominiumq; transferte. Post excidia templorum in manus Dei estis virtute prouecti.* Et verissimum est, quod hic Auctor scribit, post Constantinum Imp. auri usum magis quàm prius vnquam increbuisse. Nascentis Romæ tempore Saturnus & Ianus æneam pecuniam signauerant, æs graue in usu erat, per æs & libram omnia gerebantur, multæ quoque aut in pecudibus aut in ære dicebantur. Sub Consulibus & Cæsaribus argentum potissimum terebatur,

rebat, tertiarium calculi ratio & denarium in usu: victis quoque gentibus (vt Plinius annotat) in tributo argentum imperabatur, sicuti Carthagini victæ & Iudææ. At sub posterioribus principibus illis Christianis aureorum & solidorum & obryzatorum perpetua mentio crepat, omnia ad aurariam rationem redacta, tum tributa & illationes in auro, aurum coronarium: multæ adeo per pondo & libras auri infligebantur. Et cum veterum Cæsarum aurei per pauci appareant, horum frequentissimi inveniuntur. Quin & in posterioribus Græcorum historiis subinde legimus, aurum per centenarios dimensum & numeratum. Planè Lucretij illud dicas:

Nunciacet as, aurum in summum successit honorem.

Repressa largitate) Eo fanè nomine huncce Theodosiū laudat Panegyristes Latin. Pacatus: *At te voluisti incipere censuram, & impendia palatina minuendo, nec solum abundantem reiiciendo sumtum, sed vix necessarium usurpando dimensum, quod natura difficillimum est, emendasti volentes. An quis ferret molestè, ad Principis semet modum coerceri? aut subtractum sibi doteret de priuata luxuria? cum videret Imperatorem rerum potentem, terrarum hominumque dominum, parcè contentèque viuentem, modico & castrensi cibo ieiunia longa solantem: ad hoc aulam omnem Spartanis gymnasiis duriozem, laboris, patientica, frugalitatis exemplis abundantem.*

Per moneta culpam refutatur) Hoc est quod Theodosius & Valentinianus Imp. queruntur Nouella xxv. *Frequens ad nos, Quirites, temerarii ausus querela peruenit, ut in parentum nostrorum contumeliam, insigniti solidi eorum nominibus ab omni exoptore recusentur: quod diu impunitum esse non patimur. Hoc ergo edicto agnoscat*

uniuersitas capitale manere supplicium, si quisquam vel domini patris mei Theodosii, vel superiorum Principum solidum aureum integri ponderis refutandum esse crediderit, vel pretio minori taxauerit. Quod pertinet & L. ult. C. de veter. numism. potest. Ait, per moneta culpam, dum nimirum vendentes in nummis nescio quid subinde causantur. Quam morositatem eleganter depingit Plautus in Querulo: Quid iam simile, quam solidus solido? Tamen etiam distantia queritur in auro, vultus, ætas, & color, nobilitas, literatura, patria, & grauitas ad scriptulos queritur in auro plus quàm in homine.

Ementis solidum) id est, accipientis, siue is nummularius aut campfor sit, siue alius quiscunq; in foro vernalium. Vendere enim nummum dicitur, qui erogat; emere, qui accipit. Vlpianus in L. ix. §. i. D. ad Leg. Cornel. de fals. Ne quis nummos stanneos, plumbeos emere vendere dolo malo vellet. Cod. Th. lib. ix. Tit. xxii. Omnes solidi vno precio ast mandati sunt atque vendendi, quamquã diuersa forma sit. Et ibidem: vel figuratum solidum ad altera imitatione in vendendo subiecerit. Cassiodorus v. 11. Variar. 32. Pondus etiam denarius præcipimus seruari, qui olim tam penso quàm numero vendebantur. Hinc argentarij, qui omne genus monetæ repræsentare possent, venditores pecuniæ dicuntur. Symmachus lib. x. epist. 42. Vendendis solidis, quos plerumque publicus usus exposcit, collectariorum corpus obnoxium est. Nouella Theodosij xxv. Ne vnquam intra septem millia nummorum solidus distrahatur, emptus à collectario septem millibus ducentis. Vt Græcis νομισματοπωλης apud Antiphonem, & νομισματοπωλική apud Platonem, idem quod ἀργυρομοίβη & δέγυρομοιβική, cuius est κατάλλατίν και κατάκερματίζειν τὰ νομίσματα, iuxta Pollucem. Quod in

Theophane sæpe occurrens, totidem locis interpres Historiæ Miscellæ vertit, *Venditores pecunia.*

Opifices moneta) Cælatores, fusores, malleatores. *Aurifices specierum, aurifices solidorum, sculptores*, L. VII. & ibi inserta noticia. C. de Palatin. sacrar. largit. Quorum totum corpus & schola erat, Procuratoribus & Rationalibus subditum, hominum genus cum liberis & vxoribus huic soli ministerio addictum & obnoxium. L. I. VII. XIII. C. de murileg. monetar. Et ab aliis dignitatibus remotum. L. VI. C. de dignitat. Eorumque tantus numerus & factio erat, vt Aureliano Imper. procuratore suo Felicissimo interfecto, aduersus Principem se extulerint, vnde graue bellum motum quod vix extinguere potuit, Vopisco, Eutropio, Victore, Suida auctoribus.

Commixtionis) non tantum sequioris metalli cum auro vel argento, sed etiam priuati metalli cum publico: qua in re olim non minus quam hodie à cupidis hominibus lucrum per fraudem quæsitum, patet ex L. VI. & VII. C. Th. de fal. mone.

DE RE MONETA³⁵

RIA GERMANICI

IMPERII,

LIBER SECVNDVS.

DE ROM. REIPVBL. DECLINANTIS

MONETA: NOMINATIM DE

BYZANTINIS.

CAPVT I.

DE VETERIS Imperii re monetaria diximus, dum apud Romanos rerum dominos gentemque togatam illud stetit: quod argumentum antea multis tractatum, & in antiquis scriptoribus multum adminiculi habet. Nunc de mutato Imperio, & ad Germanos translato aliquid adiciamus; in quo nummaria res densis tenebris inuoluta, nec aliquid ferè lucis aut subsidii nobis apparet. Dabimus tamen quod possumus.

Romæ imperio declinante, & barbaris nationibus, Gothicis, Longobardis, Francis inualescentibus, quando Imperatores apud Nouam Romam residentes, & Exarchos suos apud Rauennam habentes, aliquatenus saltem in speciem in Occidente recognoscebantur (nã per annos illorum imperii & Indictiones tēpora computare ipsa Roma solebat) eorum etiam moneta apud Byzantium cusa, aurea præsertim, per Occidentis provincias, Italiam dico, Galliam & Germaniam frequens

vsurpabatur. *Byzantios & Byzantinos* dixerunt: de quibus mox plura dicam, vbi prius eorum figuram exposuero.

Romani enim Principes vt in cudenda moneta non minimam maiestatis suæ partem posuerunt, eiq; gloriæ suæ monumenta summo studio & ambitione impresserunt; ita postquam Christo Domino nomina dederunt, omiſſis prioribus illis è gentilitate petitis figurarum characteribus, religionem veram etiam nummis consecrare voluerunt. Constantinus M. ad fidem veram conuersus, Crucis signum vt labaro, clypeoque & galæ suæ, ita etiam nummis insculpsit, Eusebio & Sozomeno auctoribus: quod institutum posteritas eius sequuta constanti deuotione seruauit, & diuersis modis expressit, vt apud Lipsium lib. III. de Cruce cap. 15. & seq. & Anton. Augustinum Dial. 1. Tab. 6. 7. videre est. Postea ipsum etiam Dominum apposuerunt, modò Imperatori ad latus, & diadema ei sua manu imponentem, ad exprimendum scilicet titulum illum, *Θεοσιφεῖς, à Dea coronati*, quem illorum amulatione Francos etiam vsurpasse legimus: modò auersa nummi parte, tenentem librum vitæ, cum inscriptione: **IHSVS. CHRISTVS. REX. REGNANTIUM.**

Alii verò in totum omiſſa sua imagine & titulo, Christum solum insculperunt, cum litteris: **IHS. XPS.**

EMMANVEL. auersa parte inodò has litteras: IHE-
SVS. CHRISTVS. BASILEVS. BASILEON,
quod Iohanni Zimischi Imp. Cedrenus, Scyllitzes, &
Glycas tribuunt: προσέταξε καὶ ἐν τῷ νομίσματι καὶ ἐν τῷ
ὁσώλῳ εἰκόνα ἐγγράφεισθαι τῆς Σωτῆριος, μὴ πρὸς περὶον τέτραγι-
νομένης. ἐγγράφοντο δὲ καὶ γράμματα ῥωμαῖσι ἐν θατέρῳ μέρει ὧ
διεπέφ διεξιότα: Ἰησῆς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων. Τῆρ δὲ
καὶ οἱ καθεστῆς ἐτήρησαν βασιλεῖς. modò crucem quadra-
tam, cum litteris: IHS. XPS. ΝΙΚΑ. quod omninò
imitati Franci, solenne illud in suis aureis circa cru-
cem florescentem fecerunt: CHRISTVS VINCIT,
CHRISTVS REGNAT, CHRISTVS IMPERAT.
Vt planè agnoscas, quod Paulinus ad Cytherium canit:

Regemq; Christum confitentur Principes,

Et scepra submittunt cruci:

Aliquando & Virginem Theotocon hoc honore affe-
cisse, meminit Balsamon in Nomocan. Phot. Tit. I. I.
cap. 2. & nummi ipsi exhibent.

Hi ergo Byzantini illi fuerunt: quorum quidē in an-
nalibus eorum temporum, & diplomatis, bullis, fun-
dationibus, omnisque generis instrumentis & memo-
riis mentio frequentissima. Historia Florētina à Theod.
de Nihem edita, in Conrado 1111. Promittentes maxi-
mam Byzantium summam dictis Gallicis, si ab eadem ob-
sidione decederent. Ita inc. 10. De iureiur: Quod cum V.
Clericus duos Bisantios nomine Ecclesia de statera se annua-

tim ſoluturum firmaveſet. In confirmatione Henrici III. anno MLXXV. apud Trithemium in Chron. Hirſaug. ſuper hac omnia Comes ſapediſtus Apoſtolicum priuilegiũ adquiſiuit, & conſtituit ut vnus aureus quem Byzantium dicimus, ſingulis annis Romam ad altare S. Petri ab Abbate perſoluatur. Et in ipſo priuilegio Gregorii PP. quod ſequitur: *data annua aurei Byzantij penſione poſtulauit.* Et apud eundem in bulla Urbani PP. anno Mxcv. ad iudicium percepta huius à Romana Eccleſia libertatis, Byzantium aureum Lateranenſi palatio perſoluetis. Et in ſexcentis aliis. Hi ſunt quos Francogalli *Beſants d'or* dixerunt: quorum mentio cum alibi multa, tum notabilis in hiſtoria S. Ludouici IX. Regis, cap. 42. *Que ſe la Roine vouloit bailler deux cens mille Beſans d'or (qui valoient lors cinq cens mille liures) qu'elle deliureroit le Roy en ce faiſant.* Et in quadam fabella ludionis cui nomen Courte Barbe: *Tenez, ie vous donne ce Beſant: c'eſtoit vne piece d'or valant enuiron vn Angelot.* apud Cl. Faulchet. lib. 2. de ling. Gall. cap. 86. Vide & Franc. Raguellum in Lexico, verbo, *Bezançon d'or.* Neq. aliunde factum puto, quod Veſontioni notæ ciuitati Maximæ Sequanorum, hodie *Bezançon*, Chryſopolis nomen, velut à chryſinis illis, ob ſolam ſoni alluſionem fecerit Guntherus Poeta lib. v. Liguſini, de regno Arelatenſi loquens:

*Has ibi metropoles & clari nominis vrbes,
Chryſopolin placidam, Lugdunum, ſiue Viennam,
Quaque tuos ſpumante mari Prouincia fines
Claudit Arelatum, validis obnoxia ventis.
Chryſopolin Dubius, reliquas prelabitur amnis
Maximus Allobrogum Rhodanus dominator aquarũ.*

Et libro VI.

*Waſcones, Hiſpani, ſeu quos Prouincia diues
Miſit, & Allobrogum contingens Gallia fines,
Chryſopolin celeres aderunt.*

Et hæc de Byzantinis dicta sint, aureis nimirum illis siue obryzatis. De reliquis enim Græcorum argenteis & æneis, Miliaresiis, Ceratiis, Diceratis, Hyperperis, Scaramangis, alibi fufius (Deo dante) exponemus.

VETERVM FRANCORVM GOTHORVMQVE MONETAE, DENARII, Solidi; Libra, Fertones.

CAPVT II.

NON tamen interea Franci qui Gallias & Germaniam tenebant, Gothi qui Italiam & Hispaniam, monetas nullas vernaculas habuerunt. De Francis nominatim scribit Procopius lib.3. de bello Goth. Francorum Reges ipso Iustiniano Imp. volente Galliam tenentes, Massiliæ & Arelati residentes, aureum nummum natio è Galliarum metallo cudisse, non Imperatoris Romani, vt cæteri solent, sed sua imagine impressa: quod nec Persarum nec aliorum Barbarorum Principi fas fuerit. Et vidi ipse aureolos eius generis, cum inscriptione CHARIBERTVS REX, quamuis rarissimos. Gothos autem Reges monetam suo vultu & nomine signasse, dubium esse non potest ex Casiodori formulis, lib. VI. cap. 7. & lib. VII. cap. 32. quamuis nullam mihi videre hactenus contigit. Wisigothorū quoque Regum, qui Hispaniam & Aquitaniæ partem tenuerunt, nummos multos indicat & exponit Anton. Augustinus Dialogo VI. VII. & VIII. Sed omnibus histamen augustiores & frequentiores puto fuisse Byzantios illis, de quibus diximus: etiam cum Cæsarum Constantinopolitanorum auctoritas apud Romanos imminuta esset & penè euilisset; ex eorum decemēto Pon-

to Pontificibus suam potentiam stabilientibus. Nominatim autem Leonem III. Iconomachum dictū, quod picturas Synodicas & Sanctorum statuas imaginesq; è templis erasisset, Constantinus Papa eo nomine hæreseos condemnauerat, & cum populo Romano statuerat; *Ne nomen Imperatoris hæretici aut in chartas, aut in figuram solidi seu numismatis susciperetur*: vnde nec effigies eius pro more in Ecclesiam introducta, nec nomen ad missarum solennia prolatum fuit, vt scribit Paulus Diaconus vi. Longobard. cap. 31. Anastasius Bibliothecarius, Ado, Beda, Platina, Nihemius, Massonus. Nihilominus tamen Byzantiorum vsus (vt paulo ante expositū) apud Germanos Francosque diu permansit.

Sanè ex quo ad Francos summa rerum peruenit, deletis non tantum Gothicis & Longobardis, sed etiam Græcis Latio omnique Hesperia exclusis, nihil ex omni illorum republica minus notum est, quàm rei nummaria ratio: propterea quod ex illorum nummis tam parum, imo nihil fere hoc æuo supersit. Habeo Caroli Ludouici, Hlotharij Arnulfi quosdam argenteolos: sed quid fuerint aut valuerint, liquidò statuere non possum. In Carolinis legibus, diplomatis, Librarum & Solidorum perpetua est mentio: & vt Romani ad festertios, ita hi ad solidos in negociis, comertiis, multis indicendis, omnia rede gisse videntur. Et Libram quidem per viginti solidos computatam, Annales Francorum Fuldenses sub Anno 882. expressè testantur: Solidum autem quadraginta denarios continuisse cum ex Legibus Salicis, Alemanicis, Baiuariis, Ripuariisque colligi manifestè potest, tum verò ex insigni loco Hinnemari Archiepisc. Remens. quem Fr. Pithœus V. C. prodidit: *In testamento à B. Remigio condito Lector attendat, quia Solidorum quantitas numero quadraginta denariorum*

reriorum computatur, sicut tunc solidi habebantur, & in Francorum lege Salica continetur. Et generaliter in solutione usque ad tempora Karoli perduravit, velut in eius capitulis continetur. Vnde solidos aurei genus fuisse conji- cio, quomodo & apud Romanos, quod quadraginta ex illis denariis argenteis contineret. Inde apud Fran- cos olim in contractibus, sponsalibus, libertatibus ri- te faciendis, mos offerre Solidum & Denarium. Fre- degarius lib. III. cap. 18. *Legato offerens solidum & dena- rium, ut mos erat Francorum, eam partibus Chlodouei de- sponsant.* Et Solidorum Gallicorum aliquoties habetur etiam in Gregorij M. Epistolis mentio.

Apud Germanos superioribus ævis Marcarum ratio in vsu fuit, vt omnia per marcas (argenti potissimum) computarentur: quod in Annalibus, Legibus, instru- mentis omne genus apparet. Et Marca rursus in par- tes suas, vt olim As, diuidebatur. Ex quibus Fertones apparet quadrantem marcæ esse; vt legimus in Gun- theri Parisiensis historia occupatæ à Balduino Constā- tinopoleos, vbi ita scribit: *Habebant MDC. piscatorias naues, quarum qualibet per totum annum ad quatuorde- cim dies Fisco Regio persoluebat nummum aureum, qui per- peram vocari solet Ferdoni, id est quarta parti Marca v- nius æquiualens.* Ita in Aurea Bulla Caroli III. Imp. §. vlt. *Sexaginta sex marcas cum vno Fertone.* Et postea; *sigillatori vnum Fertonem, Teutonicum exemplar ha- bet, Einen sterling.* lidem FARTI dicuntur in Inno- centij decretali, cap. 2. De sentent. & re iudic. in 6. *Pos- set etiam merito reprehendi, quod mille quidem Fartorum annuam pensionem, in qua pro eodem Regno ipsi Ecclesie Ro- mana tenetur, per nouem annos & amplius soluere prater- misit.*

VARIÆ VARIARVM GENTIVM

MONETÆ ENVMERATÆ: NOMINA-

tim de Florenis, Ducatis, Taleris.

CAPVT IIL

IAM vt quæque Regna, regiones, principatus, respublicæ, ciuitates, suo sibi arbitrio monetas fabrefecerint, quæ à loco pleræque nomina sortitæ, longum fuerit enumerare; pro æuo autem singularum aut dignitate locorum disponere, prorsus impossibile. Nos in earum temporumque confusione & rei ipsius obscuritate, si quæ præcipua legendo obseruauimus Monetærum genera, literario ordine effundamus potius quàm enumeremus, abundè Lectori gratificatum putabimus. Ergo sinum pande.

AMIRCVS, aureus numus Persicus, cuius meminit Benjamin Tudelensis Itinerario pag. 82.

ASPERI Turcorum sunt & modernorum Græcorum, de quibus Leunclaius Pandect. Turc. cap. 18. Asperi quinquaginta coronatum constituunt, vt Busbequius scribit. Sed & apud Africanos Asperi in vsu, quorum CLXX. vnciam vnâ pendent, quadrata forma, cudentibus Iudæis, vt Leo Africanus scribit lib. 2. cap. de Tednesta.

BERNA, solidus vel denarius veterum Alemanorum, cuius mentionem inuenio in Ordinatione B. Adelheidis Cæsariissæ, fundatricis Abbatix Salsensis, de villa Kilberg: *Item ordinauit, quod in festo B. Andree Apostoli dicti Officiales, Scultetus, Cellerarius & Banwardus, Domino Abbati duos debeant emere porcos bonos, ad quoddam conuiuium faciendum, ubi dimidia*

Berna.

Berna debebat expendi ; & ad illud quod vulgò dicitur *Vasgnat*, ubi una Berna & dimidia debebat expendi. Sed illa die qua conuiuium fieret, omnes debentes ius quod dicitur *Wisungen*, scapulas & vinum debebant dare & solvere plenariè, dato super his bona pignora vel denariis numeratis. Hanc Bernam communem fuisse monetam villæ Bernæ, in aliis locis eiusdem libri, vnde hæc exscripti, inuenio. A qua verisimile est nomen etiam deinceps summissæ collectæ & contributionem publicam (fortasse in singula capita vnam Bernam exigentem) cuius mentio in *Chronica Aulae Regiæ* (*Königs saal hodie*) apud Bohemos, à nobis edita, cap. XXVII. Interea Rex exercitum congregat, & ad bella se coaptat ; generalem Stcuram quæ Berna dicitur, ab omnibus recipit, & super hoc exactiones claustralibus & ciuitatibus grauissimas imponit. *Æneas Syluius Histor. Bohe.* cap. LVIII. *Nisi populares in sumtus regios pecuniam conferant, quam vocant Bernam.* *M. Albertus Argentinenf.* sub Anno MCCCCXLVIII. *Collecta inibi imposita, qua Vrsus dicitur, & de nouo Regi creato debita apud Bohemos permansit.* *Fabricius Orig. Saxon.* lib. VI. fol. 663. *Balthasar Landgravius Thuringiæ imperauit in singula capita nummum argenteum, quem thesaurum collectum Vrsum vulgò appellarunt.*

BATZIONES posterior ætas dixit, à Bernensibus cum Vrsi primùm signo introductos, quorum tota Germania jam plurimus vsus, cum quintadecima pars sint floreni, per quos in Alemania & Sueuia omnia computantur, vt in Saxonia per Grossos.

CABALLVCII, æneoli Neapolitani infimi generis, in quibus equus sculptus, cum literis *EQVITAS*, quod alicubi ridet *Ant. Augustinus.*

CORONATI, qui & *Scutati*, regni Franciæ Gallicæ moneta aurea. *Solares* dicti à Solido, non (vt vulgò) à Sole, vt vult Bodin. de Republ. lib. 3. cap. 6. & lib. Sing. de augmen. & decem. monet. Quod mihi omnino probatur, qui videam post Romanos Francis solidorū pro aureis mentionem frequentissimè vsurpatam, vt supra attigimus. Ita Gregorius I. Pontifex epistola quadam ad Dynamium *Gallicorum Solidorum* meminit: & alia ad Fantinum, vbi c. l. *solidorum graue nomen habetur*: & Candido ad regendum Ecclesiæ patrimonium in Galliam missò mandat, vt *solidos Galliarum, qui in Italia expendi non possunt, utiliter expendat in alimenta & vestes pauperum*. Mansit igitur in his nomen, *Escu Sol*, apud Francogallos (quamuis non nesciam etiam semiargenteos illos minores *Souls* apud eos dici) vt Ducatos etiam Hungaricos legimus *Solidos Regales* dictos. c. vlt. De rerum permut. Et in Gallicis illis ab omni antiquitate video insculptum illud, quod adhuc vsurpari videmus: CHR. S. VINCIT. CHR. REGNAT. planè ad imitationem Græcorum illius, IHC. XPC. NIKA. de quo supra in Byzantinis.

DUCATI, aurei à Venetis primo & Genuensibus percussi. Sed & ab Anglis, vt Polydor. Vergilius scribit. Cui tamen nescio quid in mente fuerit, cum alio loco scriberet, Ducatum quod Romæ cudèretur, dictum à ducatu, quem magistratum Longinus primum constituisset, à Iustino Imp. Narseti Italiæ præfecto successor datus: lib. 2. de inuentor. rer. cap. 21. Inter hos autem insignes maximè Hungarici, qui *κατ' ἐξοχὴν Solidi Regales* dicuntur in c. vlt. De rer. permut.

FARTI, *Fertones*, quadrantales, vt modo expositum. Tantum addam locum ex Jagellonis Regis Polonia:

niæ:

nix constitutione Petricoricensi Anno 1451. *nisi forte aliquis de iure pro censibus & decimis fertonalibus debeat exigere latos grossos monetae Pragensis*, Statut. fol. 290.

FLORENTINI, aurei primum in ea vrbe cusi, cum signo floris liliij vna, altera parte Iohannis Baptistæ; deinde ad eorum imitationem ab aliis, vt frequentissimè in contractibus vsurpati sint, *Florentzer Gulden*. Nec aliunde FLORENTINOMEN natum existimo. Quo facit locus lib. 2. Extrauagant. commun. Tit. 12. *Nonnullos esse in Lombardia superioris & Marchia Ianuensis partibus, qui presumentes illicita cudunt & fabricant Florenos auri, secundum formam & signum, iconium ac circumferentias litterarum, qui in ciuitate Florentia cudi sunt soliti, &c.* Hi ergo vt olim erant frequentissimi, ita hodie cum rarissimi reperiantur, in quæstione reuolutionis à Camera Imperialis iudicio Spiræ taxati sunt xxv. batziis, vt annotauit D. Mynsinger. Centur. 4. Obseruat. cap. 1.

FRANCI aurei primum sunt cusi, vt Bodinus notauit: hodie argentei, trientes coronatorum, viginti solidos continentes. Sed & olim duplices, *Francs à pied*, *Francs à cheual*.

GROSSI monetae vsualis genus apud Saxones, Silesios, Boruffos, Polonos, Bohemos: nobis semis batzionis. Grossorum mentio etiam in Extrauag. De empt. & vendit. & Polydorus Urbinas veteres denarios Romanos & drachmas Atticas Grossis pondere equos scribit lib. 2. de Inuent. cap. 4. Sed & *Grossorum Taronensum* meminit constitutio Iohannis xxii. Extrauag. 13. & adhuc in Gallia frequentes in vsu, *Gros Tournois*.

HALLENSIS, minutissimæ monetae vsualis genus, apud Hallam Sueuiæ primò signatum. Olim & nunc in vsu *Libra Hallenses*.

IOACHIMICI Taleri, de quibus infrà. Suaues au-

tem Galli, qui *Iocundales* scribunt.

LEONES aurei in Belgio noti.

LVCENSES, moneta ærea vsualis, cuius mentio in c. 20. De censib.

MARAVEDINVS Hispanicus nummus, cuius mentio in c. 14. De priuileg. *duo millia Marabatinorum*. de quo multa Didacus Couarruias in collat. veter. numism. cum hodiernis. Beniaminus in Itinerario pag. 82. *Morabetinum* scribit.

MEDALIÆ numi nescio quod genus, cuius mentio in d. c. 20. De censib. Ita quidem numismata vetera hodie Italis vocantur, *Medaglie ordinarie*, *col cerchio*, *Medaglioni*.

MEDINVS Africanus numus, de quo ibidem Bodin. Gallis *Medin de Barbarie*.

MILARESIO sidem ibidem nominat, vulgò *Milrais*, Portugallicos aureos cruce oblonga insignitos. Nescio an non à Miliarisiis Græcorum nomine retēto.

PAGATINI æneoli Venetorum, infimum pecuniæ genus, à soluendo dicti, quod paratissimi ad mercenariam operam vel res leuissimas compensandas.

PAPIENSES argentei, tribus Lucensibus olim æstimati. De quibus in c. 20. De censib.

PHILIPPEI taleri, à Philippo Caroli V. Imp. F. potentissimo Rege Hispaniæ & Indiæ cusi, qui & κατ' ἐξοχὴν *Regales* taleri dicuntur: non minus hodie celebres, quam olim *regale numisma Philippi*.

PISTOLETI, coronati aurei Italici, Hispanici, Sabaudici, Burgundici, Heluetici.

POLOMÆI numi mentio est d. Extrauag. De empt. & vendit. *vendidit annuos census vnius vel plurium marcarum, aut grossorum Pragensium, numi Polomai & pagamenti*

menti consueti. Puto accipiendum, *Empolat*, id est forensis & consueti.

REGALES Hispanici argentei.

RHENENSES Floreni, à quatuor Electoribus ad Rhenum, Moguntino, Treuerico, Colonienſi, Palatino primùm percuffi: de quibus mox plura.

RIDEVS coronatus Burgundicus, Bodino Gall. *Riddes*, nobis *Ryder*, ab equite cataphracto impreſſo.

ROMANINI moneta vſualis, pro quo, dum Curia reſidebat Auenione, groſſus Turonenſis ſuccedebat, ex conſtitutione Iohannis XXII. PP. Extrauag. 13. Sic dicti, vt Byzantini, Sultanini, Pagatini.

SCHILLINGVS numus Germanorum, à Siliqua nomine detorto, vt videtur. Ita enim antiquitus ſcribebatur, SILIHH A, vt video in vetuſtiſſimo Gloſſario Latino-Theotiſco: *Numisma, Silihha. Numi percuffa, Silihha durubſlagen/das iſt pfantinc.* In eodem alio loco: *Obolum dimidium ſcriptuli, quod facit ſiliquas tres. Stuchihalb ſcriptolus/daz tot ſilihhun tri.* Et ruruſus: *Stater eſt nummus, vt quidam affirmant, vnciam vnam, aureos ſex. Waga iſt ſilihhono / ſo ſume Zaſaſtinot / vnce ainan / ſeillinga ſehſi.* Siliquæ enim & Sicilici vox à Romanis in re monetaria vſurpata, pro vnciæ quarta parte; vt L. 21. §. filium. D. de ann. legat. Auth. ſed hodie. C. de Episc. & cler. Auth. ad hæc. C. de vſur. ad Longobardos etiam peruenit: vt L. 2. & 3. Tit. *De eo qui pecul. in dam. inuen.* & aliis locis.

SCVTATI, qui & *Coronati*, de quibus ſupra.

STERLINGI, in Anglia, Scotia, & Hibernia.

SULTANINI aurei Imperatorii Turcici.

TALENSES vel TALERI, argentei vnciales dicti à valle Ioachimica, vbi primum cuſi per Slicones Comites

Comites (vt Georgius Agricola lib. II. de ponder. & mensur. notauit) in Bohemia circa annum 1520. qui adhuc non infrequentes apparent. vna parte Ioachimū Abbatem, & insignia Slickensia præferentes, cum literis: AR. DOMI. SLI. STE. ET. FRA. COM. D.B. altera leonem Bohemicum, cum literis: LVDOVICVS. PRIM. D. GRACIA. R. BO. Quos deinde Saxonum Duces in Misena, & alii Principes atque etiam Reges sunt imitati.

TARENĪ Siculorum moneta & Apulorum: cuius mentio in c. 5. De empt. & vendit. vbi Cuiac.

TESTONES siue capitati Gallorum, à vultu Regum impresso. Bodin. d. loco.

TVRONENSES argentei: Clement. 2. lib. 5. Tit. 1. & Extrauag. 13. in teloniis Rhenensib. *Turnes.*

DE TVRCICIS monetis, Manguris, Aspris, Siderocapsis, Hyperpyris, Dramis, Scachis, Sultaninis, Seraphinis, Altumleriis, doctè & eleganter Leunclanius noster Pandect. Turc cap. 18. quo Lectorem remittere quam singula frustillatim hic infercire malui.

Ex his monetarum generibus Florentinorum maximè institutum Principibus Germaniæ arrisit, adeò vt ad eorum imitationem aureos suis nominibus pleriq; & ipsi cuderent. Itaque videre licet id genus aureos diuersis inscriptionibus, vna quidem parte florem lilii habentes, altera vero Principis sui. LVDOVICVS REX. KAROLVS REX. ROBERTVS DVX. LVPOLDVS VIEN. 5. Item WENCESL. DVX. P. (id est *Plocensis*) Itē GERL. AREPS. WILEL. ARHEPVS. BOEMVDVS AREPS. & similibus. Adeo vt frequentissimus horum in veterum contractibus fuerit vsus, & mentio

mentio in antiquis instrumentis per frequens, *Florëtzer Gulden*: nec aliunde FLORENI nomen natum.

Qui tamen paulatim degenerarūt in Florenos Rhenenses, ita dictos à quatuor Principibus Electoribus ad Rhenum, Moguntino, Treuerensi, Coloniensi, Palatino; & à ceteris deinde etiam vsurpatos, paulo sequiores primis illis Florentinis, Ducatorum bonitatem omnino adæquantibus. Donec tandem Floreni & Aurei etiam ex argento facti, tunc quidem aureis Rhenensibus pares, hodie multo inferiores. Et quia ineundis & miscendis inter populos & nationes commerciis nihil aptius commodiusque, quàm eiusdem generis & nominis moneta; cum Ducatos (Venetorū & Genuensium primò institutum) cæteri quoque Reges Hungariæ, Bohemiæ, Poloniæ, Daniæ, Sueciæ, Angliæ, Hispaniæ imitarentur; Germani quoque Cæsares & Principes, velut in medio illorum collocati, fecerunt: quo de genere Karoli IIII. Imp. & Bohemiæ Regis ducati adhuc apparent, & deinceps Maximiliani primi, anno 1517. & 1518. cusi, cum titulo: DVCATVS CARENTANVS. Ut vicissim Taleros, quos primum Slicones Comites in Valle Ioachimica cum Bohemicæ Regum nomine procudissè diximus, primum Principes Germaniæ plerique, deinde alij etiam vicini Reges, Sueciæ, Daniæ, Poloniæ, Hungariæ, commerciorum inter subditos populos iuuandorum gratia, sunt secuti. Quo de genere talerus extat, quem SIGISMVNDVS I. REX POLON. ET SIGISM. AVGVSTVS SECVND. REX POL. anno 1533. & alius quem WLAÐISLAVS D. G. REX. VNGARIE additis nominibus ciuitatum TVRSO & KREMIZ anno 1560. publicarunt. Quamuis antiquiores etiam Ioachimicis in hoc genere, sed minus frequentes, videamus ali-

quos : vt quem MAXIMILIANVS. MAGNAN-
 MVS. ARCHIDVX. AVSTRIE. BVRCVND. ET
 MARIA. KAROLI. FILIA. HERES. BVRCVND.
 BRAB. CONIVGES. anno 1479. item quos SIGIS-
 MVNDVS. ARCHIDVX. AVSTRIE anno 1486.
 nominis æternandi ergo formari iusserunt.

HODIERNÆ ROMANI IMPERII
 APVD GERMANOS LEGES

Nummarie.

CAPVT IIII.

IGITVR cum in imperio iamdudum res monetaria,
 singulis Principibus vel Ordinibus suo sibi arbitrio
 modò horum modò illorum imitatione nūmos pro-
 cedentibus, mirum in modum fluctuaret; rei in Re-
 publica maximè necessariæ legem & normam dari tã-
 dem necesse visum est. Atque ita in Comitibus primum
 Augustanis Anno M D. imperante Maximiliano om-
 nes omnium monetæ hætenus sine lege modoque
 vagantes, inhibitæ & suspensæ fuerunt, donec noua lex
 promulgaretur. Quod cum diuersis postea in Comitibus
 apud Treuiros, Coloniã, Noribergã, Spiram, Augustam,
 Ratisbonam, tentatum magis quàm inchoatum esset:
 sub Carolo tandem V. maximo & felicissimo Impera-
 tore in Comitibus Augustæ Vind. Anno MDLI. habitis
 communi Ordinum consensu ad certam perpetuamq;
 formam redactum, & sequutis deinceps per annos LIX.
 LXVI. LXX. LXXI. LXXVI. XCIIII. XCVIII.
 Comitibus declaratum, confirmatumq; fuit: vtinam tam
 facile fideque obseruandum, quàm clarè & diffusè ver-
 bis formulisque perscriptum. Eius legis Monetariæ
 capita

capita præcipua breuiter digerere, vt in veteri Romana lege fecimus, operæpretium fuerit.

I.

IVS CVDENDÆ MONETÆ NISI CUI AB IMP. CONCESSVM FVERIT, NEQ. ALITER QVAM SECVNDVM LEGEM NEMO VSVRPATO. Vt enim stante Rep. Romana nonnisi apud Principem & Senatum facultas monetæ fuit; ita in Germano quoque imperio inter ea habita, quæ *Regalia* vocântur, quod soli Principi competere, vel cui Princeps ea indulgisset. Lib. II. Feud. Tit. 56. *Quæ sint regalia*. Guntherus lib. VIII. *Cudenda jura monetæ*. Itaque Regi Bohemiæ ceu principi Imperij ius monetæ nominatim confirmari legimus Aureæ Bullæ cap. X. Et diuersa veterum Cæsarum diplomata videmus, quibus illis & illis, Comitibus, Abbatibus, Prælatibus, Ciuitatibus, ius percutiendæ monetæ conceditur. Iam verò quibus id ipsum priuilegij competit, nonnisi certâ lege & modo vti debent. Nec enim vbiuis, sed tribus duntaxat vel quatuor locis à Circulo, cui adscripti, designatis, monetam ferient: exceptis his qui proprias in suo solo habent metallifodinas, aut officinas monetarias antiquitus institutas. Iis aurum argentumque penes se natum duntaxat liberè in nummos conuertent. Comit. LXX. §. 135. & Deput. LXXI. §. 23. Deinde ipsi vti debent suo sumtu & opera: nec fas est ius monetarium alteri cedere, vendere, locare, aut monetariis redimendum transcribere: contra facientibus iuris eius priuatio, Fiscali sedulo obseruante, impendet. Conductores autem X. marcis auri multantur. Comit. LIX. §. 86. & 88. Comit. XCIII. §. 110.

II.

FORMAS NUMMORVM AVRI ARGEN-

TIVE DVNTAXAT RECEPTAS, EASQVE
 PROBAS FERIVNTO. Sunt autem hæc formæ in
 Imperio nostro (quod hac quidem in parte mone-
 tarum specie & amplitudine veteri Romano etiam
 antecellit) probatæ, hisque legibus. DVCATI è Co-
 loniensi marca auri puri LXVII. cudantur, CIIII.
 cruciferos valituri. AVREI RHENENSES LXXII.
 cruciferos LXXV. valituri. Comit. LIX. § 55 & seqq.
 Exterorum regum & Principum Coronati, Scutati,
 Nobiles, Engeloti, sua quidem æstimatione definitâ
 permitti sunt; in Imperio tamen ne cudantur. Ibid §.
 61. & Deputat. LXXI. §. 49. TALERI Ioachimici
 olim cusi LXVIII. cruciatis taxantur. Comit. LIX. §. 35.
 Deinde ita recepti sunt, vt markæ Coloniensis argenti
 puri octauam pendant, eorumque semisses etiam &
 quadrantes cudere liceat. Comit. LXVI. §. 157. FLO-
 RENIEX marca IX. cum semisse fiant, LX. cruciferos
 valituri: semisses eorum, quadrantes, sextantes pro ra-
 ta valeant. Nota eorum, hinc Cæsaris nomen & Aquila
 biceps, insertum pectori Imperii globum habens, glo-
 bo numerum cruciatorum inscriptum; inde nomen &
 insignia Domini monetæ. Comit. LIX. §. 310. CRV-
 CIATI ipsi valent: sed horum quinarij, ternarij, bina-
 rij, donec aliud statuatur, districtè sunt prohibiti. Comit.
 LXVI. §. 160. & XCVIII. §. 56. PFENNINGI & Hal-
 lenses ad necessarium fori & annonæ vsum permittū-
 tur, cum Circulorum moderatione, non ultra: aliàs
 confiscandi. Comit. LIX. §. 12. & LXX. §. 127. & 129.
 Quod genus in dissolutionem maioris summæ accipe-
 re nemo tenetur: vt nec quinarijs minores ultra summâ
 XXV. florenorum Comit. LIX. §. II. & 32. & LXXVI. §.
 77. Extra has igitur formas nullæ aliæ procudantur,
 aut solutionis vice fungantur, sub pœna indignationis

Cæsareæ

Cæsareæ & L marcarum auri, partim fisco, partim Circulo inferenda. Com. LIX. § 6. Et has ipsas pondere & bonitate probas monetarij dare studento. Qua causa & ipsi, & docimastæ, non solum Domino cui operam suã locauerint, sed & toti Circulo (cuius inquisitione prius approbantur) iuramento in leges nummarias obstringuntur, cum cautione omnium bonorum, & reprobatione se quoties exigentur sistendi. Comit. LXX §. 136. & XCIII. §. 110. in fine. Falsarii autem, nummorum adulteratores, corruptoresve, pro grauitate admissi, multis, confiscatione, proscriptione, corporali pœna, ignis denique supplicio acerrimè puniuntur: accusatione populo data, & Fiscali inuigilante. Comit. LIX. § 72. & seqq. & XCIII. §. 110. Denique legum violatores præter ceteras pœnas, & amissionem iuris sui, proscriptionem ipso iure incurrunt, executione Circulis demandata. Com. LXVI §. 31.

III.

HIS LEGIBVS SERVANDIS CONVENTVS SEMESTRES ET EXAMINA ACCVRATE HABENTOR. Domini monetales per singulos Circulos bis quotannis conueniant, aut consilia suos mittant, Kal. Maij & Octobris: & cusos iis locis nummos à se aliisue exhibeant, inspiciant; adhibito Zygo state, per libram, coticulam, caminum, ad scriptulos examinent. Comit. LIX. §. 69. Comit. LXVI. § 177 & LXX. § 140 & seq. Iure monetæ abutentes, legum negligentes, Magistratus fraudum vel participes vel remissos viatores ad Fiscalem deferant. Com. LXVI. §. 175. Insuper Electores quatuor Rhenani mercatibus Francofurtensibus, Senatus oppidani adiumento, ne quid in edictum committatur, prouidere iubentur: idemque Saxo & Brandenburgicus suis emporiis facere: adeoque Cæsari in

propriis & Imperij ciuitatibus ea res curæ erit. Comit.
LXX, §. 150. & seq.

DE PRÆVARICATIONE HARVM
LEGVM, PRÆCIPVE IN MINVTA PE-
curia vsuali. Causa fluctuantis rei monetaria
detecta, & remedium vnicum.

CAPVT V.

HÆ sunt hodiernæ Imperij nostri leges Nummarie; vtinam tam sanctè integreque ab omnibus seruetur; quàm bono consilio & ad ipsam iusti æquiq; amussim excogitata. Cum enim in diuersa harum capita diuersis modis peccatur (quod quidem ab omni æuo legibus Nummariis fatum fuisse observare licet, vitio humani ingenii ad captanda vndecunque compendia procliuus, & in re præsertim Pecuniæ, quæ veluti finis omnium rerum vulgi opinione habetur, ingeniosi) tum in illud potissimum velut effusis habenis licentiosissimè, quod minutâ & vsualem monetam vt minimè ad legis præscriptum, ita maxima copia sine fine modoq; passim procudi videmus. Vsualem monetam pro omnis generis annona & foro rerum vnaalium, atque etiam ad expediendas calculi excurrentis minutias nec stariam; quo & propter exilitatem minutissimæ particulæ argenti cerni contrectarique posset, & vsu quotidiano minus contereretur, aris parte remixta fieri apud nos & plerasque gentes obtinuit: quamuis forte melius esset, veterum Romanorum Græcorumque, & hodierno Venetorum exemplo, puram vel ex argento vel ære

*Bodi. Lib.
sing.

fieri, vt bene viri docti disputant. * Nam pro obso-

ster-

tertios, asses, dupondios, sesquiasse, semisses, quadrantes, besse, octuffes, sescunces, teruncios, merè æneos omnes; Græcè obolos, stateres, folles, aliosq; χαλκίαις & κέρματᾶ habebant. Vt de rustico ex vrbe domum reuerso Vergilius dicat:

Venales holerum fasces portabat in urbem:

Inde domum ceruice lenis, grauis ære redibat.

Et alibi:

(bat.

Numquam grauis ære domum mihi dextra redi-

Quamuis non nesciam posterioribus Principibus & Imperio declinante pecuniam minorem argenteam æris parte remixta in vsu fuisse, quam *Maiorinam* vocabant, vt discimus ex L. VI. C: Th de falsa moneta. Ex hoc genere mixtorum, semiargenteorū, aut potius semiæreorum sunt nostri halleri, pfenningi, cruciferi, semibaziones, tricruciatii, grossi, albi. Quorum ad necessarium fori & quotidianum vsum (maiores enim merces solidis integrisque aureis & argenteis pensari iustum est) cum moderatè pro qualibet regione conficere singulis Ordinibus lege concessum esset; monetarij qui eam fabricam non sine aliquo compendio esse videbant, & fraudem in eo genere admissam minus facile aut obseruari, aut in tantilla re curari: præsentem lucri faciendi occasionem auidè amplexi, toti in rauduscula illa procudenda incumbere iamdudum cœperunt, & impigrè pergunt. Quotidie plures nummulos passim ceu pullulantes & fruticantes vberimè increbescere videmus: quotidie deteriores & dilutiores. Adeò vt deperditis ferè & exolescentibus bonæ notæ Taleris veteribus, & rarefcentibus etiã hodiernis, quos pessimo more monetarii in fabricam illam absumunt; vtatur iam Germania pleraque (vt Aristophanis Comici verbis vtat) τῆρις τῆρις πονηροῖς χαλκίαις χῆρις

τὴν πρῶτην κατὰ τὴν κακίστην ἰδέαν. Neque amplius locus futurus sit Plautino verbo, *nequiores quam nummi novi*: quando nihil hisce nequius supererit.

Et miramur, si aureæ argenteæque monetæ valor in prima indicatura sua non subsistit sed excedit dudū, & quotidie magis magisque intenditur. Quod non alia causâ quàm ex vsualis monetæ deprauatione contingit, & contingere necesse est, & mirarer non contingere. Cum enim maiores solidæque monetæ non aliter quàm per minores æstimationem & indicaturam suam accipiant: solidi per denarios, denarij per asses, Taleri & floreni per baziones, grossos, schillingos, albos; & omninò (vt Volusius Matianus IC. in lib. *de Assè* scribit) omnis nummus argenteus ex numero æris potestatem accipiat; Adeoque, vt verè Ausonius dixit:

Auri magnus honos, auri precium tamen est æs.*

*add. L. Etiam aureos. l. 9. D. de verb. signif.

necesse est, vt pecuniarum indicatura stabilis esse possit, proportionem quandam esse eius æris ad aurum argentumque, non tantum pro metalli precio, quod per se vile & magis corruptibile non nisi parcissimè argento permisceri debet; sed etiam pro vsu vtriusque & instituto: quandoquidem minutiores illi nummi nō ad colligendas opes (quis enim Euclio tales pro thesauro acervare & seruare velit?) sed tantum ad res præsentis necessitate emendas, easque minores, sint comparati, & in vna tantum regione fungibiles; ideoque minori eorum numero respublica opus habeat. Quæ proportio si violetur, vt ærei vel minores, leuioresue aut inquinatiores fiant, aut nimis frequentes, adeo vt etiam in grandioribus summis passim obtrudantur; tum vero formas solidas, vt ut earum indicatura ex prima lege & origine fuerit constituta & sancita, & paulatim à communi vsu hominum, & ob euidentem bonitatis differentiam,

rentiam, precii incrementum accipere, vt plures ex minoribus illis contineant & adæquent, non tantum non mirum, sed omnino necessarium, imò iustum equumque fit: non minus equidem, quàm cum pro nummo argenteo plura parua & semiputria quàm magna & recentia poma comparantur. Quod cum ita contingit, quantumcumque tandem incommodum Reipublicæ afferre videatur, improbari tamen facilius & deplorari quàm mutari aut inhiberi potest. Nã & consensus voluntarius contrahentium interuenit, vt volenti nulla iniqua conditio allata, aut præter fas obtrusum aliquid dici possit; quando etiam iuri publico per pacta & consensum derogari nihil vetat: & consuetudo peruulgata, quæ aliàs Tyranni instar habere dicitur, & iuri scripto derogare imò ipsa ius facere perhibetur, hoc casu eo placidiorem speciem habet, quod præter libertatem commerciorum (quando quidem tanti res quæque censetur, quanti emtorem inuenit) etiam æqualitatem in accipiendo & erogando vtrò citròque tacito quodam cōsensu populi inducit, idemque Caio quod Seio, principibus quod priuatis concedit. Quin & (ne quid dissimulem) nulla omnino per eiusmodi monetæ dignationem aut Principibus aut legibus fieri iniuria videtur: nimirum quibus id tantum caueri videmus, ne eorū nomine & figurâ insignita pecunia aut refatetur, aut infra indicaturam suam accipiatur: vt L.I. & vlt. C. de veter. num. potest. Nouella Theodosii xxv. nusquã verò, ne supra: quod etiam ipsorum nec honori nec commodis (si verum amamus) aduersari noscitur.

Et hoc ita habere, si non ipsa quam dixi ratio & sensus communis dictaret, & experientia clamaret, exemplis omnis æui cōprobare facile esset. sed pauca sufficiãt. Quid enim causæ fuit, quod Denarius apud Romanos,

argenteus drachmali pondere, pro ipso nomine decem assibus factus, paulatim ad duodecim, tandemque ad sedecim asses ascenderit? Plinium vide libro XXXIII. cap. 3. Itaque non mirum, milites legionis Pannonicæ sub initia Tiberii, Percennio duce & impulsore seditionem mouentes, conquestos: *Militiam ipsam grauem, infructuosam: denis in diem assibus animam & corpus assimari, hinc vestem, arma, tentoria, hinc sauitiam centurionum & uocationes munerum redimi.* Et mox hoc eorum postulatum: *Vt singulos in diem denarios mererent, sextusdecimus stipendii annus finem afferret.* Quod ita Dio reddidit: *Ἐθ' ὑπερ' ἐκκαδένα ἔτη στρατεύεσθαι ἡθελον, καὶ δραχμῶν ἡμερησίων φέρεν, τότε ἂν λαβῆθαι αὐτῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ λαμβάνειν ἤξιον.* Aperta ratione, quia denarium & plusquam decem assibus vulgò erogare poterant, & seruare quàm illos malebant. Et hoc quod in denario argenteo accidit, idem etiam in solido aureo. Extat relatio Symmachi præfecti vrbis ad Theodosium Imp. * qua intercedit pro collectariis siue nummulariis, qui vendendis solidis, quos plerunque publicus vsus exposcit, obnoxii erant. *Huic hominum generi, inquit, taxationis exigua uilitate nutanti, Diuus frater Numinis vestri tantum pro singulis solidis statuit conferendum, quantum aq̄itas illius temporis postulabat. Sed paulatim auri ENORMITATE CRESCENTE, vis remedii diualis infracta est. Et cum in foro uenali-um rerum maiore summa solidus censeatur, nummulariis precia minora penduntur. Petunt igitur de Aeternitate uestra, pro ratione presenti iustissima definitionis augmenta: qui iam tanto oneri sustinendo pares esse non possunt. Causam enim huius enormitatis indies crescentis non aliam fuisse existimo, quam paruæ pecuniæ prauitatem, siue ea remixta siue merè ærea fuit. Quales enim fuisse illos nummulos putamus, quorum tunc septem millia & ducenti*

solido

Tacitus I.
Annal.

* Lib. X.
Epist. 42.

solido vno continebantur, vt ex eiusdem Theodosii Imp. Nouella XX quæ *De pretio solidi* inscripta est, & Cassiodori epist. 10. lib. 1. discimus. Et tamen cum tanti ab ipsis nummulariis (vt ibi dicitur) solidus redimendus esset, in foro vñalium ad amplius precium paulatim ascendisse locus ille Symmachi testatur. Hoc ex Romana antiquitate exemplum sit. Iam ex media videamus. Coram Innocentio III. Pontifice conquestus est Episcopus Spoletanus, Clericos plebis Rupinæ cum ipsi quotannis sex denarios Papienses (argenteos fuisse existimo) pro synodatico deberent & consuessent persoluere, à triginta sex annis iam non Papienses, sed pro illis monetam numerare, tres nimirum Lucenses vel Medalias pro singulis Papiensibus. Quod quidem cum prædecessor suus Lotharicus vt cumque tulisset, iam sibi ferendum vltra non videri, Lucensibus modernis ita deprauatis, vt tres illi qui antea soluebantur, quinque vel sex recentes bonitate & valore æquarent; atque ita Papiensis vnus senis modò Lucensibus siue Medaliis possit permutari. Pontifex Innocentius statim apprehendit, vt controuersiam hanc ex mutatione & augmento pecuniæ solidæ Papiensium, ita illud augmentum ex minoris *MONETÆ* (vt loquitur) *DECLINATIONE*, id est deterioratione & culpa monetariorum proficisci: eam tamen domino census, hoc præsertim casu quo præscriptio integra non intercessisset, fraudi esse nõ debere, quin ad solutionem denariorum Papiensium in specie, aut quidem æstimationem eorum pro tempore debitores teneantur. Hoc ex media antiquitate, circa Annum MCC. De superiori æuo, patrum memoria, nostra denique tempestate dicere quid attinet? plena sunt omnia querelis, & hanc mali causam omnes denotant. Videatur Nicolai Oresmij Lexouiensis Episcopi, qui antea Caroli V. Fran-

corum Regis cognomine Sapientis præceptor fuerat; tractatus *De mutatione monetarum ac variatione facta per Reges aut Principes*, scriptus circa Annum MCCC. Videatur Gabriëlis Biel, Iohannis Aquilæ, ante centum prope annos de eodem argumento commentationes. Utinam & Iohannis Dalburgii Episcopi Wormaticensis & Palatinatus Cancellarii, de eodem liber extaret, quem ab illo scriptum Trithemius Abbas alicubi refert. Denique non in sola Germania hoc fit: sed etiam in Gallia, Sabaudia, Belgio, Italia, Anglia, Polonia, idem euenire queruntur omnes, vt moneta magis magisque inquinata, mixtura & compositione declinante, aureorum argenteorumque valor velut cõtra nitens assurgat. Neque verò remedium labenti hac quoque in parte reipublicæ, luxata & concordia & disciplina, afferri posse vident; nisi Billone (quem vocant) illo planè remoto, & moneta omni ad meram auri argentiq; puritatem reuocata. Qua de re elegans & acuta extat disputatio Iohannis Bodini libro singulari, *De augmento & decremento pecunia, contra Paradoxa Malestretti*; & lib. VI. de Republ. cap. 6.

Quapropter si Cæsar Augustus, si Electores, Principes, & Ordines Imperij, aureæ argenteæque pecuniæ suæ optimæ & pulcherrimæ, indicaturam quàm lege publicâ indiderunt; constantem & perpetuam esse volunt; bonitatem primò eius à metallo integrè religioseq; conseruent. deinde verò nummulos illos minores non tantum rigidissimo examine & probos, & nõ supra modũ à lege præfinitũ procudi curent: sed uerò tandẽ, quia eorum plus satis jam procusum est, & copiã magis eorũ respublica laborat; nullos deinceps amplius, intra aliquot saltem annos, fabrefieri permittant, & ab eo genere manus omnino abstinere monetarios.

rarios sub grauissimis pœnis iubeant. Id enim nisi fiat, & quanto ocyus fiat, si in libera Republica ingenuo homini liberè loqui fas est, clarè dico, aut me omnia fallunt; aut crescentis Solidorum precii cursum non magis vlla ratione sistere & reprimere poterunt; quàm hactenus tot fixis refixisque edictis potuerunt.

imò quàm olim Romana tanta & potentia &

Scipio in Denario Solidoque (vti dictum est) efficere potuit.

IANVS GRVTERVS.

Vidi, ut vis, legique tuum Marquarde libellum

Iura Monetaliis quo moderare rei:

Vidi, inquam, legique; sed haud ibi pars fuit, atrì

Qua Theta posset commeruisse notam.

Vsq; adeo fuerant aut vera, aut proxima veris:

Id nec Aristarchi lima severa neget.

Sumpsi etenim ipse eius vultum, vitijque colorem

Omni aliquem cupij prendere posse modo.

Sed tua visa Venus mihi tam est perfecta, nec ipsas

Vt crepidas posset carpere Momus inors.

Elegans descriptio
NOVI INVENTI
FABRICÆ MONETA-
RIÆ IN HALIS TERIO-
lanis, qua nummi pralis
imprimuntur.

Ex Herculeo Prodicti Stephani
Pighij Campensis. Pag. 232.

Inc pergunt ad Archiducis fabricam mo-
netariam, uti nouum nostri seculi inuen-
tum formanda moneta uiderent: nimirū
quod aurei, argentei, areique nummi non
flando feriundoue fiant, aut malleis cudan-
tur, sed expeditissime pralis imprimantur.
Aquaria rota impetu magno circumagit machinam ferream,
organo horologico non absimilem. Constat enim ex rotis den-
tatis multis sic inter se connexis, ut se mutuo impellant coactæ
per rotam aquariam. Voluunt autem in medio machinae iun-
ctos duos cylindros ex chalybe in summam duritiem tempera-
tos. Quorum unus alteri superpositus est, & aguntur ambo
simul rotis illis dentatis contrario motu aduersum sese, ut su-
derior deorsum; inferior sursum semper rotetur. In his cylin-
dros artifice manu sunt insculptæ nummorum forma uel cha-
racteres per circuitum ea magnitudine & proportione, qua
nummus iusto cum pondere suo debet exprimi. Habet autem
in circuitu suo cylindrus quilibet tot formas eiusdem nummi
similes, quot pro spissitudine capere potest; easque nonnihil
extantes cum marginibus acutis à reliqua cylindri superficie,
quo possint superabundans metallum è calatura separare, & è
characte-

charaēteribus eijcere. In superioris cylindri formis calata sunt
Cruces, aut Principum imagines cum suis titulis atque parer-
gis, quae in uno numismatis latere debent exprimi. Sic in in-
ferioris cylindri formis, quae in altero latere: scilicet in insignia
Principum aut ciuitatum, aut alia emblemata cum suis elogiis
& annorum notis, in quibus illa primum moneta formatur.
Iam uerò cylindri tam aptè iunguntur inter se, ut formae a-
qualiter, & summa cum proportione simul inter uoluendum
coniungantur, nummiquae ab utroque latere perfecti figuram
absoluant. Itaque nihil aliud ibidem agit monetarius, quàm
ut laminas auri, argenti, arisue, iam antea pro formanda mo-
netae pondere, ac magnitudine preparatas in orbem euntibus
cylindris admoueat, & formis se claudentibus inserat. Mox
forma laminam à fronte suis charaēteribus uelut dentibus ap-
prehensam attrahunt, deglutiunt, sensimque deuorant totam;
& à tergo numismata perfectissimè expressa eodem temporis
momento cum excrementis metalli superfluis euomunt, & in
peluim suppositam deiciunt. Delectatur admodum hac consi-
deratione Carolus princeps, & gaudebat laminas ipse uel au-
reas, uel argenteas cylindris inserere, atque breuissimo spacio
decem aut duodecim perfectissima numismata perficere. Perlu-
strant deinde tabernas monetariorum omnes, & uident ubi-
que Nymphas operariorum labores quosque maximos gnauiter
subire. Mouent enim hic rotis aquariis folles, & flammam
in fornacibus excitant, ubi metalla liquefiunt, & temperan-
tur; illic magno cum fragore plures malleos ordine & uticissim
in incudibus quatunt; uti faber artifex nil aliud habeat quod
agat, quam uti metalla calida malleis subiiciat, & extrahat,
uersandoq; in incude in eam, quam uelit formam, tenuitatemq;
reducat. Laminas autem formis subiiciendas hoc serè modo
preparant. Certum pondus metalli puri catinis iniectum li-
quefaciunt in fornacibus, adduntq; mixturam: auro argenti
tantum, & argento tantum aris, quantum permittitur lege
mone-

monetaria imperiali, uel decreto principis, aut ciuitatis, cuius impensis moneta formatur. Iam liquidum, ac ita temperatum fundunt in canales ferreos, & formant in bacillos bipedales; quos deinde (ut dixi) malleis subiiciunt, & extendunt in laminas crassas, aut tenues, latas aut strictas, prout ratio, pondus & magnitudo monetae formandae postulat. Itaque lamina facillime formas supplet, & eo minus superflui reddit. Formae uicissim tanta perfectionis nummos praefertunt, ut correctoribus parum negotij fiat in ijs ad aequilibrium siue legitimum suum pondus per balances redigendis.

R. P. D.

NICOLAI ORES-
MII, LEXOVIENSIS EPI-
COPI, THEOLOGI PARITER
AC PHILOSOPHI ACVTISSIMI, TRA-
ctatus de Origine & iure, nec non & de
mutationibus Monetarum.

[*Hic fuit praeceptor CAROLI V. cognomento Sapientis, Regis
Galliae, qui regnavit circa Annum MCCC. Eiusdemque insecta-
tionem Astrologica Superstitionis peculiari commentario scriptam,
item librum de proportionibus proportionum, alicubi citat Picus Mi-
randulanus. Nescio an idem, cuius Orationem habitam coram Ur-
bano PP. V. & Cardinalibus Anno MCCCLXIII. in Catalo-
go Testium Veritatis ponit Illyricus.*]

INDEX CAPITVM.

- I. *Propter quid moneta sit inuenta.*
 II. *De qua materia debet esse moneta.*
 III. *De diuersitate monetarum & mixtione.*
 IV. *De forma vel figura moneta.*
 V. *Cui incumbit facere numisma.*
 VI. *Cuius sit ipsa moneta.*
 VII. *Ad cuius expensas fabricanda sit moneta.*
 VIII. *De mutationibus monetarum, in generali.*
 IX. *De mutatione moneta in figura.*
 X. *De mutatione proportionis monetarum.*
 XI. *De mutatione appellationis monetarum.*
 XII. *De mutatione ponderis monetarum.*
 XIII. *De mutatione materia monetarum.*
 XIV. *De mutatione composita monetarum.*
 XV. *Quod lucrum proueniens Principi ex mutatione moneta sit iniustum.*
 XVI. *Quod tales mutationes monetarum, quantum est ex se, non sunt permissende.*
 XVII. *De quibusdam inconuenientibus tangentibus Principem, que sequuntur ex mutationibus monetarum.*
 XVIII. *De aliis inconuenientibus totam communitatem tangentibus.*
 XIX. *De aliis inconuenientibus partem communitatis tangentibus.*
 XX. *Si communitas potest facere tales mutationes moneta.*
 XXI. *Responsio ad predicta, & conclusio principalis.*
 XXII. *Quod tyrannis non potest diu durare.*
 XXIII. *Quod capere lucrum ex mutationibus monetarum praedicat toti regali potestati.*

PROLOGVS.

VIBVS DAM videtur, quod aliquis Rex aut Princeps, auctoritate propria possit de iure aut priuilegio liberè mutare monetas in suo regno currètes, & de eis ad libitum ordinare, ac super hoc capere lucrum aut emolumentum quantumlibet: aliis autem videtur oppositum. Propter quod intendo in præsentì tractatu de hoc scribere, quod secundum philosophiam Aristotelis principaliter videtur mihi esse dicendum, incipiens ab origine monetarum: nihil temerè asserendo, sed totum submitto correctioni maiorum, qui forsàn ex eis quæ dicturus sum, poterunt excitari ad determinandum veritatè super isto, ita vt omni cessante scrupulo omnes in vnã possint sententiam pariter conuenire, & circa hoc inuenire, quod principibus & subiectis, immò toti Reipublicæ proficiat in futurum.

Propter quid Moneta sit inuenta.

CAPVT I.

Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum. Inde multiplicati sunt homines super terram, & possessiones pro vt expediebat diuisæ sunt. Ex hoc autem contigit, quod vnus habuit de vna re vltra suam necessitatem: alius verò de eadem re habuit parum aut nihil: & de alia re fuit è contrario. Sicut forsàn quis abundauit ouibus, & pane indiguit; & agricola è conuerso. Vna etiã regio superabundauit in vno, & defecit in alio. Cœperunt ergo homines mercari sine moneta, & dabat vnus alteri ouem pro frumento, & alius de labore suo panem vel lanam, & sic de aliis rebus: quod adhuc longo

Deutero. 32.

tempore postea fuit institutum, vt narrat Iustinus. Sed tamen in huiusmodi permutatione & transportatione rerum, multæ difficultates acciderunt. Subtilisati homines vsum monetæ inuenere, quæ esset instrumentum permutandi ad inuicem naturales diuitias, quibus de per se subuenitur naturaliter humanæ necessitati. Nam ipsæ pecuniæ dicuntur *Artificiales diuitiæ*: contingit enim his abundantem mori fame, sicut exemplificat Aristoteles de Rege cupido, qui orauit, vt quidquid ipse tangeret, aurum esset: quod Dii annuerunt, & sic fame periit, vt dicunt Pœtæ. Quoniam per pecuniam non immediatè succurratur indigentæ vitæ, sed est instrumentum artificialiter adinuentum pro naturalibus diuitiis leuiter permutandis: Et absque alia probatione clarè potest patere, quod numisma est valde vtile bonæ Communitati ciuili, & Reipublicæ vsibus opportunum, imo necessarium: vt dicit Aristoteles V. Ethicorum. Quanquam de hoc dicat Quidius:

Effodiuntur opes irritamenta malorum,

Famque nocens ferrum ferroque nocentius aurum.

Hoc enim facit peruersa malorum cupiditas, non ipsa pecunia, quæ est humano conuictui multum accommodata, & cuius vsus per se bonus est. Inde ait Cassiodorus: *Pecunia ipsa quamuis vsu creberrimo viles esse videantur, animaduertendum est tamen, quanta à veteribus ratione collecta sunt.* Et in alio loco dicit, quod constat *Monetarios in vsum publicum specialiter esse inuentos.*

2. Variar. 10.

De qua materia debeat esse Moneta.

CAPVT II.

ET quoniam moneta est instrumentum permutandi diuitias naturales, vt patet ex capitulò præcedenti: conueniens fuit, quod ad hoc tale instrumentum fuerit aptum: quod sit, si sit atrectabile seu palpabile, & leuiter portabile, & quod pro modica eius portione habeantur diuitiæ naturales in quantitate maiori, cum aliis conditionibus, quæ postea videbuntur. Oportuit igitur, quod numisma fieret de materia preciosa & cara, cuiusmodi est aurum. Sed talis materia debet esse in competenti abundantia. propter quod vbi aurum

rum non sufficeret, moneta fit cum hoc de argento: vbi autem ista duo metalla non sufficerent, vel non haberentur, debet fieri mixtio, aut simplex moneta de alio puro metallo. Sicut antiquitus fiebat ex ære, vt narrat Ouidius 1. Fastorum dicens,

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est.

Victaque concessit præscia moneta noua.

Similem etiam mutationem promisit Dominus per Esaiam, Esa. 60, 17. dicens: *Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum.* Hæc enim metalla sunt ad monetam aptissima. Et vt Cassiodorus inquit, *Primus dicitur aurum & argentum Indus rex Scythia recepisse, & humano vsui summa laude tradidisse.* Et ideo non debet permitti, quod tantum ex eis in vsus alios applicetur, quod residuum non sufficiat pro moneta. Quod Theodoricus Rex Italiae rectè aduertens, aurum & argentum, quod more gentium in sepulchris mortuorum erat reconditum, iussit depromi, & vsui monetæ ad vtilitatem publicam fecit Cassiodor. lib. 4. cap. 34. afferri, dicens, *Culpa genus esse inutiliter in abditis relinquere mortuorum, vnde se vita potest sustentare viuentium.* Rursum nec expedit politicæ; quod talis materia sit nimis abundans: hæc enim de causa moneta ærea recessit ab vsu, vt ait Ouidius. Forsan etiam ob hoc humano generi prouisum est, vt aurum & argentum, quæ sunt ad hoc aptissima, non facillè habeantur in copia, & vt non possint per Alchimiam facillè fieri, Alchimia. sicut aliqui tentant: quibus (vt ita dicam) iustè obuiat ipsa natura, cuius opera frustra nituntur excedere.

De diuersitate Monetarum & mixtione.

CAPVT III.

MOneta (vt dicit primum Capitulum) est instrumentum mercaturæ: Et quoniam contingit, quod cuilibet expedit mercaturam fieri, aliquotiens magnam seu grossam; quandoque vero minorem; & plerumque de paruis vel paruam: inde est quod conueniens fuit habere monetam Moneta maior & minor. preciosam, quæ facillius portaretur & enumeraretur, & quæ magis esset habilis ad mercaturas maiores. Expediuit etiam habere argenteam, minus scilicet preciosam, quæ apta est ad recompensationes & æquiparantias faciendas, & pro em-

ptione mercimoniorum minorum. Et quoniam aliquoties in aliqua regione non satis competenter habetur de argento, secundum portionem diuitiarum naturalium: imo portiuncula argenti, quæ iustè dari deberet pro libra panis vel aliquo tali, esset minus bene palpabilis propter nimiam parvitatem: ideo facta fuit mixtio de minus bona materia cum argento. Et inde habuit ortum nigra moneta, quæ est congrua pro minutis mercaturis. Et sic conuenientissimè, vbi non abundat argentum, sunt tres materiæ monetarum, prima aurea, secunda argentea, & tertia nigra mixta. Sed aduertendum est & notandum pro regula generali, quod nunquã debet fieri mixtio, nisi tantummodo in minus precioso metallo, de quo consuevit fieri minus preciofa moneta. Verbi gratia, vbi haberetur moneta ex auro & argento, mixtio nunquam facienda est in moneta aurea: si tamen aurum talis naturæ fuerit, quod monetari possit inmixtum. Est et causa, quoniam omnis talis mixtio de se suspecta est, nec facillè possunt auri substantia, & eius quantitas in mixtione cognosci. Propter quod nulla mixtio debet in moneta fieri, nisi propter necessitatem iam tactam: & tunc facienda est, vbi suspicio est minor, vel deceptionis minoris, & hoc est de metallo minus preciofo. Rursùm nulla talis mixtio facienda est, nisi duntaxat pro vtilitate communi, ratione cuius moneta est inuenta, & ad quam naturaliter ordinatur, vt patet ex prius dictis. Sed nunquam est necessitas, nec apparet communis vtilitas, faciendi mixtionem in moneta aurea, vbi habetur argentea: nec videtur posse bona intentione fieri, neque vnquam facta est in cõmunitate prospere gubernata.

De forma seu figura Moneta.

CAPVT IV.

CVM primum cœpissent homines mercari siue comparare diuitias mediante moneta, nondum erat in ea aliqua impressio vel imago, sed vna portio argenti vel æris dabatur pro potu vel cibo, quæ quidem portio mensurabatur ad pondus. Et quoniam tædiosum erat ita crebrò ad trutinam recurrere, nec bene poterat pecunia mercatoris æquiparari per pondus: cum hoc etiam, venditor (vt in pluribus) non poterat cognoscere metalli substantiam siue modum mixtionis,

nis: ideo per sapientes illius temporis prudenter prouisum est, quod portiones monetæ fierent de certa materia & determinati ponderis, & quod in eis imprimeretur figura, quæ cunctis notior significaret qualitatem materiæ numismatis, & ponderis veritatem, vt amota suspicione posset valor monetæ sine labore cognosci. Quod autem impressio talis instituta, sit nuntius & in signum veritatis materiæ & ponderis; nobis ostendunt antiqua nomina monetarum cognoscibilem ex impressionibus vel figuris, cuiusmodi sunt *Libra*, *Solidus*, *Denarius*, *Obolus*, & similia, quæ sunt nomina ponderis appropriata monetis, vt ait *Calliodorus*. Similiter *Siclus* est nomen monetæ, vt patet in *Genesis*; & est nomen ponderis, vt patet *ibidem*. Alia verò monetæ nomina sunt impropria, accidentalialia, seu denominatiua à loco, à figura, ab auctore, vel aliquo tali modo, portiones autem monetæ quæ dicuntur *numisma*, deberent esse figuræ & quantitatis habilis ad contrectandum & ad numerandum, & de materia numerabili, ac etiam ductibili ac receptibili impressionis siue tenaci. Et inde est quod non omnis preciosa res apta est, vt fiat numisma: gemmæ enim, piper, & talia non sunt ad hoc apta nata, sed præcipuè aurum & argentum, sicut fuit supra tactum.

Libra.
Solidus.
Denarius.
Obolus.
Genes. 25. 15.

Cui incumbit facere numisma.

C A P V T V.

ADhuc autem fuit antiquitus ordinatum, & propter deceptionem cauendam, quod non licet cuilibet facere monetam, aut huiusmodi figuram vel imaginem imprimere in suo proprio argento vel auro: sed quod moneta vel characteris impressio fieret per vnâ personam publicam, seu per plures à communitate ad hoc deputatas. Quia (sicut præmissum est) moneta de natura sua instituta est & inuenta pro bono communitatis. Et quoniam Princeps est persona magis publica, & maioris auctoritatis; conueniens est, quod ipse pro communitate faciat fabricare monetam, & eam congrua impressione signare. Hæc autem impressio debet esse subtilis, & ad effigandum seu contrafaciendum difficilis. Debet etiam prohiberi, ne aliquis extraneus princeps vel alter, fabricaret.

*Forma pu-
 blica.*

bricaret monetam similem in figura & minoris valoris, ita quod vulgus nesciret distinguere inter istam & illam. Hoc esset male factum, nec aliquis potest de hoc habere priuilegium; quia falsitas est, & causa iustè bellandi contra talem extraneum.

Cuius sit ipsa Moneta.

C A P V T V I.

Matth. 22.

Quamuis pro utilitate communi Princeps habeat signare numisma, non tamen ipse dominus seu propriarius est monetæ currentis in suo principatu. Moneta siquidem est instrumentum æquiuale permutandi diuitias naturales, vt patet ex primo Capitulo. Ipsa igitur est ipsorū possessio, quorum sunt huiusmodi diuitiæ. Nam si quis dat panem suum, vel laborem proprii corporis, pro pecunia, cum ipse eam recipit, ipsa est sua, sicut erat panis vel labor corporis, qui erat in eius potestate libera, supposito quod non sit seruus. Deus enim à principio non dedit solum principibus libertatem ad dominium rerum: sed primis parentibus & toti posteritati, vt habetur in Genesi. Moneta igitur non est solius principis. Si quis autem vellet opponere per hoc, quod Saluator noster, ostenso sibi quodam denario, ininterrogauit dicens, *Cuius est imago & superscriptio hac?* & cum responsum est, *Cæsaris*, ipse sententiauit dicens: *Reddite igitur qua sunt Cæsaris, Cæsari; & qua Dei sunt, Deo.* Ac si diceret: Cæsaris est numisma, ex quo imago Regis in eo est impressa. Sed inspicienti seriem Euangelii patet facilè, quod non ideo dicitur Cæsari deberi denarius, quia erat Cæsaris imagine superscriptus, sed quoniam erat tributum. Nam vt ait Apostolus: *Cui tributum, tributum; & cui vectigal, vectigal.* Christus itaque signauit, per hoc posse cognosci cui debeatur tributum: quod illi debebatur, qui pro Republica militabat, & qui ratione Imperii poterat fabricare monetam. Est igitur pecunia communitalis & singularium personarum: & ita dicit Aristoteles VII. Politicæ, & Tullius circa finem veteris Rhetoricæ.

Ad

Ad cuius expensas fabricanda sit moneta.

CAPVT VII.

Sicut ipsa moneta est communitatis, ita debet fabricari expensis communitatis. Hoc autem conuenientissimè, si huiusmodi expensæ accipiantur supra totam monetam, per hunc modum; quod materia monetabilis, sicut aurum, quando traditur ad monetandum, vel venditur pro moneta, detur pro minori pecunia, quam possit ex ea sub certo precio taxato haberi. Verbi gratia, si ex marca argenti fieri possint LXII. solidi, & pro labore & necessariis ad monetandum *Sumtus monetationis.* eam requirantur duo solidi, erunt pro monetatione LXIV. Hæc autem portio taxata debet esse tanta, quod sufficiat abundanter omni tempore pro fabricatione monetæ. Et si moneta possit fieri pro minori precio, satis congruum est, quod residuum est distributori vel ordinatori, scilicet Principi vel magistro Monetarum, & sic sicut quædam pensio. Sed tamen huiusmodi portio debet esse moderata, & sufficienter satis parua, si monetæ sufficeret debito modo, vt dicitur postea. Etsi talis portio vel pensio esset excessiua, hoc foret in damnum & præiudicium totius communitatis, sicut potest vnicuique faciliter apparere.

De mutationibus monetarum in generali.

CAPVT VIII.

An te omnia sciendum est, quod nunquam sine euidenti necessitate mutandæ sunt priores leges, statuta, consuetudines seu ordinationes quæcunque, tangentes communitatem. Imo secundum Aristotelem in II. Politicæ, Lex anti-qua positua non est abroganda pro meliore noua, nisi sit multum notabilis differentia in bonitate earum, quoniam mutationes huiusmodi diminuunt ipsarum legum auctoritatem & reuerentiam, & multo magis si frequenter fiant. Ex hoc enim oritur scandalum & murmur in populo, & periculum inobedientiæ. Maximè si tales mutationes essent in peius; nam tunc forent intolerabiles & iniustæ. Nunc autem ita est, quod cursus ipsarum monetarum in regno debet esse quasi quædam lex & quædam ordinatio firma. Cuius signum est,

B quod

quod quædam pensiones & quidam redditus annuales taxati sunt ad precium pecuniæ, scilicet ad certum numerum librarum vel solidorum. Ex quo patet, quod nunquam debet fieri mutatio monetarum, nisi fortè emineret necessitas, aut fortè evidens utilitas pro tota communitate. Vnde Aristoteles V. Ethicorum, loquens de numismate, *Verumamen*, inquit, *vult manere magis*. Mutatio autem monetæ (pro vt in generali possum perpendere) potest imaginari fieri multipliciter, Vno modo in forma seu figura præcisè, alio modo proportionè, alio modo in appellatione vel nomine, alio modo in quâtitate vel pondere, & alio modo in substantia materiæ. In quolibet enim istorum quinque modorum, sigillatim aut pluribus simul, potest mutari moneta. Bonum est igitur istos modos discurrendo declarare, & per rationem inquirere, si aliquo eorum potest iustè mutari moneta: & quando, & per quem, & qualiter, & propter quid.

De mutatione Monetæ in figura.

CAPVT IX.

Figura impressa seu Character Monetæ potest dupliciter innouari. Vno modo, non prohibendo cursum monetæ prioris, vt si princeps in moneta, quæ sit suo tempore, inscriberet nomen suum, permittendo super cursum præcedentis. Et hæc non est propriè mutatio, nec est magna vis si hoc fiat, dum tamen non implicetur cum hoc alia mutatio. Alio modo potest innouari figura, faciendò nouam monetam cum prohibitione cursus antiquæ. Et est propriè mutatio: & potest fieri iustè propter alteram duarum causarum. Vna est si aliquis Princeps extraneus, vel aliqui falsarii malitiosè effigiarint vel contrafecerint modulos seu cuneos monetarum, & inueniatur in regno moneta sophistica, falsa & similis bonæ in colore & figura: tunc qui non posset aliter remedium apponere, expediret mutare modulos & figuram impressionis monetæ, Alia causâ posset esse, si forsan antiqua moneta esset vetustate nimia impeiorata, vel in pondere diminuta: tunc cursus deberet prohiberi, & in noua meliore esset faciendâ impressio differens, vt vulgus sciret per hoc distinguere inter istam & illam. Sed non videtur mihi

mihî, quod Princeps posset inhibere cursum prioris monetæ sine altera istarum causarum: alias enim talis mutatio esset præter necessaria, scandalosa, & communitati damnosa. Nec apparet, quod princeps ad talem mutationem posset moueri, nisi altero istorum modorum; videlicet, aut quod vult vt in quolibet numismate, inscribatur nomen suum, & non aliud: & hoc esset facere irreuerentiam prædecessoribus suis, & ambitio vana. Aut quod vult plus* fabricare de moneta, vt ex hoc habeat plus de lucro, iuxta illud quod tactum est supra cap. VII. & hæc est, praua cupiditas, in præiudicium & damnum totius communitatis.

* f. peius.

De mutatione proportionis Monetarum.

CAPVT X.

Proportio est rei ad rem comparatio, vel habitudo: sicut in proposito, monetæ aureæ ad monetam argenteam debet esse certa habitudo in valore & precio. Nam secundum hoc, quod aurum est de natura sua preciosius & rarius argento, & ad inueniendum vel habendum difficilius, ipsum aurum æqualis ponderis debet præualere: sicut forsitan esset proportio viginti ad vnum, & sic vna libra auri valeret viginti libras argenti, & vna marcha xx. marchas, & vna vncia xx. vncias, & sic semper conformiter. Et possibile est quod sit vna alia proportio, sicut forte xxv. ad tria, & quæuis alia. Verum tamen ista proportio debet sequi naturalem habitudinem auri ad argentum in preciositate, & secundum hoc instituenda est huiusmodi proportio. Quam non licet voluntariè transmutare, nec potest iure variari, nisi propter causam realem, & variationem ex parte ipsius materiæ: quæ causa rarè contingit. Vt si forsitan notabiliter minus inueniretur de auro, quam ante: tunc oporteret quod esset carius in proportionem ad argentum, & quod mutaretur in precio & valore. Si parum aut nihil sit mutatum in re, tunc hoc nullo modo posset licere Principi. Nam si huiusmodi proportionem ad libitum immutaret, ipse per hoc posset attrahere sibi indebitè pecunias subditorum: vt si taxaret aurum ad paruum precium, & illud emeret pro argento, & inde augmentato precio rursus venderet aurum suum vel mone-

Genes. 41.

ram auream, vel conformiter de argento: illud esset similiter, sicut si poneret precium in toto frumento regni sui, & emerret, & postea venderet pro maiori precio: Quisque certe potest clarè videre, quod ista esset iniusta exactio, & vera tyrannis: immo videretur violentior & peior, quàm illa fuerit quam fecit Pharaon in Ægypto: de qua Cassiodorus ait: *Joseph legitimus contra famem funestam, emendi quidem tritici dedisse licentiam, sed tale posuisse precium, ut sua subiectionis avidus populus se venderet, potius alimoniam mercaturus. Quale fuit rogo tunc miserum vivere, quibus acerba subuentio libertatem suam videbatur adimere, ubi non minus ingemit liberalitas quam potuit scire captivus. Credo virum sanctum hac necessitate constrictum, ut & auaro principi satisfacere, & periclitanti populo subveniret.* hæc ille. Istud autem monopolium monetarum adhuc esset veriùs tyrannicum, eo quod foret magis involuntarium, & communitati non necessarium, sed præcise damnosum. Si quis autem dicit, quod non est simile de frumento; quod aliqua spectant specialiter ad principem, iu quibus potest statuere precium prout placet: sicut dicunt aliqui de sale, & fortiori ratione de moneta. Istud autem monopolium seu gabella salis, aut cuiuscunque rei necessariæ Communitati, iniusta est. Et si qui Principes statuerent leges hoc eis concedentes, ipsi sunt de quibus Dominus per Isaiam Prophetam dicit; *Ue qui condunt leges iniquas & scribunt & iniustitias scripserunt.* Rursum ex primo & sexto capitulis satis patet, quod pecunia est ipsius Communitatis. Ideoque & ne Princeps possit malitiose fingere causam mutationis proportionis monetarum in præsentì capitulo assignatam, ipsi soli Communitati spectat discernere, si & quando, & qualiter, & vsquequo immutanda est huiusmodi proportio: nec Princeps hoc debet sibi quomodo libet vsurpare.

Isai. 10. 1.

De mutatione appellationis Monetarum.

C A P V T X I.

SIcut fuit dictum capitulo IIII. quædam sunt appellationes seu necessaria accidentalìa monetarum, denominatiua ab auctore, vel à loco: & ista quasi nihil vel modicum faciunt ad propositum. Sed alia sunt magis essentialia & appropriata

propriata numismati, sicut Denarius, Solidus, Libra, & similia, quæ denotant præcium, siue pondus, & quæ fuerunt alta consideratione & magno mysterio ab antiquis imposita. Vnde Cassiodorus, *Animaduertendum est*, inquit, *quanta ratione ipsa pecunia à veteribus collecta sunt. Sex millia denariorum solidum esse volebant, scilicet ut radiantis metalli formata rotunditas atatem mundi, quasi sol aureus, conuenienter includeret. Senarium vero (quem non immerito perfectum antiquitas docta definiuit) Vncia, qui mensura primus gradus est, appellatione significauit: quum duodecies similitudine mensuram computatam in libra plenitudinem ab anni circulo collegerunt. O inuenta prudentium. O prouisa maiorum. Exquisita res est, quæ & vsui humano necessaria distingueret, & tot arcana natura figuratè contineret. Merito igitur dicitur Libra, quæ tanta rerum est consideratione trutinata.* Hæc ille. Si autem alio modo vtamur pro nunc istis nominibus & nummis, nunquam tamen immutanda sunt frustra. Sunt igitur (gratia exempli) tres modi numismatis, Primum valeat vnum denarium, secundum vnum solidum, & tertium vnam libram. Si igitur appellatio vnus immutetur, & non alterius, iam variabitur proportio. Sicut qui vocaret vel faceret valere primum numisma duos denarios, aliis non mutatis, proportio esset variata: quod non licet fieri (vt patet ex capitulo præcedenti) nisi forte rarissimè, & hoc ad præsens non curo. Oportet igitur si proportio remaneat immutata, & vnum numisma mutaret appellationem, quod aliud etiam proportionabiliter immutetur: vt si primum vocetur duo denarii, secundum vocetur duo solidi, & tertium duæ libræ. Si autem non fieret alia mutatio, oporteret mercimonia ad maius præcium cõparare proportionabiliter seu appellare. Sed talis mutatio non fieret frustra, & non est facienda: quia scandalosa esset, & appellatio falsa. Illud enim appellaretur libra, quod in veritate non esset libra: quod est inconueniens, vt nunc dictum est. Verumtamen nullum aliud inconueniens sequeretur, vbi non essent pensiones vel aliqui redditus pecuniæ assignati: vbi verò essent, statim patet, quod cum inconuenientibus prædictis huiusmodi redditus ex tali mutatione proportionaliter minuerentur, aut crescerent irrationabiliter & iniuste, ac etiam in præiudicium multorum. Nam vbi pensiones vel re-

ditus aliquorum essent minus parui, deberent per alium modum specialem augeri, & non isto modo præiudiciali & damnoso. Hæc igitur appellationis mutatio præcisè nunquam est facienda, & maxime Princeps in nullo casu debet hoc attentare.

De mutatione ponderis Monetarum.

CAPVT XII.

SI pondus numismatis mutaretur, & cum hoc variaretur proportionabiliter precium, & appellatio cum figura; hoc esset facere aliud genus monetæ; sicut qui faceret de vno denario duos, vel aliquid tale, sine perditione vel lucro. Et istud posset licitè aliquoties fieri propter aliquam transmutationem realem in materia monetabili, quæ non potest nisi rarissimè contingere, sicut in quadam alia mutatione dictum est Cap. X. Nunc autem volo dicere de præcisâ mutatione ponderis seu quantitatis monetæ, quæ fieret appellatione & precio non mutatis. Et videtur mihi, quod talis mutatio est simpliciter illicita, potissimè Principi, qui nullo modo potest hoc facere, nisi turpiter & iniustè. Primo namque superscriptio in numismate per principem ponitur ad designandam certitudinem ponderis, & materiæ qualitatem, sicut fuit ostensum supra cap. IIII. Igitur si non responderet veritas in pondere, patet statim, quod esset falsitas vilissima & deceptio fraudulenta. Sæpe enim mensuræ bladi & vini, & aliæ signatæ sunt publico signo Regis, & si quis in istis fraudem committeret, reputaretur falsarius. Omnino autem consimiliter superscriptio numismatis significat mensuram ponderis, & materiæ veritatem. Quàm igitur sit iniquum, quam detestabile, præcipuè in Principe, sub eodem signo pondus minuere, quis sufficeret explicare? De hoc enim ad istud propositum Cassiodorus libro Variarum inquit: *Quid enim tam nepharium, quam ut prescriptionibus liceat etiam in ipsâ certi equalitate peccare, utque proprium datum, hoc per fraudes noscatur esse corruptum. Idemque lib. I. cap. X. Talia igitur secreta violare, sio certissima velle confunderi, nonne veritatis ipsius videtur esse crudelis ac fœda laceratio? Exerceantur negotiatores in mercibus:*

mercibus: emanantur latè quæ vendantur angustius. Constat populis pondus ac mensura probabilis: quæ cuncta turbantur, si integritas cum fraudibus misceatur. Da ceriè solidum, & aufer inde, si preuales. Tradelibrans, & aliquid inde, si potes, imminue. Cuncta ista (nominibus ipsis constat esse pronisum) aut integra tribuis, aut non ipsa quæ dicuntur, exsoluis. Non potestis omnino, non potestis nomina integritatum dare & scelestasi, minutiones efficere. Adhuc autem Princeps per hunc modum sibi posset acquirere pecuniam aliam, & pecunia aliena potest mouere ad mutationem huiusmodi faciendam. Recipit enim numismata boni ponderis, & ex eis acciperet & fabricaret numismata cum tempore mutilato pondere. Et hoc non est aliud, quam quod in multis locis sacre scripturæ prohibetur à Deo: Vide (ait Sapiens.) pondus & Proverb. 10. 10 pondus, mensura & mensura, utrumque abominabile apud Deum. Et in Deuteronomio dicitur, quod Deus abominatur eum qui facit Deuter. 25. 15. hoc. Et ideo diuitiæ taliter congregatæ in malum Domini sui, consumuntur in breui, quia (sicut ait Tullius) male parata male dilabuntur.

De mutatione materiae Monetarum.

CAPVT XIII.

A Ut materia numismatis est simplex, aut mixta, ut patuit ex capitulo tertio. Si simplex, ipsa potest propter defectum dimitti: ut si nihil aut modicum auri possit inueniri, oportet ipsum desinere monetari; & si de nouo reperiretur sufficiens abundantia eius, incipiendum esset facere monetam ex ipso, sicut aliquotiens fuit factum. Rursus aliqua materia deberet dimitti monetari propter abundantiam excessiuam. Propter hoc enim ærea moneta olim recessit ab usu, ut dictum fuit in eodem Capitulo tertio. Sed huiusmodi causæ eueniunt rarissimè: & in nullo alio relinquenda est, vel assumenda nouiter pura siue simplex materia monetarum. Si autem in tali materia sit mixtio, ipsa debet fieri solum in minus precioso metallo per se monetabili (ut probatum fuit in eodem capitulo tertio) & in nigra moneta, ut cognoscatur purum à mixto. Hæc etiam mixtio debet esse secundum certam proportionem, sicut decem de argento contra unum, vel contra tria de alio metallo, vel aliquo modo, sicut expedit, secundum

secundum prius dicta in capitulo tertio. Et ista proportio potest mutari propter aliquam proportionem seu variationem realem in natura materiae vel æquivalentis: & dupliciter. Aut propter defectum materiae, sicut qui non haberet argentum, nisi multum notabiliter minus quam ante, tunc posset diminui proportio argenti ad reliquum metallum in nigra moneta: aut si haberetur de argento abundanter plusquam ante, tunc plus de eo deberet poni in illa mixtione. Sed (sicut prædictum est) istæ causæ valde rarè contingunt, & si forsan talis casus aliquotiens euenerit, adhuc huiusmodi proportionis siue mixtionis mutatio facienda est per Communitatem ad maiorem securitatem habendam, & deceptionis malitiam euitandam: sicut de mutatione proportionis monetarum dictum est in capitulo X. In nullo verò alio casu debet mutari mixtio talis siue proportio mixtionis, potissimè nunquam potest hoc licere Principi, propter rationes tactas in capitulo præcedenti, quæ de directo faciunt ad propositum. Quoniam impressio monetæ est signum veritatis materiae, & huiusmodi mixtionis. Hanc igitur mutare, esset monetam falsificare. Propter quod in quibusdam nummis inscribitur nomen Dei, vel B. Virginis, vel alicuius Sancti, & signum Crucis: quod fuit inuentum & antiquitus institutū in testimonium veritatis monetæ in materia & pondere. Si igitur Princeps sub ista inscriptione immutet materiam siue pondus, ipse videtur tacitè mendacium & periurium committere, falsum testimonium perhibere, ac etiam præuaricator fieri illius præcepti legalis quo dicitur, *Non assumes nomen Dei in vanum*. Etiam ipse abutitur hoc vocando monetam. Nam secundum Hugutionem, *Moneta dicitur à monneo*, quia monet ne fraus in metallo vel pondere fiat. Rursum Princeps per hunc modum ad se posset trahere populi substantiam indebite, sicut fuit dictum de mutatione ponderis in priori capitulo, & multa alia inconuenientia sequerentur. Immo pro certo ista falsitas esset peior quàm in mutatione ponderis: quia magis est sophistica, & minus perceptibilis, & magis posset nocere & plus lædere communitatem. Et propter hoc, vbi fit talis mutatio vel nigra moneta, **Communitas debet custodire penes se, in loco, vel locis publicis,**

Exod. 20. 7.

Moneta etymon.

publicis, exemplar istius proportionis, & qualitates mixtionis, pro vitandis periculis; ne videlicet Princeps (quod absit) vel Monetarii mixtionem huiusmodi occultè falsificarent. Sicut etiam apud Communitatem seruantur quandoque aliarum mensurarum exemplaria.

De mutatione composita Monetarum.

CAPVT XIII.

MVtatio composita est, quando plures mutationes simplices implicantur in vnam, sicut qui mutaret simul proportionem monetæ vel mixtionem materiæ, vel cum hoc etiam pondus. Et hic quandoq; multiplicantur combinationes possibiles mutationum simplicium superius positarum. Et quoniam nulla mutatio simplex debet fieri, nisi propter reales & naturales causas iam dictas, quæ rarissimè accidunt; sciendum quod adhuc rarius, imo fortè nunquam, contingit vera occasio faciendi mutationem monetæ compositam. Et si forsan contingeret, adhuc fortiori ratione quam de simplici, talis mutatio composita nunquam debet per Principem fieri, propter pericula & inconuenientia prius tacta: sed per ipsam Communitatem. Nam si ex mutationibus simplicibus indebitè factis tot abusiones sequuntur, sicut prædictum est ante; multo maiores & peiores sequerentur ex compositis. Namque debet esse vera & iusta in substantia & pondere, quod nobis signatum est in sacra scriptura, vbi de Abraham dicitur, *Quod ipse emit agrum, pro quo dedit siclos CCC. argenti probata moneta publica.* Si igitur ipsa foret bona, & non mutaretur indebitè, cum ipsa sit longo tempore durabilis, non oporteret de ea multum fabricare, nec plures monetarios ad expensas Communitatis habere. Et in hoc esset utilitas communis, sicut tactum fuit capitulo VII. Vniuersaliter igitur ex præmissis concludendum est, quod nulla mutatio monetæ, siue simplex, siue composita est sola Principis auctoritate facienda: & maximè vbi hoc vellet facere propter emolumentum & lucrum ex tali mutatione sumendum.

Quod lucrum quod prouenit Principi ex mutatione monetæ, sit iniustum.

CAPVT XV.

Videtur mihi, quod principalis & finalis causa, propter quam princeps vult sibi assumere potestatem mutandi monetas, est emolumentum vel lucrum, quod inde potest habere: aliter enim frustra faceret tot & tantas mutationes. Volo igitur adhuc plenius ostendere, quod talis adquisitio est iniusta. Omnis enim mutatio monetæ, præterquam in rarissimis, accipit simpliciter involuntariè pecuniam subditorum, quod prohibet cursum prioris monetæ, melioris forte, & quam quilibet plus vellet habere quàm aliam: deinde præter necessitatem absque vtilitate, quæ ex hoc possit prouenire subditis, ipse reddit eis pecuniam minus bonam. Etsi faciat meliorem quam ante, hoc tamen est, vt deterioretur in posterum, & tribuat eis minus æquiualeuter de bona quàm receperat de alia. Et qualitercunque sit, ipse retinet profecto partem pro se. In hoc igitur quod ipse supra pecuniam recipit incrementum, contra & præter naturalem ipsius vsum, ipsa adquisitio par est ipsi vsuræ, & peior quàm vsura: eo quod est minus voluntaria vel magis contra voluntatem subditorum, & absque hoc quod possit eis proficere, & præter necessitatem penitus. Et quoniam lucrum feneratoris non tantum excedit, nec ita præiudiciabile generaliter multis, sicut istud quod contra & supra totam Communitatem impositum, non minus tyrannicè quam dolosè, ita vt sit mihi dubium, an potius debeat dici violenta prædatio, vel actio fraudulenta.

*Quod tales mutationes monetarum, quantum est ex se,
non sunt permittenda.*

C A P V T V I

Aliquotiens ne peius eueniat, & pro scandalo euitando, permittuntur in Communitate aliqua inhonesta & mala, sicut lupanaria publica. Aliquando etiam pro aliqua necessitate vel oportunitate permittitur aliqua negotiatio vilis, sicut est ars Campforis, vel etiam praua, sicut est vsura. Sed de tali mutatione monetæ pro lucro accipiendo, non apparet aliqua causa mundi, quare tantum lucrum debeat an possit admitti. Quoniam per istud non euitatur scandalum, sed

sed potius generatur (vt patet satis ex octauo Capitulo) & multa inconuenientia inde sequuntur, quorum aliqua iam tacta sunt, & adhuc aliqua postea videbuntur, nec est aliqua necessitas siue oportunitas hoc faciendi, neque potest reipublicæ expedire. Cuius rei manifestum signum est, quod mutationes huiusmodi sunt nouiter adinuentæ, sicut iam tactum est in Capitulo præcedenti. Nunquam enim sic factum est in ciuitatibus aut regnis olim prosperè gubernatis, nec vnquam reperi historiam quæ de hoc faceret mentionem, hoc excepto, quod in quadam epistola Cassiodori scripta nomine Theodorici Regis Italiæ, vna parua mutatio in pondere facta, durissimè repræhenditur, & multum efficaciter reprobat, quam quidam Arcarius fecerat pro quibusdam stipendiariis persoluendis. Vnde prædictus Rex Boëtio de hoc scribens, inter cætera dicit: *Quæ propter prudentia vestra lectionibus erudita dogmaticis scelestam falsitatem à consortio veritatis eiciat, ne cui sit appetibile de illa integritate subducere.* Et quibusdam interpositis rursum inquit: *Mutilari certè non debet, quod laborantibus datur, sed à quo actus fidelis exigitur, compensatio immi- nuta præstetur.* Si verò Italici seu Romani tales mutationes finaliter fecerunt, sicut videtur ex quadam praua moneta veteri, quæ quandoque reperitur in campis; hoc fuit fortè vna de causis, quare eorum nobile dominium deuenit ad nihilum. Sic igitur patet, quod istæ mutationes tam malæ sunt, quod de natura sua non sunt aliquatenus permittendæ.

Lib. 1. Epist. 10.

*De quibusdam inconuenientibus tangentibus Principem,
quæ sequuntur ex permutationibus
monetarum.*

C A P V T X V I I.

Multa & magna inconuenientia oriuntur ex taliter mutando monetas, quorū aliqua principaliter respiciunt Principem, alia totā Communitatē, & alia magis partes ipsius Communitatis. Vnde breui tempore nuper transacto quam plurima talia in regno Franciæ visa sunt euenire, aliqua etiā iam tacta sunt ante, quæ tamen expedit recitare. Primo namque nimis turpe & nimis detestabile est Principi, fraudem

committere, monetam falsificare, aurum vocare, quod non
 est aurum, & libram quod non est libra, & sic de talibus prius
 positis XII. & XIII. capitulis, Præterea sibi incumbit falsos
 monetarios condemnare. Quomodo igitur potest satis eru-
 bescere, si reperiatur in eo, quod in alio deberet turpissima
 morte punire. Rursum magnum scandalum est (sicut dice-
 batur VII. capitulo) & vile Principi, quod moneta regni
 sui nunquam in eodem statu permanet, sed de die in diem
 variatur: & quandoque in vno loco plus valet quam in alio
 pro eodem tempore. Item sapissimè ignoratur, his duranti-
 bus temporibus vel mutationibus, quantum valeat hoc nu-
 mismum vel illud, & hoc mercari seu emere vel vendere mo-
 netam, seu altercari de precio, quod est contra eius natu-
 ram: & sic rei quæ debet esse certissima, nulla est certitudo,
 sed potius incerta & inordinata confusio: in vituperium
 principatus. Item absurdum est, & penitus alienum à regia
 nobilitate, prohibere cursum veræ & bonæ monetæ regni, &
 ex cupiditate præcipere, imò cogere subditos ad vtendum
 minus bona moneta, quasi velit dicere, quod bona est mala,
 & è conuerso: cum tamen talibus dictum est à Domino per
 Prophetam, *Va vobis, qui bonum dicitis malum, & malum bonum.*
 Et iterum dedecus est principi, irreuereri prædecessores suos,
 nam quisque tenetur ex Dominico præcepto *honorare parentes
 suos.* Ipse autem progenitorum videtur detrahare honori,
 quando bonam monetam eorum abrogat, & facit eam cum
 eorum imagine scindere: & loco monetæ aureæ, quam ipsi
 fabricauerunt, facit monetam æneam in parte. Quod vide-
 tur fuisse figuratum in Libris Regum, vbi legitur, quod Rex
 Roboam abstulit scuta aurea, quæ fecerat pater eius Salo-
 mon, pro quibus fecit scuta ænea. Idem quoque Roboam
 perdidit bis quinque partes populi sui, pro eo quod ipse vo-
 luit in principio nimis grauare subditos aut subiectos. Ad-
 huc autem Rex debet nimis abhorre tyranica facta, cu-
 iusmodi est mutatio talis, vt prædictum est sæpe; quæ etiam
 est præiudicialis & periculosa pro tota posteritate
 regali, sicut in sequentibus diffusius
 ostendetur.

Isai. 5. 20.

3. R. 2. 14.

*De aliis inconuenientibus totam Communitatem
tangentibus.*

CAPVT XVIII.

INter multa inconuenientia ex mutatione monetæ, quæ totam communitatem respiciunt, vnum est quod prius tangebatur principaliter Cap. xviii. quod Princeps per hoc posset ad se trahere quasi totam pecuniam Communitatis, & nimis depauperare subiectos. Et quemadmodum quædam ægritudines chronicæ sunt aliis periculosiores, & sunt minus sensibiles: ita talis exactio, quanto minus percipitur, tanto periculosius exercetur: non enim ita citò grauiamen ipsius sentitur à populo, sicut per vnã aliam collectam: Et tamen nullã ferè talia potest esse grauior, nulla generalior, nullã maior. Rursum aurum & argentum propter tales mutationes & impeiorationes minorantur in regno: quia non obstante custodia defertur ad extra, vbi carius collocantur. Homines enim conantur suam monetam portare ad loca, vbi eam credunt magis valere. Ex hoc igitur sequitur diminutio monetarum materiæ in regno. Item illi de extra regnum aliquoties contrafaciunt & afferunt similem monetam in regno, & sic attrahunt sibi lucrum, quod Rex ille credit habere. Adhuc etiam forsitan ipsa monetæ materia in parte consumitur, fundendo eam & refundendo totiens, quotiens solet fieri, vbi mutationes exercentur. Sic igitur materia monetabilis tripliciter minuitur occasione mutationum prædictarum. Igitur non possunt, vt videtur, longo tempore permanere, vbi non permaneret materia monetabilis muneris ab aliunde: & sic tandem Princeps non haberet vnde facere posset sufficienter de bona moneta. Item propter istas mutationes, bona mercimonia seu diuitiæ naturales de extraneis regnis cessant ad illud afferri, in quo moneta sic mutatur: quoniam mercatores cæteris paribus prædiligit ad ea loca transire, in quibus recipiunt monetam certam & bonam. Adhuc autem intrinsecus in tali regno negotiatio mercatorum per tales mutationes perturbatur & multipliciter impeditur. Præterea his mutationibus durantibus, redditus pecuniæ, pensiones annua-

les, locagia, censuræ, & huiusmodi similia, non possunt bene & iustè taxari seu appreciari, vt notum est. Item nec pecunia potest securè mutuo dari seu tradi, & sic de talibus: imo multi nolunt ista charitatiua subsidia facere, propter tales mutationes. Et tamè sufficientia materiæ monetabilis, mercatores, & omnia prædicta alia sunt necessaria, aut valde bona & vtilia naturæ humanæ: & opposita sunt præiudicialia, & nociua toti Communitati ciuili.

*De aliis inconuenientibus partem Communitatis
tangentibus.*

C A P V T X I X.

QVædam partes Communitatis occupatæ sunt in negociis honorabilibus, aut vtilibus toti Reipublicæ, vt in diuitiis naturalibus, ad crescendum vel tractandum pro necessitate Communitatis, cuiusmodi sunt viri Ecclesiastici, iudices, milites, agricolæ, mercatores, artifices, & similes: Sed alia pars auget diuitias proprias vili quæstu, sicut Campsores, mercatores monetæ, siue Billonatores: quæ quidem negotiatio turpis est, prout dictum est supra Cap. xv. Isti igitur qui sunt quasi præternecessarii reipublicæ, & quidam alii, sicut receptores & tractatores pecuniæ, & tales, capiunt magnam partem emolumentis siue lucris prouenientis ex mutationibus monetarum, & maliciosè aut fortuitò ditantur inde contra Deum & iustitiam: quoniam ipsi sunt tot diuitiis immeriti & tantis bonis indigni. Alii verò depauperantur ex hoc, qui sunt optimæ partes illius Communitatis. Ita quod Princeps plures & meliores subditos per istud dâmnificat, & sic nimium grauat, & tamè non totum lucrum venit ad ipsum, sed magnam partem habent isti prædicti, quorum negotiatio vilis est, & admixta cum fraude. Rursum quando Princeps nõ facit præscire populo tempus & modum futuræ mutationis monetæ, quam intendit facere; aliqui per cautelas aut amicos hoc seeretè prouident, & tunc emunt mercimonia pro moneta debili, & postea vendunt pro forti, & subito sunt diuites, & nimium lucrantur indebite contra naturalis mercationis legitimum cursum. Et videtur esse quodammodo genus monopoli,

lii, in præiudicium & damnum totius Communitatis residuæ. Adhuc per tales mutationes necesse est redditus taxatos ad numerum pecuniæ, aut iniuste minui, aut iniuste saltem augeri, sicut tactum fuit ante Capitulo de mutatione appellationis monetæ. Item Princeps per tales diuersificationes & sophisticationes monetarum dat malis occasionem faciendi falsam monetam, aut quia nõ nimis est contra conscientiam eorum ipsam falsificare, ex quo apparet eis quod ista facit Princeps, aut quia nimis est contra conscientiam ipsorum, quod falsitas non ita cito deprehenditur, & possunt facilius, & plura mala his stãtibus perpetrare, quàm si semper curreret bona moneta. Præterea istis stantibus quam innumerabiles perplexitates, obscuritates, errores & inextricabiles difficultates accidunt in computis, de misis & receptis. Oriuntur etiam inde materiæ litigiorum, & variæ quæstiones: malæ persolutiones debitorum, fraudes, inordinationes, abusiones quam plurimæ, & inconuenientia multa, quæ nescirem explicare; forsan quibusdam enumeratis prius maiora & deteriora, & hoc est difficile videre.

*Si Communitas potest facere tales mutationes
monetæ.*

C A P V T X X.

CUm moneta sit Cõmunitatis, vt ostensum est Capitulo sexto, videtur quod ipsa Communitas possit de ea ad libitum ordinare. Igitur etiam eam potest quomodo libet variare, & super hoc capere quantum placeat, & de ea facere sibi potestatem mutandi monetæ. Sed hoc est contra honorem regni, attentare principem exhæreditare, immo ipsum depauperare, & statu magnificentia destituere, non tam iniuste, quàm etiam vituperabiliter pro tota Communitate, quam non decet habere Principem, nisi excellenti statu pollentem.

Responso

Responsio ad prædicta & conclusio principalis.

CAPVT XXI.

Quamuis in solutione primi argumenti forsan multæ difficultates possent occurrere: vetuntamen breuiter transeundo pronunc occurrit mihi, quod ne Princeps fingeret talem necessitatem esse, quando non est, sicut fingunt tyranni, vt dicit Aristoteles; determinandum est per Communitatem vel per valentio rem eius partem. expresse vel tacite, quando qualis vel quanta necessitas imminet. Expresse dico, quod ad hoc debet congregari communitas, si adsit facultas. Tacite verò, si fuerit tam festina necessitas, quod populus vocari non possit, & tam euidentis quod postea appareat notorie; tunc non licet principi aliquid recipere de facultatibus subditorum per mutationem monetæ, sed per modum mutui, de quo postea facienda est restitutio plenaria. Ad aliud cum dicitur, quod Princeps potest habere privilegium mutandi monetas, primò non intromitto me de potentia Papæ: sed puto quod nunquam hoc concesserit, nec concederet: quoniam sic ipse daret licentiam malefaciendi, quam nullus bene operando meretur accipere. De Imperatore autem Romano dico, quod ipse nulli Principi potuit vquam privilegium dare faciendi illud, quod sibi met non liceret: sicut est talis mutatio monetæ, vt patet ex prædictis. De Communitate etiam dictum est in capitulo secundo, quod ipsa non potest mutare monetas, nisi in certo casu: & tunc si ipsa hoc committeret Principi cum limitatione rationabili, quæ eodem capitulo potest & aliis apparere, iam hoc non faceret Princeps tanquam principalis auctor, sed tanquam ordinationis publicæ executor. Ad aliud autem cum dicitur, quod cõmunitas cuius est moneta, potest se spoliare suo iure, & illud totum Principi tradere, & sic totum ius monetæ deuolueretur ad principem; Primo videtur mihi, quod hoc nunquam faceret Communitas bene consultata: nec etiam sibi licet quomodo libet mutare monetas, aut male vti re sua, vt dictum est Capitulo xxii. Item communitas ciuium, quæ naturaliter est libera, nunquam scienter se redigeret in seruitutem, aut se subiiceret iugo tyrannicæ potestatis.

Si igitur ipsa decepta, vel minis territa vel coacta, concedat Principi tales mutationes, non aduertens inconuenientia quæ sequuntur, & ex hoc seruiliter se fore subiectam; ipsa potest hoc statim vel quomodo libet reuocare. Item res quæ spectat alicui quasi de iure naturali, non potest ad alterum iustè transferri. Si autem pertinet moneta ipsi liberæ Communitati, (vt satis patet ex Capitulis primo & sexto) sicut igitur communitas non potest cōcedere Principi, quod ipse habeat auctoritatem abutendi vxoribus ciuium quibuscunque voluerit; ita non potest ei dare tale priuilegium monetarum, quo ipse non posset nisi male vti, exigendo tale lucrum, supra mutationem earum: vt satis patet ex multis capitulis. Per hoc etiam patet illud, quod addebatur vterius de communitate non concordi in ordinatione monetæ, quod potest condescendere, quantum ad hoc, in Principis arbitrio. Dico quod sic potest quantum ad aliqua, & ad tempus, sed non sibi concedendo potestatem tanti lucri sumendi super indebitis mutationibus supradictis. Ad aliud argumentum sumptum ex Capitulo septimo, de hoc quod Princeps potest aliquod emolumentum habere super monetam: respondetur faciliter, quod hoc est quasi quædam parua pensio & limitata, quæ non potest quantumlibet augeri per mutationes prædictas, sed stat sine mutatione quacunque. Ad aliud conceditur, quod Princeps potest habere redditus, & debet habere magnificum & honestissimum statum: sed isti redditus possunt & debent alibi assignari, & aliter sumi, quàm per tales immutationes indebitas, ex quibus tanta mala & tot inconuenientia oriuntur. Sicut est ante ostensum. Posito etiam, quod aliqua istorum reddituum essent supra monetam: ipsa tamen debent esse certæ & determinatæ quantitatis, sicut supra quamlibet marcham quæ monetaretur, duo solidi, vel sic: & tunc istud esset absque quacunque mutatione, siue lucri augmento irrationabili & enormi, quod potest prouenire ex detestabilibus mutationibus sæpe dictis. De quibus finaliter concludendum est: quod Princeps non potest eas facere aut taliter lucrum accipere, nec de iure communi seu ordinario, nec de priuilegio siue dono, concessione, pacto, sine quauis alia auctoritate, vel alio modo quocunque, nec

potest esse de suo dominio, nec sibi quomodo libet pertinere. Imo illud sibi denegare, non est ipsum exhæreditare, aut maiestati Regiæ contraire: sicut mentiuntur falsiloqui adulatores sophistici, & reipublicæ proditores. Rursum cum Princeps teneatur hoc non facere, ipse non meretur habere aliquam pensionem seu dominium pro abstinendo à tali abusu sua exactione: hoc enim aliud non videtur esse, nisi pretium redemptionis à seruitute, quod nullus Rex aut bonus Princeps debet à subditis exigere. Item supposito & non concesso, quod ipse haberet priuilegium capiendi aliquid supra monetam pro faciendo eam bonam, & pro tenendo eam in eodem statu: adhuc etiam ipse deberet tale priuilegium perdere in casu, in quo tantum abuteretur, quod ipse mutaret & falsificaret monetam pro suo lucro, non minus cupidè quam turpiter agendo.

Quod Tyrannis non potest diu durare.

C A P V T X X I I .

IN istis duobus Capitulis intendo probare, quod exigere pecuniam per tales mutationes monetæ, est contra honorem regum, & in præiudicium totalis regalis posteritatis. Sciendum estigitur, quod inter principatum regum & tyrannicum hoc interest, quod tyrannis plus diligit & quærit proprium bonum quàm commune conferens subditorum, & hoc nititur, vt populum teneat sibi seruiliter subiugatum: Rex autem è contrario, vtilitati priuatæ publicam præfert, & super omnia, post Deum & animam suam, diligit bonum & libertatem publicam subditorum. Et hæc est vera vtilitas & nobilitas principatus: cuius dominium tanto est nobilius, tanto melius, quantò est magis liberorum siue meliorum, vt ait Aristoteles, & eo diuturnius, quo in tali proposito intentio regis perseverat, dicente Cassiodoro, *disciplina imperandi est amare, quod multis expedit.* Quotiens enim regnum in tyrannidem vertitur, non longo tempore post custoditur: quia per hoc ad diminutionem, translationem aut perditionem omnimodè properatur: maximè in regione temperata & remota à seruili-barbaria, vbi sunt homines conuersatione, moribus & natura liberi, non serui, nec sub tyrannide per consuetudinem indurati, quibus seruitus fo-

ret inexpediens, inuoluntaria, & oppressio tyrannica simpliciter violenta, igitur nõ diu permanfura. Quia ficut ait Aristoteles. *Violenta citiffime corrumpuntur.* ideo dicit Tullius, *quod nulla vis imperii tanta est, quod premente metu possit esse diuturna.* Et Seneca in Tragediis inquit, *Violenta imperia nemo continuat diu, moderata durant.* Vnde principibus destitutis improperabat Dominus per Prophetam dicens, *quod imperabant subditis cum austeritate & potentia.* Adhuc autem propositum declaratur aliter: ait enim Plutarchus ad Traianum Imperatorem, *quod Respublica est corpus quodammodo, quod diuini numinis beneficio veluti animatur, & summa æquitatis agitur nutu, & regitur quodam moderamine rationis.* Est igitur respublica siue regnum, sicut quoddam corpus humanum, & ita vult Aristoteles V. Politicæ. Sicut igitur corpus malè disponitur, quando humores excessiuè fluunt in vnum eius membrum, quod sæpe ex hoc inflammatur, & nimium ingrossatur, reliquis exsiccatis & nimis attenuatis, tolliturque debita proportio, neque tale corpus potest diu viuere. Ita conformiter est de communitate vel regno, quando diuitiæ ab vna eius parte attrahuntur vltra modum. Communitas namque vel regnum, cuius partes principantes, in comparatione ad subditos, quantum ad diuitias, potentiam & statum, enormiter crescunt, est sicut monstrum vnum aut vnus homo, cuius caput est ita magnũ & tam grossum, quod non potest à reliquo corpore sustentari. Quemadmodum igitur talis homo non potest se iuuare, neque sic diu viuere: ita neque regnum permanere poterit, cuius princeps trahit ad se diuitias in excessu, sicut fit per mutationes monetæ, vt patuit Capitulo xx Rursum sicut in mixtione vocum non placet aut delectat æqualitas nimia vel indebita, quæ totam consonantiam destruit & deturpat: imo requiritur proportionata inæqualitas & commensurata, qua perseuerante eminent læti blanda modulamina chori. Sic etiam ytiliter, quo ad omnes partes communitatis, æqualitas possessionum vel potentiæ non conuenit nec consonat, sed & nimia disparitas harmoniam reipublicæ dissipat & corrumpit, vt patet per Aristotelem v. Politicæ. Potissimè vero ipse Princeps, qui est in regno veluti tenor & vox principalis incantu, si magnitudine excedat, & à reliqua communitate

discordat, regalis politiæ melos tunc erit turbarum. Propter quod secundum Aristotelem adhuc est alia differentia inter Regem & Tyrannum. Tyrannus enim vult esse potentior tota eommunitate, cui præsidet violenter: Regis verò temperantia est tali moderamine moderata, quod ipse est maior atque potentior, quàm aliquis eius subditus, & tamen tota communitate inferior viribus & opibus, & sic in medio constitutus. Sed quia potestas regia communiter & leuiter tendit in maius: idèd maxima cautela adhibendâ est & per uigil custodia, imò altissima & principalis prudentia requiritur ad eam præseruandam, ne labatur ad tyrannidem: præcipuè propter adulatorum fallacias, qui semper Principes ad tyranniam impulerunt, vt ait Aristoteles. Ipsi enim (vt in libro Hæster legitur) aures principum simplices, & ex sua natura alios existimantes, callida fraude decipiunt, & eorum suggestionibus regum studia deprauantur. Sed quoniam eos euitare aut extirpare difficile est, ipse Aristoteles dat aliam regulam, per quam regnum potest longo tempore conferuari. Et est, quod Princeps non multum amplificet dominium supra subditos, exactiones, captiones non faciat, libertates eis dimittat aut concedat, nec eas impediât, neque vtatur plenitudine potestatis, sed potentia iure & consuetudinibus limitata vel regulata. Pauca enim (vt ait Aristoteles) sunt iudicis vel principis arbitrio relinquenda. Aristoteles enim adducit exemplum de Theopompo Lacedæmoniorum Rege, qui cum multas potestates atque tributa populò remississet, ab antecessoribus imposita, ipse quidem vxori ploranti & improperti, *Turpe esse regnum minoris emolumenti filiis tradere, quàm suscepisset à patre.* Respondit dicens: *Trado diuturnius.* O diuinum oraculum, O quanti pondèris verbum, & in palatiis regiis literis aureis depingendum. *Trado*, inquit, *diuturnius*, ac si diceret: *Plus auxi regnum duratione temporis, quàm sit diminutum moderatione potestatis.* Ecce plusquàm Salomon hic. Nam si Roboam (de quo supra memini) à patre suo Salomone regnum sic compositum recepisset, & tenuisset, nunquam decem de duodecim tribus perdidisset, nec sibi impropertum fuisset: *Propheta nati semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, & ceteris stultitiam tuam, vt faceres imperium bipertitum.* Sic igitur

igitur ostensum est, quod dominium quod ex regno in tyrannidem vertitur, oportet vt celeriter finiatur.

Quod capere lucrum ex mutatione monetarum, præiudicat toti regali potestati.

CAPVT. XXIII.

DEclarare propono, quod mutationes prædictæ sunt contra honorem Regis, & generi regio præiudicant. Pro quo tria præmitto. Primò quod illud est in Rege vituperabile, & successoribus eius præiudiciabile, per quod regnum disponitur perditioni, aut vt ad alienigenas transferatur: nec Rex posset satis dicere vel flere, quàm esset infelix & miserabilis, qui per negligentiam suam aut per malum regimen eius aliquid faceret, vnde ipse vel hæredes sui perderent regnum tot virtutibus auctum, tanto tempore gloriose seruatum. Nec non in periculo animæ suæ gloriose foret, si ex defectu sui populus pateretur tot pestilentias & calamitates & tantas, quot & quantæ solent accidere in dissipatione siue in translatione regnorum. Secundo suppono, quod per tyrannisationem regnum perditioni exponitur, sicut declaratum est in capitulo præcedenti. Et quoniam (sicut in Ecclesiastico scribitur) *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos:* Tyrannis autem iniuriosa est & iniusta. Cum hoc etiam (vt ad specialia descendam) absit, quod in tantum degenerarent Francigenarum corda libera, quod voluntariè serui fiant; ideoque seruitus eis imposita durare non potest. Quoniam si magna sit tyrannorum potentia, est tamen liberis subditorum cordibus violenta, & aduersus alienos inualida. Quicumque igitur dominos Franciæ ad huiusmodi regimen tyrannicum quocunque modo traherent, ipsi regnum magno discrimini exponerent, & ad terminum præpararent. Neque enim regnum Franciæ generosa propago tyrannificare didicit, nec seruiliter subici populus Gallicus consuevit. Ideo si regia proles à pristina virtute degenerat, procul dubio regnum perdet. Tertio suppono, tanquam iam probatum & sæpius repetitum, quod capere vel augere lucrum super mutatione monetæ, est factum tyrannicum, dolo sum & iniustum, cum

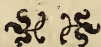
etiam non possit continuari in regno, quod quidem regnum non fit iam, quo ad alia multa, in tyrannidē versum. Vnde nō solum inconuenientia sequuntur ex isto, sed oportet quādam mala alia esse præuia, alia concomitantia; quia hoc non potest à viris consuli, qui non sunt in intentione corrupti, atq; ad omnem fraudem & nequitiam tyrannicam consulendam parati, vbi viderent principem ad hoc inclinari vel posse flecti. Dico itaque recolligendo, quod res per quam regnum perditioni disponitur, turpis est, & præiudiciabilis regi: sed hoc est protrahi vel conuerti & hæredibus suis præiudiciabile, & hoc fuit primum suppositum in tyrannide, & hoc fuit dictum, & ad hoc vergitur per mutationes monetæ, vt dicitur tertium. Igitur exactio quæ fit per tales mutationes, est contra honorem Regis, & præiudiciabilis toti potestati regali, quod erat probandum. Hæc igitur, vt præmissi, sine assertionem dicta sint cum correctione prudentum. Nam secundum Aristotelem, ciuilia negotia plerunque dubia & incerta. Si quis igitur amore veritatis inueniendæ his dictis voluerit contradicere vel contra scribere, bene faciet: & si male locutus sum, perhibeat testimonium de malo, sed cum ratione: ne ipse videatur gratis & voluntariè condemnare, quod non potest efficaciter impugnare.

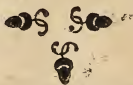
M. G A B R I E L I S
B Y E L S P I R E N S I S , S .
T H E O L . L I C E N T I A T I E T
I N S C H O L A T V B I N G E N S I L E C T O R I S
ordinarii, Tractatus

D E M O N E T I S .

T R I T H E M I V S A B B A S S P A N H E I -
M E N S . I N C A T A L O G O I L L V S T R I V M
viroꝝ Germaniæ, qui ingenio præstan-
tes varia scripserunt.

G A B R I E L B Y E L ex Spira, ordinis Clericorum in communi vi-
uentium, vir in diuinis scripturis longo studio exercitatus, & in secu-
laribus philosophia (quam Aristotelicam vocant) egregie doctus, inge-
nio clarus, sermone compositus, vita & conuersatione deuotus: qui
Gymnasio Tubingensi ab exordio institutionis sue multis annis præ-
fuit, ubi tam in Philosophia quam in sacris literis claros discipulos
erudiuit. Scripsit quadam non spernenda opuscula, quibus nomen
suum notificauit. E quibus ordinarie legit in præfata Academia,
in Canonem Missæ volumen grande lib. I. De passione Domini lib. I.
Sermones quoque multos, lib. I. Iam scribere dicitur super Sententias
opus singulare & utile, quod suis modo discipulis legit. Viuit adhuc
prope septuagenarius, & capto fortiter perstat in studio. Sub Maxi-
miliano Rege Romanorum, anno Domini MCCCCXCV. Indi-
ctione XIII.

SVMMARIA FIGVRATIO
huius Tractatus.

*Deciso clara & tuta Questionis, Vtrum monetam falsificans; mutans;
falsam pro vera, vel minus valentem pro bona expendens;
aut de loco vbi minus aestimatur, ad locum vbi plus valet
transferens, mortaliter peccet, & teneatur ad restitutio-
nem.*

Et dubiorum, I. Quis habeat cudere monetam.

*II. In quo casu Princeps monetam vel eius valorem pro lu-
cro suo mutare possit.*

*III. An eligens ad partem denarios meliores, eosq; conflare
faciens, peccet & teneatur ad restitutionem.*

Ratio dicendorum intelligentia primum omnium animaduertendum venit, quod secundum Philosophum v. Ethicor. cap. ix. & i. Politicæ, numismatis vsus est ex necessitate inuentus. Cum enim res ad inuicem immediatè commutari non possent, homines autem sine earum commutatione (pro eo quod non omnibus omnia necessaria abundant) sustentari non possent, præsertim in tanta multitudine hominum; tum propter distantiam locorum in quibus consistunt res commutandæ, & difficilem eorum transportationem, tum propter distantiam temporum futurorum, quo res sine sui corruptione commutari non possunt; tum ex multiplici hominum indigentia, aut propter quam necesse est rem commutandam esse in multa diuisibilem, vt multa necessaria per eam à diuersis comparentur; tum ex quorundam commutabilium indiuisibilium ad hominum vtilitatem magnum valorem, vt sunt equi, domus, & ita de pluribus aliis: ideo necesse fuit inuenire medium aliquod quantitate paruum, vt eius detractio siue diminutio facile perpendatur, & de loco ad locum transferatur: caractere Principis vel auctoritatem habentis insignitum; ne si quilibet monetaret, valor eius variaretur, nec dinosceretur aut falsificaretur, & per hoc æqualitas in commutationibus non seruaretur: pondere certum, vt precium eius sit certum: sine corruptione permansuum, vt sit futuræ prouisioni aptum: materia pretiosum, vt multus valor posset in paruo loco reponi, & facile de loco ad locum transportari: in plura minora secundum valorem diuisibile, propter indigentes multis rebus parui precii. Tale autem est numisma, vel ex sui natura, vel hominum instituto ad humanam indigentiam relato. Quanto enim re aliqua plus indiget humana necessitas, tanto plus valet, & valor precii crescit. Et ideo secundum relationem numismatis & commutabilium ad indigentiam humanam, numisma est certa mensura omnium commutabilium & vernalium.

Secundo notandum, quod moneta tribus modis falsari potest, secundum quod tria sunt de substantia monetæ, scilicet materia metallata, quantitas ponderis, & publica forma,

*Liga.
L alloy.*

vt dicit gl. & Panormit. in c. quanto. de iureiur. Et in quolibet horum committi potest falsitas: in substantia, quia non seruatur liga legitima (Liga, id est species mixturæ, vel gradus metalli) propter admixtionem materiæ vilioris cum materia consuetâ in quantitate excessiua. In pondere, quia non habet legitimum pondus. Pro quo notandum, quod tantum debet esse pondus in numismate, quantum fuit in materia de qua moneta est fabricata, saltem deductis expensis & labore, secundum Innocent. licet non secundum Bart. secundum quem expensæ debet solui de publico. Motiuum Innocentii est, quia nemo suis expensis tenetur eam facere: & hæc opinio Innocentii tenetur communiter, vt vult Angelus in summa, in verbo Falsarius. Quod sic intelligo. Pondus legitimum est pondus consequens quantitatem sub *valore* pro tali numismate iuste determinatum. Gratia exempli, si pro Floreno determinetur aurum ponderans dragmam, quæ est octaua pars vnciæ; tunc florenus falsus est ex pondere, si non habet quantitatem auri ponderantem dragmam. Vnde cum pondus sequatur naturaliter quantitatem substantiæ rei, & quantitas substantiæ non distinguatur à substantia, falsificatio ponderis est diminutio substantiæ, siue hæc fiat per raturam monetæ, siue subtilius per aquam artificialem corrosiuam, aut alio modo difficili visui apprehensibili. Est autem determinatio ponderis iusta, quando determinatur pondus tanti valoris pro moneta, quanti est pondus materiæ eius non monetatæ: ita quod tantum debet valere moneta ex pondere, quantum valeret sua materia non monetata, & non plus, saltem deductis expensis monetandi, vt supra dictum est. In forma committitur falsitas, quando mutatur nomen, signum aut imago eius qui monetauit. Vnde habens auctoritatem monetandi præfigit certam formam monetæ, imaginem aliquam, circumscriptionem, aut aliquod signum. Et si aliquid huius formæ præfinitæ omittitur, aut aliquid additur, moneta in forma falsificatur. Est autem forma monetæ quædam testificatio veritatis & iustitiæ ipsius monetæ, quod scilicet sit veræ substantiæ & iusti ponderis, vt dicit Nicolaus Orem. in suo Tractatu de moneta. Vnde frequenter in moneta Christianorum Principum vel Communitatum ponitur imago Dei vel alicuius Sancti, & nomen eius, aut signum

gnum Crucis: quod antiquitus fuit institutum in testimonium veritatis monetæ in materia & pondere. Et subdit: Si ergo Princeps sub ista inscriptione mutet materiam siue pondus, ipse videtur tacitè mendacium & periurium committere, ac falsum testimonium perhibere. Ipse enim abutitur hoc vocabulo Moneta: nam dicitur Moneta secundum Hugutionem à moneo, quia monet ne sit fraus in metallo vel pondere. Hæcille.

Tertio notandum circa mutationem monetæ, quod huiusmodi mutatio multipliciter potest fieri, quandoque in materia, quandoque in forma, quandoque in valore, quandoque in nomine. In materia, vt quando propter defectum materix aut nimiam abundantiam fieret noua moneta in alia materia, aut in alia mixtione seu liga prioris materix. In forma, vt quando mutatur impressio figuræ in imagine aut caractere, aut circumscriptione. In valore, vt quando mutatur substantia, mixtio vel pondus; aut his manentibus statuitur alius valor: vt si hæctenus florenus valuit xx. grossos, & statuatur vt de cætero valere debeat xviii. aut xiiii. In nomine, vt si nomina mutantur, vel accidentalia, puta quæ non important pondus vel valorem monetæ, vt sunt nomina auctoris aut loci in quo moneta facta est, & huiusmodi; vel essentialia, puta quæ imposita sunt determinato valori aut ponderi, vt sunt Obolus, Denarius, Solidus, Libra, Florenus. Et hæ mutationes fieri quandoque possunt currente priori moneta in suo valore, quandoque reprobata priore ac prohibita. Item quandoque ex rationabili causa propter necessitatem & vtilitatem reipublicæ. Et secundum hæc mutatio quandoque fieri potest licitè, quandoque culpabiliter & illicite.

CONCLUSIO I.

Falsificans monetam in substantia, forma vel pondere, peccat mortaliter, si illud faciat in damnum proximi vel reipublicæ. Hæc conclusio est Hostiensis. & Doctorum communiter, & satis patet ex tex. c. quanto. De iureiur. vbi dicitur quod iuramentum de obseruatione falsæ monetæ factum non ligat; cum iuramentum non debeat esse vinculum iniquitatis. Ergo seruare falsam monetam est iniquum, & multo magis falsificare

erit iniquum. Quod autem sit mortale peccatum, patet quia est furtum, quia ablatio rei alienæ inuito domino, vt infra dicitur. Patet etiam per Extrauagantem Iohannis xxi. qui excommunicat omnes tales in regno Franciæ. Quod autem teneatur restituere, probatur per commune medium: quia omnis iniuste damnificans tenetur restituere damnificato, si habere potest. Sed fraudulenter falsificans numisma damnificauit proximum aut rempublicam iniuste. Ergo tenetur restituere damnificato, si haberi potest, aut pauperibus si damnificatus haberi non potest. Maior patet per c. si culpa. de iniur. & dam. da. Minor autem satis patet. Et dicitur notanter in conclusione, *In damnum proximi*. Quia si quis falsificaret in forma tantum, vnde non minueretur valor, quia sic non damnificaret, non peccaret. Sic si numisma non exponendum rumpendo aut radendo falsificaret.

CONCLUSIO II.

Mutans monetam in damnum reipublicæ, tenetur damnum illatum restituendo compensare. Probatur, quia talis iniuste damnificat. Ergo &c. Antecedens probatur, quia inferens damnum in re non sua iniuste damnificat. Sed mutans numisma in damnum reipublicæ infert damnum in re non sua, quia in re publica quæ non est sua. Dicitur notanter, *in damnum reipublicæ*: quia si mutaretur ex rationabili causa ad vtilitatem reipublicæ, restitutio non haberet locum. Sunt autem tres causæ, propter quas licite mutatur moneta. Prima est falsitas introducta, vt si aliquis extraneus Princeps aut falsarius malitiosè effigiaret vel contrafaceret formularia seu modulos, per quos introducere niteretur monetã sophisticiã minoris valoris quã sit moneta vetus, cuius tamen differentia à vera moneta cognosci à populo non posset, & alio modo conuenienti moneta falsa exterminari non posset: expediret mutare formam monetæ veræ, seruato tamen iusto valore, vt sic discerni posset ab introducta falsa. Secunda causa, si antiqua moneta nimia vetustate esset peiorata, ac in substantia & pondere imminuta per continuam attritionem: tunc cuedenda esset moneta noua cum differentia à priore in iusto pondere, & prohiberi posset: cursus prioris monetæ vetustæ
 sic

fic diminutæ. Tertia causa est raritas materiæ, propter quam materia haberi non posset tali precio quo prius solita est haberi. Tunc mutanda esset moneta, vel constituendo alium eius valorem respectu monetæ alterius materiæ, vel fabricando nouam minoris ponderis & æqualis precii cum priore. Exempli causa, si drachma auri non monetati ex aliqua causa ascenderet in precio, ita quod tunc valeret xxx. grossos argenti, quæ prius valuit xx. tunc aut florenus habens drachmam etiam mutandus est in valore, ita vt etiam si prius valuit xxi. grossos, tunc statueretur vt valeret xx xi. grossos: aut cudenda esset noua moneta auri minoris ponderis, tanti tamen vt valeret iusto precio xx. grossos, & hoc cum differentia aliqua in forma à priori, vt nosci posset. Et hoc forsân magis expediret reipublicæ, vt precia in cæteris rebus constituta ac reditus & pecuniarii census manerent non mutata, & sic nemo fraudaretur. Et parum referret, vtrum veteris monetæ cursus maneret, vel prohiberetur, seruata tamen debita proportione ad alias monetas inferiores, & ad precium rerum vænalium ac reddituum siue censuum. Posset addi quarta causa, lucrum ex noua moneta consequens; non monetarii, sed Reipublicæ expediens vel necessarium: de quo infra in dubiis dicitur. Extra hos casus mutatio monetæ in valore reprobata est & iniusta, quia Reipublicæ damnosa & spoliatina subditorum, siue hæc mutatio fiat in materia, pondere, voluntariæ constitutionis, valoris, aut nominum essentialium. Si verò mutatio fieret in sola forma, aut nominibus accidentalibus, & non in valore; hoc sine præiudicio reipublicæ tolerari posset. Et quamuis si fieret ex superbia, pompa, vel aliorum contemptu, aut alia sinistra intentione, non careret peccato; tamen non requireretur alia restitutio. Vnde consilium est, quod non fiat mutatio monetæ nisi ex magna & rationabili necessitate.

CONCLUSIO III.

Expendens scienter monetam falsam pro vera & iusta, falsarius est, & tenetur restituere illata damna. Probatur quod sit falsarius, quia falsitatem inducit ad proximi deceptionem. Ergo &c. Consequencia tenet ex genere nominis falsarii. Antecedens

est manifestum. Quod teneatur restituere, probatur quia infert damnum personæ & reipublicæ: ergo tenetur ad restitutionem. Consequentia tenet ex communi medio, & præallegato c. si culpa. de iniur. & dam. da.

CONCLUSIO IV.

Expendens scienter monetam non currentem, aut alias minus valentem pro bona & currente, fraudat proximum, & tenetur restituere. Hæc conclusio in sententia est Angeli in summa, & Antonini, & probatur eisdem modis quibus prior. Talis enim decipit proximum, dando sibi ma um pro bono. Et dicitur notanter in duabus præcedentibus conclusionibus, *Scienter*: quoniam si ignoranter fieret, vt quia ignoraret valorem monetæ quam expendit, excusaretur saltem à peccato, & etiam à restitutione, durante ignorantia. Si tamen postea sciuerit, tenebitur ad restitutionem: quia siue scienter siue ignoranter damnifico proximum, teneor eum releuare indemnem, postquam mihi innotuerit illatum damnum. Nec excusatur expendens in casu vtriusque conclusionis, per hoc quod huiusmodi moneta falsa vel minus valens data est sibi pro bona: quia culpa alterius & error proprius non debet alteri nocere. Culpa enim suos debet tenere auctores, & non alios. Imputet ergo sibi recipiens monetam falsam, contractam, vel integram, sed minus valentem pro bona, quod non cautè prospexit. Si verò scienter recepit malam, vt expenderet pro bona, aggrauatur peccatum & restitutionis debitum.

CONCLUSIO V.

Transferens monetam de certo loco, vbi minoris valoris aestimatur, ad locum vbi magis valet, non peccat, si non alàs fraudem committat. Hæc est Antonini: probatur secundum eum, quia licet cuilibet ex industria sine alterius damno lucrum quærere, sed transferens in casu conclusionis monetam, eam emendo vbi minus valet, ad locum vbi plus valet, vtitur sua industria sine damno alicuius: dum tamen eam non radit, aut diminuit. Ergo &c.

SEQUUNTUR TRIA DVBIA.

Circa prædicta dubitatur primò, *Quis habeat cudere monetam?* Ad quod respondet Panormit. in d. c. quanto, Quod solus Princeps, id est Imperator, nemo alius, sine concessione Principis. Quod tamen intelligit, nisi Princeps inferior, aut ciuitas, aut generaliter inferior potestas hoc præscripsisset per tantum tempus, de cuius initio non extaret memoria, vt in c. super quibusdam. De verb. signif. vel nisi esset talis qui præscripsisset iura Imperii, sicut Reges Hispaniæ, qui dicuntur non subiacere Imperio, quia regnum à faucibus Barbarorum eruerunt. Concordat D. Anton. Et est ratio principalis responsionis: quia cum moneta (vt præmissum est) inuenta est & instituta pro bono communitatis, congruum est, vt ab eo fabricetur, à quo regenda est Communitas. Talis autem est Princeps, aut qui à Principe habent auctoritatem.

Licet autem sit Principis fabricare; ac sua imagine & nomine signare monetam; tamen propter hoc moneta dispersa in populum non est sua, nec ipse est dominus monetæ currentis in suo principatu. Nam moneta medium est permutandi diuitias naturales, æquiualens eis. Ideo illorum est possessio monetæ, quorum sunt naturales diuitiæ. Nam cum quis dat panem suum, vel proprii corporis laborem pro pecunia; cum eam receperit, sua est, sicut panis & labor suus fuit, & in eius libera potestate. Dicit etiam Nicolaus Orem. quod licet facere monetam pertineat ad Principem, tamen constituere valorem monetæ seu proportionem vnius monetæ ad aliam, gratia exempli floreni ad grossum, aut grossi ad obolum, puta quod florenus valeat tot grossos & grossus tot obolos, non debet esse in potestate Principis, sed communitatis cuius est moneta. Quod sic intelligendum puto, quod non est in potestate Principis constituere valorem monetæ secundum suam voluntatem, sed iustam & naturalem proportionem auri ad argentum, & argenti puri ad talem ligam. Et discretio huius pertinet ad Communitatem.

Ex quo sequitur quod Princeps reprobans monetam aliquam valentem, vt eam remissius emat & conflet, & inde aliam minus valentem fabricet, ei priorem valorem consti-

constituendo, monetam fraudet & ad restitutionem teneatur. Hæc est sententia Hostiens. & Panorm. & patet manifestè, quia vilius vendit carius, quod est contra iusticiam. Item sic posset sibi attrahere indebitè pecunias omnes subditorum: vt si attraheret aurum ad paruum precium, & illud emeret pro argento; ac deinde augmentato precio rursus venderet monetam auream pro maiori precio argenti. Simile esset, si poneret precium in toto frumento sui principatus, & emeret; ac postea venderet pro maiori precio etiam per eum constituto: quæ vtique esset iniustissima & tyrannica exactio populi. Nec est simile de venditione frumentorum à sancto Ioseph sub ditione Pharaonis: quoniam ex eo quod non creuerunt frumenta, ipsa facta sunt cariora & maioris precii, quàm ante dum collegerat in horreis, cum copia eorum exuberabat. Nam precium rei humana indigentia mensurat, vt vult Philosophus v. Ethic. Et si forte excessum est in precio, dicit Calliodorus, *Credo virum sanctum tali necessitate constrictum, vt auaro principi satisfaceret, & periclitanti populo subveniret.*

D V B I V M I I.

Dubitatur secundo, *Virum in aliqua casu Princeps possit mutare monetam propter lucrum suum; vel generalius, An Princeps possit habere lucrum ex moneta, constituendo maiorem valorem moneta quàm valeat eius materia non monetata, deductis necessariis expensis; vel minuendo pondus aut ligam sub priori valore?* Respondetur breuiter, quod in vno solo casu Princeps potest sentire lucrum ex moneta, scilicet dum lucrum illud redundat in vtilitatem Reipublicæ, vt tactum est conclusione secunda. Puta quando Princeps indiget subsidio pro defensione Reipublicæ, ad quod præstandum subditi obligantur; tunc posset fieri aliqua mutatio in moneta, vt pondus vel materia sub eodem valore minueretur, vt sic populus minus sentiret se grauari: dum tamen non extendatur lucrum vltra necessariam Principis indigentiam supradictam. Sed hæc mutatio fieri non debet sine consensu subditorum, quorum (vt dictum fuit) est moneta. Potest enim quilibet renuntiare iuti suo. v. l. q. i. *Quam periculosum. Sic & communitas. Et vult*

vult Innocentius, quod sufficit consensus maioris partis magnatum. Sed de hoc dubitat Panorm. loco allegato, cum tractetur de negotio singulorum. Ideo dicit Angelus, requiri consensum singulorum. Non tamen sufficit consensus populi ad dispergendum huiusmodi monetam minoris ponderis extra tale dominium: quia cum damno non subditorum non potest suas indigentias subleuare. In quo satis omnes concordant.

Videtur etiam quibusdam, quod in casu quo colligenda est magna pecunia pro redemptione Principis aut defensione, facilius sit modus & expeditior per mutationem monetæ: tum quia hic modus facilius est ad congregandum pecuniam necessariam citius, sine fraude, & ex facultatibus subditorum: tum quia minus sensibilis, & per hoc magis portabilis sine murmure & periculo rebellionis populi: tum quia est generalissima, comprehendens omnes tam clericos quam laicos, nobiles & plebeios, diuites & pauperes. Verum an hæc ita se habeant, committo diligenti lectori. Duo tamen necessariò hic attendenda sunt. Primum quod moneta illa tantum currat inter subditos illius domini, qui tenentur subuenire domino & suæ reipublicæ: quoniam si dispergeretur ad alios, isti per hoc iniuste grauarentur. Secundum quod collecta necessaria pecunia, moneta reducat ad priorem statum: quia cessante causa cessare debet & effectus.

DUBIVM III.

Tertio dubitatur, *Utrum eligens ad partem meliores ac magis ponderantes, & consulari faciens, peccet & ad restitutionem teneatur?* Respondet Angelus in summa, sequens Hostiensem, Iohan. Andream & alios sub hac distinctione. Si illi qui cudent pecuniam, eo quod non possunt omnes æqualiter sculperè vel perficere, alii denarii sunt quandoque minus ponderantes, propter hoc permittunt alios in maiore pondere, ut sic fiat adæquatio iusti ponderis in multitudine, quæ non potest fieri in singulis denariis: tunc tales eligentes meliores sunt falsarii, & tenentur ad restitutionem communitati: quia corpus pecuniæ damnificauerunt. Si verò omnes denarii sunt

rii sunt iusti ponderis, sed aliqui sunt amplioris, & illos radunt, dummodo remaneant iusti ponderis, seu constant; non credo falsarios, licet male faciant, & nullo modo sit eis consulendum. Si tamen noluerint abstinere, non credo quod sint propter hoc extra statum salutis. Videtur itaque sentire, quod talis non peccet mortaliter, licet peccet venialiter. Quod non satis intelligo: nisi modicitas huius electionis, quia raro vel paucos eligit, excuset. Quoniam si hoc frequenter facit, damnificat grauiter monetarium, qui ex imprudentia excessit in pondere, vel eum cuius nomine monetat: & ita teneretur ad restitutionem ei. Sicut qui rem remissius emit, vbi forum certum est, & vendens in numero vel pondere errauit: sic monetarius in pondere errauit. Si tamen raro fiet, modicitas excusaret: sicut furtum minimæ rei, vt pomi vnus, excusatur.

IN NIC. ORESMIUM

Notæ.

PAG. I. *Quibusdam videtur*) quibus maior utilis quàm honesti ratio quibusq; dulcis lucri odor è re qualibet. Quorum bellæ rationes infra recensentur & refelluntur cap. XXI.

Dabat vnus alteri) quale Achiuorum *δινιζόντων* exemplum ex Homero referunt Sabinus & Cassius. Et quidem potissimus tunc pecorum in permutationibus vsus fuit. Vnde Homerus cum Glauci & Diomedis arma comparat, illa quidem *ἐκατόμισοια*, hæc verò *ἐννεάσοια* vocauit. Et pretiosa *πὶ πολυμήλη, πολυσοια*. Quin & verba Græca emendi vendendique ferè à pecore ducta videntur: *πολεῖν, vendere*, *ἀπὸ τῶν πώλων*, à pullis equinis: *ἀνειῶθαι, emere*, *ἀπὸ τῶν ὄνων*, mutata litera breui in longam: *ἐρυσῶθαι, redimere*, *ἀπὸ τῶν ἄρνων*, ab agnis. Et similiter tandem Romanis *Pecunia* à pecudibus nomen inuenit.

Pag. 2. *Vsum moneta inuenere*) De quo Polydor. Vergilius Lib II cap. 20.

Pag. 3. *mixtio, aut simplex*) Quod quidem posterius præstat. Ita Romani veteres ex auro, argento, ære stabant feriebantq; monetas, absque mixtione vnus cum altero. Quæ mixtio olim le-

lim legibus Cornelia nummaria & Iulia de peculatu distributè prohibita, & postea iterum edicto Taciti Imp. apud Vopiscum, *Ut si quis argento publicè priuatumus as miscuisset, si quis auro argentū, si quis æri plumbū, capitale esset cum honorum proscriptione.*

Quod & Gothus Rex probat apud Cassiodorū VII. Variar. 32.

Auri flamma nulla iniuria permixtionis albescat, argenti color gratia candoris arrideat, æris rubor in natua qualitate permaneat. Quod si adhuc ab omnibus peræquè gentibus seruaretur, vt benè fit à Venetis; næ multo integriorem certiolemq; rem nummariam, & à fraudatoribus tutiorem haberemus, vt singulari libello eleganter disputat Bodinus.

in alios vsus applicetur) præsertim in deauraturam, non tantum argenti esculenti aut poculenti, sed etiam æris ferrique, imo ligni, lapidum, corii, rei publicæ plusquam putemus noxiam.

Sit nimis abundans) Tunc enim valorem suum, ob materiæ vilitatem è copia prouenientem, retinere moneta non potest. Itaque vanum fuit Lycurgi institutum, qui suo quodam cõfilio, vt ciues sui pecuniæ cumulandæ studio minus dediti essent, pecuniam non nisi ferream, eamque immensa magnitudine & pondere, sed exiguo interim valore in republica sua signari voluit, Plutarcho auctore.

ærea recessit ab vsu) Æs graue olim Populo Romano in vsu fuit, vt Festus notat, cum asses ipsi librales essent, & Pondo vocarentur, Plinio auctore & Dionysio, qui Assem interpretatur χαλκεον νόμισμα ἑάρως λιτελαῖον. Quod ideo, vbi de maiori summa agebatur, plaustris conuehi necesse erat, vt apud Liuium legimus. Sed & postea ad istam æream pecuniam ferendam non tantum loculos, sacculos, fiscos, bulgas, sed etiam fiscellas & sportas adhiberi solitas, Tullius & Asconius in Verrinis meminerunt. Hoc igitur genus pecuniæ etiam si ad honorem principum & memoriam rerum (vt alibi exposuimus) inuentum esset, tamen propter copiã vilis metalli paulatim exoleuit apud ipsos Romanos, auro & argento rerum potiente. Itaque bellos illos asses & sestertios, ex vario ære, Cyprio, Mariano, Corinthio conflatos, & (vt quidam ait) *pondere ipso pretiosiores*; apud Byzantinos postea, Gothos, Longobardos, Francos, Germanos, quo in precio fuisse putamus? Eodem forte quo apud Turcas, quos Busbequius Orator

Cæsareus scribit numismatis illis pro pondusculis, drachmalibus puta aut similibus, vti: quæ ipsi *Gaur Manguri*, id est nummos paganorum vocent. Et fabrum ætarium ipso eiusmodi numismata requirentē, ingentem autē paulo ante talibus plenam in lebetes æneos conflasse, quod nullum eorum aut vsum aut precium putasset.

Sicut aliqui tentant) Themistius Euphrades Oratione VII. vñ δὲ τῆ χαλκῶν μὲν εἰς ἀργύρεον μεταβαλεῖν, καὶ τῆ τὸ δὲ γυμνῶν εἰς χρύσειον, ἀσμφάως αὐ τινὰ ἐξέουρωθι, τεχνῶν. Diocletianum Suidas scribit Ægyptios asperè tractantem, veterum etiam scripta de fusione argenti atq; auri conquesta combussisse; ne ex illa arte ditati Ægyptii, & pecuniæ freti copiis in posterum rebellarent De Alchymistis Africanis in vrbe Fessa, multa memorat Leo Africanus lib. III. pag. 136. Mendacem & perniciosam artem damnant leges publicæ, & constitutio Iohannis XXI. Extrinag. Lib. V. Tit. 6. *Spondent, ait, quas non exhibent, diuitias pauperes Alchymista, &c.*

P. 4. *f. Æta f. u. mixto*) Posteriores ipsi Principes Romani, imperio præcipitante & fisco pauperato, monetam argenteam æris portione remixta fecerunt, quam aliquis *vena secunda* nominat. Apparet id ex ipsis nummis Gordianorum, Philipporū, Gallieni, Probi, & sequentium: & *Maiorinam* eā pecuniam dictam discimus ex L. VI. C. Th. de falsa mone. *Comperimus nonnullos fluctuarios maiorinā pecuniam, non minus criminose quàm crebrè, separato argento ab ære purgare.*

Nigra mixta moneta) Ita Galli vocant, *Sols nereis*, ad differentiam quorum sunt *Grands blancs*, vt Pithæus alicubi notauit. Sed & Romani æneam pecuniam, siue quod ferrugine manus inficeret, siue quod tempore nigresceret, *nigram* dixerunt. Martialis:

*Vt conuiuia sumptuosiora
Nigra sordibus explicitis moneta:
Et centum veteres tui sodales
Constemus tibi plumbæ selibra.*

Monetari inmixtum) Quod non dubium est: sed propter nimiam eius mollitiem, quo minus vsu & tritura minuere-tur, visum est aliquid durioris metalli modicum addi. Vid. Georg. Agricol. de precio metallor.

Mixto suspecta) Quippe in qua compendium captari potest.

test à monetariis, dum ultra modum legis de viliori metallo indunt meliori, idque ferè impunè, dum aut non facile fraus illa à quouis deprehenditur, aut in re modica (vno forte atq; altero nummo) non admodum attenditur.

necessitatem tactam) nimirum ad mercimonia rerum minorum, in foro puta holitorio aut macello.

P. 5. *Nomina ponderis*) Nam & apud maiores nostros, Germanos inquam, per quantitatem ponderis, libras nimirum & marcas auri argenti que, omnia negocia contrahi solebant: & apud Franco gallos hodie que per libras Turonenses.

Non omnibus) Ad eò vt nec permissum sit vlli priuato in moneta publica metallum suum proprium signandum subiicere: quod olim grauissime constitutionibus erat interdictum. L. VII. & VIII. C. Th. de falsa mone.

Seu per plures) vt olim per Triumuiros A. A. Æ. F. F.

Princeps persona magis publica) Ideoque ius monetæ refertur inter Regalia, sic dicta, quod soli Principi competant, vel cui Princeps ea indulserit, Lib. II. Feudor. Tit. 56. Quæ sint regalia. Guntherus lib. VIII. *euidenda iura monetae*. Quod quamuis in Germania nostra omnibus ferè ordinibus iam sit commune; tamen Imperatoris præcipuè, ceu capitis, auctoritatem & numen in ipsa moneta obtendit, impressa Aquila cum globo Imperii, & addita epigraphe, RVDOLPHI IMP. AVG. P. F. DECRETO, ex Comit. 1559. §. 10.

Impressio subtilis) Id eò Romani veteres tatum artificii & industriæ in monetæ fabricam contulisse videntur: neque tamen falsariorum insidias omninò euitare potuerunt: ad eò vt Plinius scribat suo tempore, cum alii æs admiscerent falsæ monetæ, alii è pondere subtraherent, artem factam denarios probandi: *Mirumque in hac artium sola* (pro quo *schola* alii legerunt, indeq; nouam quandam huius gnomonices scholam à Mario Gratidiano erectam commenti sunt Balduinus, Bodinus, Budelius, alii) *vitia discuntur, & falsum denari spectatur exemplar, pluribus que veris denariis adulterinis emittitur*.

P. 6. *Quoniam erat tributum*) Dominus enim non simpliciter iussit sibi exhiberi nummum vel monetam à Pharisaïs, sed signanter *Numisma census, νόμισμα πέντε δλωρα*, id est, genus monetæ huic functioni proprium, quo satisfacerent censui à Cæsare suæ prouinciæ indicto. Id enim est *Censum*, toto Pan-

deſtarum titulo *De cenſibus*. Suidas: κλίωος, νόμιμα ἐπίſταν τέλος. Et iterum: κλίωος, οὕτω τῆ ὀπιχελία γλώσſα Ρωμαίοι τῶ ἐξέτασαν τῆ Ρωμαϊκῆ πλήθους περιγραφέντος. Et Heſychius: κίνος, εἶδος νομίματος ὀπικε Φελαῖων. Sed de hac quæſtione peculiarem olim commentariolum ſcripſimus ad verba Domini, *Date Caſari, quæ Caſaris*. &c. vbi & hunc ipſum Oreſmii locum enucleauimus, pag. 26.

ratione imperii fabricare) Ita Fridericus Ænobarbus apud Ligurinum lib. III.

Rege figuratam, Regis patet eſſe monetam:

Caſaris & Domino ſub Caſare fulget imago.

P. 7. *Sicut quadam penſio* Vulgò *Schlagſchätz* dicitur, voce vti-
nam vnà cum re nobis ignota. Bodinus lib. VI. de Republ.
cap. 3. *Veſtigal* etiam *monetale* (ita vocat) quod *Principes graui ſub-*
ditorum incommodo de nummorum precio detrahunt, tolli, ac potius eo
nomine veſtigal nouum, tum etiam ad monetalem mercedem impera-
ri æquus eſt, vt olim Normanni Principes, & non ita pridem Polonia
Reges ſanxerunt: vt nummorum vis ac poteſtas vbique ſit eadem ſine
ullo permutationis detrimento.

Debet eſſe ſatis parua) Omnino enim tenendum eſt, ſi qui-
dem ex fide bona, & ad aliarum gentium conſenſum, mone-
tam curare velimus, parem eſſe debere metalli & monetæ ra-
tionem; vt moneta ipſa rudis metalli precium aut non ſu-
peret, aut certè quàm minimo, ſolis nimirum fabricæ expen-
ſis deductis, quæ magnæ eſſe non poſſunt. Atq; ita apud Ro-
manos, iuſti æquique tenaciſſimos, ſeruatum fuit, vt par ea-
demque prope monetæ & metalli ratio, nec e'lectioni ferè lo-
cus eſſet: vt colligere licet ex L. I. L. X. L. cum aurum. §. I. D. de
auro & arg. leg. L. planè §. ſed ſi pondus. D. de legat. I. L. xxxv.
in princ. C. de donat. Sed omnium planiſſimè ex L. I. C. de
ponderatorib. vbi ita ſtatuit: *Aurum quod inferitur à collato-*
ribus, ſi quis vel ſolidos voluerit, vel materiam appendere, aqua lance
& libramentis paribus ſuſcipiatur. Quid quod de Africanis Leo
ſcribit, in Feſſa antiqua nec aurum nec argentum cudi, nec
Mahumetanis eam exercere artem licere: quod ſceneratores
habeant qui opus aliquod argenteum vel aureum carius re-
uendant, quàm pro ratione ponderis: quod quidem ſolis Iu-
dæis ab vrbium rectoribus concedatur. Porrò nec annulum,
nec aliud quidquam ex auro vel argento fabricari poſſe, niſi
metal-

metallo prius publicè sigillato. verùm ita sigillato, quidquid inde conficitur, ac si moneta esset, expendi. Hæc ille lib. III. pag. 141.

Si esset excessiva) vel etiam si posita in arbitrio monetam facientis, qui ea abuti pro libidine & monetam subinde variare posset. Quare certa & determinata esse debet, vt benè monet infra cap. x XI. pag. 23. & vicissim certa etiam debet esse Lex bonitatis monetæ, certus modus compositionis seu ligæ metallorum, quam imminuere nefas sit, vt infra docet cap. XIII circ. fin.

Monetarum quasi quadam lex) Inde νόμισμα ἄπο τῆ νόμος siue Lege dictum tradit Aristoteles, ὅτι ἡ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστὶ. Vnde & hoc consequens est, posse homines illius vsus non minus mutare quàm ab initio instituire, quippe qui sit merè ἐκ ἰσότητος. Quod fieri non posset, si naturalis esset vis ac potestas nummi; quod genus hominum arbitrio neque tolli neque mutari potest. Idque ipse Aristoteles ibidem fatetur: εἰ γὰρ αἰεὶ ἴσων δυνάσται τὸ νόμισμα: καὶ ἐφ' ἧς ἵν' μετὰ βλάβην καὶ πῆσιν ἀχρησον. Vt diuersos nummos (ait ibi Muretus) videmus aut edictis Principum aut etiam tacito populi consensu modo pluris modo minoris esse: multorum etiam vsus aut vetustate aut legum constitutionibus p' anè sublatus est. Quomodo Lycùrgus aureos & argenteos nummos Lacedæmoniis prorsus inutiles reddidit, cum instituit vt ferreo tantum nummo vterentur.

P. 8. *Vult manere magis*) Ὅμως δε βέλεται μένειν μάλλον: non enim alias facere officium suum potest. cum sit δῖον ἐγγυητὴς ἡμῶν, vt ibidem ait. Et certam debet æstimationem habere, id quo omnes res aliæ taxantur, ait Vlp. L. 3. D. de in lit. iur. Itaque nisi ob magnam necessitatem aut euidenter utilitatem publicam mutari non potest aut debet, siue notâ malitiæ aut πλεονεξίας, vt infra docetur cap. xv.

Implicitetur alia mutatio) Patet hoc in exemplo Nicephori Phocæ Imp sæpius allegato, qui si tantum nomisma suæ figuræ post priores Principes eadem lege publicasset, nihil fecisset aut à more aut ab æquo alienum. Sed addidit duplicem mutationem. primò in pondere, quod cum antea numisma aureum hexagium penderet, ipse tetartero excogitato (verba sunt Zonaræ & Cedreni) pondus imminuit: cumque eo modo du-

do duplex esset nummus, pensiones publicæ grauiorem exigebant, minor impendiis aulicis erogabatur. Deinde etiam in valore seu proportione, quod sua insignes imagine præferri, aliorum depresso precitis, voluit. Quo utroque haud leue eum subditis attulisse incommodum eius ævi scriptores, Zonaras & Cedrenus scribunt, & ex his Bonetid. Iuris Oriental. lib. 1. pag. 21.

Pag. 8. *Expeditet mutare modulos*) Andreas Fricius Modreuius Polonus lib. 1 de Republ. emendanda, cap. 15. *Quia nonnulli externi populi figuram nostrorum nummorum imitati sunt, atque hac ratione suos ad nos inuexerunt, videndum est num sit e republica, formam nostræ monete mutari: aliter enim externa vix exigi potest.*

P. 9. *facere irreuerentiam*) Contra quàm Romani, qui præcessorum suorum monetas & memoriam religiosè conseruabant, ut apparet ex L. 1. & vlt. C. de veter. numism. potest. Theodos. Nouel. 25. Leon. Nouel. 52. & al.

Vna alia proportio) Quæ ipsa pro ratione locorum & temporum inter populos variat. Herodotus scribit, auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. Apud Lium in fœdere cum Ætolis vno capite, auri libra decem argenti libris æstimatur. Lege Constantini auri libra exæquatur argenti libris xiv. & paulo supra, ut colligitur ex L. vlt. C. de argenti precio. At hodie auri ad argentum rationem toto fere terrarum orbe esse duodecuplam pro certo adstruit Bodinus lib. vi. de Republ. cap. 13. In nostro verò imperio & sæculo vndecuplam cum quarta parte constituit intelligens huius rei æstimator R. Budelius lib. 1. de Monet. cap. 23. num. 12.

Pag. 10. *Sicut dicunt de sale*) Cancellarius Henrici vi. Regis Angliæ nomine Fortescue in libello quo commendat leges regni Anglici, cap. 35. *Præterea in regno Francia non patitur Rex quemquam regni sui sale vendere, quem non emat ab ipso Rege, precio eius solum arbitrio assesso. Et si in sulsum pauper quibus maualt edere, quàm sale excessiuo precio comparare; mox compellitur ille tantum de sale Regis ad eius precium emere, quantum congruet tot personis, quos ipsi in domo sua fouet.* Subiicit cap. seq. *At non in regno Angliæ præpeditur aliquis sibi de sale. aut quibuscung, mercimonis aliis, ad proprium arbitrium & de quocunque venditore providere.*

P. 11. *Sex millia denariorum*) Theodosius Nouella sua xxv. *Quo præcepto etiam illud in perpetuum volumus contineri, ne unquam infra septem*

Septem millia nummorum solidus distrabatur, emptus à collectario septem millibus ducentis. Denariorum nimirum, non illorum veterum ex probò argéto, sed æneorū infimæ sortis raudusculorum, quorum adhuc sub Theodosii & aliorum Cæsarum nominibus magna copia passim eruitur, adeo viliū simul & exilium, vt non iam miter septem millia vnum solidum continuisse obryzatum, ducentis nummulario pro collybo cedentibus, tricesima quinta parte totius summæ. Quod notandum cenfeo.

Si alio modo pro nunc) Temporum certè lapsu nomina ista monetarum in prouincijs quondam Romanis sunt mutata. Solidus olim aureus, hodie in Gallia monetæ nigræ (quam vocari supra notauimus) species, sexagesima aurei portio. Denarius olim solidi vicesima & quinta pars, ex superiori Theodosii constitutione septies millesima, hodie in Gallia solidi vulgaris duodecima, aurei septingentesima & vicesima. Idem de alijs.

P.12. *Supra cap. I v.) & latius infra cap. seq.*

Mensuræ bladi & vini) Aridorum & siccorum mensuræ, & pondera quoque, vt de eorum sinceritate constat, signo Principis aut Reipublicæ confirmari hodieque passim solent.

P.13. *Pecunia aliena potest mouere*) Iuuenalis:

Quas habeat Ve res aliena pecunia, nescis.

Secundum certam proportionem) Eaque proportio strictissime debet seruari, propter lubricissimā occasionem compendii inde captandi, quod vix curatur aut deprehenditur, nisi seuerissima inquisitio & animaduersio adhibeatur. Sed neque hoc satis est, nisi & aliud accedat, nimirum vt moneta illa nigra siue vsualis (quippe qua ad res tantum minores, aut operas mercenarias, aut alias calculi excurrentis minutias opus est, & reuerâ non tam pro genere pecuniæ aut diuitiarū, quàm mero instrumento fori & macelli habendæ sunt, & plerumque in sua tantum regione noti & fungibiles habentur) nonnisi ad certum modum in quaque republica admittantur, tam ad cudédum, quàm ad solutiones faciendas. Pro ut vtrumque hodierna Imperii Lege sancitum est: & apud Lusitanos quoque nonnisi quartam debiti partem eiusmodi viliori moneta soluere permittitur, Pinello teste. Id enim vtrumque nisi strictè seruetur, plura incommoda eueniunt, &

quasi catenatim se consequuntur : nimirum vt monetarii hæc potissimum ob præsens lucrum sine fine modoque cudent, conflatis & in hanc fabricam absumptis solidis bonisq; monetis argenteis; & iura monetæ quauis conditione à Principibus in suas manus transferant. Deinde vt ob horum copiam, dum data electione nemo non solidas monetas potius cum aliquo dispendio accipere mauult, earum valor supra suam indicaturam paulatim augeatur, imo in infinitum excrescat: quando illæ solæ & precium metalli in se habent, & conseruari possunt, & in commerciis cum extraneis vsus obtinent. Et vicissim vt precia rerum omnium, ob illam monetæ inquinacionem, indies scandant & intendantur. Quæ omnia quantum Reipublicæ incommodi afferant, quis non videt?

P. 14. *Propter defectum materia*) Præsertim in extremæ necessitatis casu, quem Auctor hic quidem non attingit, sed ratio concedit, & exempla omnium ætatum & populorum, etiam Romani. C. Manlius apud Salustium ita loquitur: *Sape maiores vestri miseri plebis Romana, decretis suis inopia eius opitulati sunt: ac nouissimè memoria nostra propter magnitudinem aris alieni, volentibus omnibus bonis argentum ære solutum est.* Eadem necessitatis ratio prius coegerat pondus assium mutare, (quod ad præcedens caput XIII. pertinebat) & maiorem quidem in modum imminuere, de quo ita Plinius: *Libra pondus æris imminutum bello Punico, cum impensis respública non sufficeret, constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinq; partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum.* Idemque Festus Pompeius in *Sextantarii*. Eademque causa difficillimis bellorum, obsidionum, calamitatum temporibus non tantum æneos aut stanneos, sed etiam scorteos, ligneos, chartaceos nummos ad tempus facere compulit.

Moneta à monendo) Alludit Theodericus Rex apud Cassiodor. lib. VI. cap. VII. *monetamque facis de nostris temporibus futura sæcula commoneare.* Sed & Panegyristes ad Theodosium Imp. *Hæc ebore reddantur, hæc marmore, hæc in coloribus uiuant, hæc in ære moneantur* (ita legere placet) *hæc gemmis augeant precium.* id est, hæc in ærea moneta diuulgandæ & æternandæ memoriæ caussa repræsentetur, vt apud Romanos fieri solebat. Porrò Monetæ nomen vnde Iunoni factum, ex Romanis

manis scriptoribus notū est. Cudit denarium T. CARISIVS, qui sub Augusto triumviratum monetæ gessit, in quo caput Iunonis vna parte visitur, cum litteris MONETA: in altero Vulcania instrumenta, incus, malleus, forceps. Quæ quidem incus in Triumvirorum ipsorum nummis frequens conspicitur: si non arapotius fuit, nam aliquando & coronata apparet. Aram enim in moneta fuisse, Ammianus meminit lib. XXI. vbi Dracontius monetæ præpositus seditione Alexandrinorum interfectus, quod aram in Moneta, quam regebat, recens locatam (zelo quodam) euertisset.

P. 15. (*Custodire exemplar*) Leo Africanus de Fessa vrbe scribens: *Monetariorum adibus confines sunt aurifabrorum officina, quorum Consul sigillum e& typos monetarum conseruat.*

Mensurarum exemplaria) Hygenus Gromaticus in lib. De limitib. pag. 152. *pedis Monetali* aliquoties meminit, sic dicti, quod vt moneta publicè definitus & receptus esset, & fortè etiam in æde Monetæ custodiretur. *Et Capitolina amphora* apud Capitolinum, quæ iustæ & legitimæ mensuræ, qualis in Capitolio proposita, ad quam omnes exigerentur. Quo facit veteris congii inscriptio: IMP. CÆS. VESPASIANO, VI. T. CÆS. AVG. F. IV. COS. MENSVRÆ. EXACTÆ. IN. CAPITOLIO. Remmius Fannius de amphora,

----- *Quam ne violare liceret,*
Sacrare Ioni Tarpeio in monte Quirites.

P. 16. (*Emolumentum vel lucrum*) Quæ sanè (si verum amamus) sola & vnica caussa corruptæ & fluctuantis hodie rei monetariæ, dum sublimè & augustum istud regale in quæstū à nonnullis indignè conuertitur, redemptorumque libidini precio prostituitur: & quod nil nisi attestatio veritatis esse debebat (vt benè hic Oresmius docet) ad quædam vt nouū ita illegitimū acquirèdi modū vsurpatur. Sed manū ab vlcere.

Præter naturalem ipsius usum) Quandoquidem pecunia res per se sterilis fructum naturæ ordine producere nullum potest. Vnde non nisi improprie à Græcis *lónos*, à nobis *Wnocher* dicitur, quod vtrumque fructum sonat.

Par est ipsi usura) Quo omnino loco vel apud Fessanos in Africa haberi supra retulimus. Quid apud nos Christianos par foret?

Violenta pradatio) Ferè vt M. Cato aliquando interrogatus,

Quid esset scenerari? replicauit, *Imò quid occidere:* Horatius similiter: *quos vsura trucidat.*

P. 17. *Romani tales fecerunt*) Nec illi in arce illa & templo virtutum omninò ab hac cupiditate intacti fuerunt. Miscuit denario triumuir Antonius ferrum, ait Plinius. Alii aliter: grauissimè ferè omnium Seuerus denarios corruptit, vt ipsi loquuntur, & Dion notauit. De posteriorum Imperatorum pecunia maiorina, & raudusculis inquinatissimis vilissimisque, non repeto quæ scripsi alibi.

Quadam praua moneta veteri) Inuenitur & bona veteris notæ, aurea, argentea, ænea: sed plus illius inquinatæ posteriorum principum. Sed totum illud genus Oresmii huius æuò idoneos æstimatores non habebat, quos cultiori hoc sæculo & patrum memoria reperit.

Reperitur in campis) per prouincias olim à Romanis possessas, in locis vbi aut veterum vrbiū villarumue sunt reliquix, aut olim ab auaris pecunia fuit defossa, aut in sepulchris vel etiam sub limitibus condita. Quæ de re & quidquid omninò circa antiquitatis illam partem (Numismata dico) dici quæriue poterit, ex professo aget Pomponius noster, vbi Persica tandem cœptis fauerit.

Nimis turpe Principi) Huc pertinet grauissima commune factio Boleslaii Pii Bohemiæ regis, apud Cosmam Pragensem lib. II. quam ille moriturus ad filium suum Boleslaum III. habuit (decessit autem anno DCCCXCIX) inter alia capita hoc etiam habens: *Dilige denarium, sed parcè, dilige famam.* Res enim publica licet sit nimis adauicta per formam numismatis falsam, citò erit ad nihilum redacta. Est aliquid, fili mi, quod Carolus Rex sapientissimus & manu potentissimus haud equiparandus nobis hominibus valde humilibus, cum filium suum Pipinum post seiri solò sublimandum disponeret, eum terribili cum sacramento constrinxit. Ne in regno suo subdola & praua taxato ponderis aut monete fieret. Cerè nulla clades, nulla pestilentia, nec mortalitas, nec non hostes totam terram rapinis incendiisque deuastantes, magis populo Deinocerent, quam frequens mutatio & fraudulenta peioratio nummi. Quæ pestis aut quæ infernalis Eryanis inclementius spoliat, perdit, attenuat Christicolæ, quam fraus in nummo herilis? Atqui post hæc senescente iustitia & inualescente nequitia surgent, non Duces, sed fures; non rectores populi Dei, sed nequam exactores, auarissimi sine misericordia homines, Deum omnia cernentem non metuentes, qui ter vel quater in anno monetam mutando erunt in laqueum Diaboli.

Diaboli ad perditionem populi Dei. Talibus enim nequam artibus & per legum insolentiam coangustabunt huius regni terminos, quos ego dilatavi usque ad montes, qui sunt ultra Krakou nomine triti, per Dei gratiam & populi opulentiam. Nam

Divitia plebis sunt laus & gloria Regis.

Nec sibi sed Domino gravis est, quem gravat egestas.

P. 18. *Monetam falsificare*) Quam flagitii notam impingit Philippo Pulchro Galliae Regi Dantes Poeta Florentinus, sui seculi censor liberrimus, Paradisi Canto XIX.

Li si vedra il duol, che sopra Senna

Induce falseggiando la moneta

Quei, che morrà di colpo di cotenna.

Quia primus monetam argenteam in regno Franciae dimidia parte ligae debilitasset: quae res subditis occasionem magnorum tumultuum dedit, & Principibus extraneis perniciosissimum exemplum praebuit Cuius cum ipsum tandem poeniteret, filio suo Ludouico Hutino testamento iniunxit, *ut caueret à depravatione monetarum*, ut Bodinus refert. Postea tamen Carolus etiam Pulcher suscepto Aquitanico bello, urgente aëris inopia argentei numi bonitatem admodum imminuit paterno exemplo, ut ex Villaneo Massonus refert. Eoque pertinet constitutio illa Iohannis XXII. PP. sub Tit. *De crimine falsi*, ubi queritur sub vero signo Caroli Regis Francorum & Nauarrae monetam data opera depravari, cadereque à suo recto pondere: quae spicula non obscure in Regem ipsum cuius auctoritate nummi bonitas imminuta fuerat, iaculatus videtur. Eamque rem postea Oresmio occasionem huius libri scribendi dedisse apparet: cuius idem Massonus nominatim meminit in Carolo V. Rege.

Incumbit condemnare) addo, ipsam antea omnia monetam improbam condemnare, prohibere edictis & reprobare, deprehensam scindere & abolere. Scaevola in l. 102. D. de solution. *Mox pecunia quae illa Respublica utebatur, quasi aërosa iussu Praesidis sublata est.* Idemque D. Epiphanius in lib. De ponderibus & mensuris testatur, & Etymologici auctor: *Διακένωσις, αἶον ἀδοκίμασόν ἐστι. Διέκωπτον γὰρ τὸ ἀδοκίμον νόμισμα οἱ παλαιοί.*

Turpissima morte) Flammarum exustionibus, seu competentis supplicio pro eius elementi abusu. L. V. C. Th. de falsa monet.

mouet. Exemplum ponit Dantes de quodam magistro Adamo Brixienſi, qui cum eſſet inſignis monetarius, auaritia ta-
ctus ſecretò falſificauit florenos aureos (qui Florentini dicebantur, vna parte S. Iohannem Baptiſtam, altera Liliū habentes) quo detecto comprehenſus & exuſtus fuit : quem apud inferos ita miſeriam ſuam deplorantem inducit. Cantu
x x.

Iui é Romena lá, dñ' io falſai

La lega ſuggillata del Baſtaſta.

Perch' io il corpo ſuſo arſo laſciai.

vel alio vltimo ſupplicio, cum bonorum publicatione : aut vt mitiſſimè, manus amputatione, vt ſcripſi in Legib. nummar. cap. i. Quod & apud Feſſanos fieri Leo Africanus ſcribit, & apud Venetos hodie fieri audio, & ita quidem vt miſeri illi truncatis manibus quotidie certis horis differto foro per medias menſas & tabernas ſpectaculi exemplique ergo traducantur.

Rei qua debet eſſe certiffima) Cum velut ſponſor & expoſiſſor quidam ſit humanis neceſſitatibus & commerciis, vt Philoſophus ait, οἷον ἐγγυητής ἐς τὴν ἡμίαν. Et hoc tralaticium eſt apud iuris auctores, *Numerum certam eſſe aſtimationem*. L. III. D. de in litem iuran. Videtiſ Dominicum Soto Lib. III. De iuſtit. & iure. Quæſt 5 Artic. 3.

Irreuereri præceſſores ſuos) Quanto laudabilius inſtitutum Regum Arragoniæ, qui ad coronam venientes more à maioribus accepto, ſolemne iuſiurandum dant, inter alia hoc continens, *ſe antiquas monetæ leges non inſringere*, nec curſum nec pedem monetæ approbatæ mutare velle, auctore Petro Belluga in Speculo Principum Ann. 1245. & 1337. Quo pertinet reſcriptum Innocentii III ad Regem Arragoniæ in c. Quanto. 18. De iureiur. qui conſiliatorum ſuaſu iuraſſet, *Vſque ad certum tempus patris ſui conſeruare monetam*. Eandemque ob cauſam Petrus I v. Rex Arragonum ditionem Regis Maioricæ & Minoricæ, quem vaſallum ſuum eſſe aſſerebat, inuaſam fiſco ſuo addixit, quod monetam deterioraſſet.

P. 19. *Deſertur ad extra*) Hoc eſt in quo falluntur illi harum fraudum aut variationum artifices, quod tantum ſuæ regionis rationem habent; neque conſiderant neceſſitatē cōmerciorum

ciorum cum aliis, vt intelligant rem monetariam ex iure gentium constituendam.

Extraregnum contrafaciant) Andreas Fricius Polonus lib. 1. De Republ. emendanda cap. 15. *Quia nonnulli externi populi figuræ nostrorum nummorum imitati sunt, atque hac ratione suos ad nos inuenerunt; videndum est num sit è republica, formam nostra moneta mutari.*

Bona mercimonia cessant) Quæ autem regio est sub Sole, quæ aliarum ope & commerciis carere penitus possit? aut non saltem multum commodi & emolumentij inde capere? Quo magis (vt modo tetigi) iuris gentium hac in parte ratio est habenda.

Intrinsicus negociatio perturbatur) Cuius rei elegans exemplū suppeditat Historia Bohemica de Iohanne Rege, quem Dubrauius libro XXI. scribit, ærario per profusiones euacuato ad improbam monetam cudendam animum adiecisse, Monetariis adhibitis qui è veteribus bonis nummis novos malos recuderent, pufillo illis argento superinducto, cætera planè æreos. Sed verba adscribere iuuat Chronici Aulæ Regiæ à nobis primū editi, sub Anno MCCCLXXVII. & versiculos nō illepidos: *Aduocauit Rex quosdā de Florentia Lombardos, in scientia lucrandi valde gnaros: ad horum consilium paruos denarios Rex permisit in moneta publica monetari. Cœpit ex hoc clamor in vulgo non modicus eleuari: quoniam cuprea materia, & corrupta eorum forma, impediunt omnium vanalium rerum fora.*

Nam quiuis sutor, his nummis, dicit, abutor:

Et dixit sartor, ex his nummis nimis artor.

Conqueritur pistor, meus omnis questus in his torpet nummis, tristis etiam fit faber in istis

Denariis paruis, luit hoc villanus in aruis:

Artificum turba clamant super hoc & in vrbe.

Optant deleta citò, quod sit iniqua moneta.

Nemo stat exceptus, qui non damnus sit adeptus

Per calem fraudem: si cessat, tunc cane laudem.

P. 20. *Iudices*) id est Iurisperitos, Doctores: quos omnes iuri dicūdo operatos ea ætas *Iudices* vocauit, vt legimus apud Petrum de Vineis, Radeuicum, Marfilium Patavinum, & in c. 17. De election. in 6.

Campseres) permutatores monetæ, ἀγγυρομοίβης, quorum est καταλλάττειν καὶ καταμερατίζειν τὰ νομίσματα, apud Pollucem.

Mercatores moneta) Qui quod omne genus pecuniæ in parato haberent. & pro suo quodam lucello (quod *Stellaturam* vocant) desiderantibus representare possent, olim *Collectarii* dicebantur, Symmacho lib. x Epist. 42 Theodosio Nouella xxv. νομισματῶν πώλης apud Antiphanem, & νομισματῶν πωλική apud Platonem, *Venditores pecuniæ* aliquoties apud Paul. Diaconum in historia Miscella. Quorum artes & cautelas accuratè examinat Dominic. Soto lib. vi. de Iustit. & iure. Q8. Hisce verò subsidio esse solent cæteri mercatores, qui aureas argenteasque bonas pecunias, quas quotidie accipiunt, colludio quodam hisce collectariis & monetariis suggerunt, quod grauissimè taxat Damhouder. in Pract. crimin. cap. 65. Et de his veterem querelam inuenio in versiculis ante nostrum sæculum scriptis, corruptelas omnium ordinum deplorantibus, Tit. De mercatoribus.

Item mundi mercatores

Quid sunt heu quam truffatores?

Et postea in specie:

Quando boni nummi vadunt,

Statim eos igni tradunt:

Sicque manet pagamentum

Scoria, & non argentum.

Sic confundunt mundum totum:

Istud undique est notum.

Qui sunt opima) Quales sunt litterati & scientiis dediti, qui ista pecuniaria non intelligunt neque curant. Tullius ipse ad Atticum: *Vide ne qua lacuna sit in auro, ego ista non intell. go.*

P. 21. *Innumerabiles perplexitates*) De quibus peculiare & spinosi tractatus extant, Bruni, Aquilæ, Curtii, & aliorum, consilia verò infinita, Iac. Curtii *εἰκασῶν*, Tom II lib. III. cap. 15. Car. Molynei disquisitio accurata in Tract. de commerc. Quæst 90. usque ad 100.

Ipsa communitas possit) & cum ea Princeps: quomodo in Imperio nostro Cæsar cum ordinibus. Idque facit etiam textus in d. c. quanto. De iure iur. per verba, *assensu populi irrequisito*, uti ibi vult Guido Papæ num. 2. & Molyneus bene notat: quidquid dicat Nicol. Boerius Decif. Burdegal. 327. num. 6. Pertinet

net enim hæc res nummaria magnopere ad ipsam quoque plebem & popellum, cuius consensus non est excludendus aut negligendus. Vt & olim apud Romanos Marius Grati-dianus Prætor cum hanc rem agitare, collegium Prætorum Tribunos plebis adhibuit, vt res nummaria de communi sententia constitueretur, quæ tunc ita iactabatur, vt nemo scire posset quid haberet, ait Tullius III officior. Addit Pli-nius, ab eodem Grati-diano artem introductam denarios probandi, tam iucundam plebi, vt illi vicatim totas statuas dicauerint.

Sed hoc est contra*) Notandum est hoc loco esse insignem lacunam & defectum propemodum integri (vt mihi videtur) Capituli, quo continebantur quædam obiectiones, ad quas articulatim respondet toto capite seq. Nam quod hic sequitur, *hoc est contra honorem regni, arre-tare Principem exheredare, &c.* ipsum est ad quod vltimo loco respondet infra pag. 24. in princ. dicens hanc esse vocem falsiloquorum adulatorum, & reipublicæ proditorum.

P. 22. *Papa nunquam hoc concessit*) Imo prohibuit, & conscientias Principum eo nomine adstrinxit. d. c. quanto. De iureiur. d. Extra vag. De crim. falsi.

Imp. nulli potuit dare) Neque vero vsquã aut vnquam dedit. Imo quã religiose & integrè Romani olim Principes per suos magistratus & officiales voluerint monetariam rem administrari, indicio esse potest vel illa Formula qua Moneta committitur. apud Cassiodorum Lib. vi. cap. 7. & Lib. vii. ca. 32. vbi in fine hac clausula additur: *Nam sicut casus asperos subibis, si quid forte deliqueris; uia irremuneratum non relinquimus. sicut egisse incu'pabiliter senserimus.*

P. 24. *Deberet priuilegium per d. re*) Tralaticium est, priuilegium mereri amittere, qui eo præsumit abuti. L. si quos. C. de offic. præfec. prætor. Orient. c. priuilegium. xi q. 3. Et de priuilegio monetæ in Imperio nostro nominatim constitutionibus cautum est, vt legum violatores præter priuationem eius iuris, proscriptionem quoq; ipso iure incurrant. Comit. LXVI. §. 31.

NOTÆ AD GABR. BYEL.

P. 34. *Lega, d. est, species mixtura*) Vox Italica, quæ apud Dã-tem legitur loco supra allato: *La Lega suo gillata del Baruffa.* Significans

gnificans vinculum & copulam quandam, qua vt aliàs alia, ita in hac materia duo vel plura metalla certa lege & quasi fœdere inuicem iunguntur, vniuntur, & quasi colligantur. Id enim est *Liga* apud Longobardos, fœdus, vniō, coniuratio. Stat. Mediolan. Tit. De pœnis §. *Ne fiant liga*. Vnde *Fendūm Ligium, vasallus ligius, homines ligii*: Διζλους οἱ Λατινοὶ δουλομαζουσι, ait Nicetas. Francogalii qui alias *Ligam Ligus* dicunt, hanc metallorum mixtionem ad differentiam illius *Aloy* vocant: & *Aloyer*, metalla ista ratione contemperare & iungere, tradit Molynæus.

Pro Floreno aurum ponderans dragmam) Non fortuitum exemplum. Verè enim Florenus eius æui Rhenentis aureus, drachmam pendebat, Ducato hodierno etiam bonitate proximus. Quæ bonitas ab eo tempore paulatim & in auri probitate & pondere decoxit.

P. 38. *Data est sibi pro bona*) Tullius III. Offic. *Querit etiam Hecaton, si sapiens adulterinos nummos acceperit imprudens pro bonis; cum id rescierit, soluturusue sit eos, si cui debeat, pro bonis. Diogenes ait, Antipater negat: cui potius assentior.* Sed non dubito eum cum Antipatro potius sensisse. Alia mens foret auaro & improbo danistæ, qui nollet sibi talem nummū perire. Aufonius Symmacho: *Hunc ego cum velut gallinaceus Eucleonæ eruissem, excussum relegi: atque ut auarus fœnerator improbum nummum malui occupare quàm eo idere.* Illud extra dubium est, reprobos nummos nō parere liberationem, & actionem creditori quoad eos saluam manere. L. CII. D. & solution. Sed vicissim creditorem vel venditorem eisdem, quos forte accepit, debitori reddere debere, non abolere. L. XXIII. §. 1. D. de pignorat. act. *reprobis domino reddendis*, inquit: quia nimirum e: ad aliquid possunt esse vtilis, saltem pro ipsa materia: & si precium non sunt, in

merce haberi, vendi palam collybistæ pro reprobis, suo qualicunque precio: imo fit, vt etiam pluribus bonis denariis vnus malus artis perno-

scendæ ergo ematur, vt alibi è

Plinio retulimus.

ANDREAS FRICIVS MO-
DREVIUS POLONVS, DE RE-
PVBLICA EMENDANDA
Lib. I. cap. xv.

IN re monetaria consideranda videntur & materia, & pondus, & forma publica. Priora duo vulgo non satis agnoscuntur, ac ne observantur quidem in nummis paruis: tertium conspectu facile noscitur. Verum quia nonnulli externi populi figuram nostrorum nummorum imitati sunt, atque hac ratione suos ad nos innexerunt, videndum est, num sit è Repub. formam nostram mutari: aliter enim externa vix exigi potest. Qui falsam & adulterinam olim cudebant, ad bestias condemnabantur, si liberi erant: si serui, ultimo supplicio afficiebantur. Rationem etiam inuenire, ne pecunia extra fines ex portetur, perutile fuerit: quod vix aliter fieri posset, quam si pluris, quam æquum sit, aestimaretur, quod tamen nescio an conduceret Respublica. Qui vel Romæ vel in aliis prouinciis res agunt, magnam vim auri à nobis efferunt. Hoc si in totum interdici non potest, tamen modum his rebus constitui optimum fuerit. Tanta licentia apud nos grassatur nummis peregrinis, tum aureis, tum argenteis aestimandis, ut nusquam maior. Singulis quadrantibus anni precium eorum crescit, cum bonitati eorum nihil interim ad crescat. Causas eius rei multi afferunt multas. Sed nos si non mouet vel publica vel privata cuiusque rei iactura, quæ hanc nummorum iactationem sequitur; quid aliud mouere nos magis possit ad licentiam illam coercendam, & certam aestimandi rationem ineundam, haud sanè dictu est facile. Et hoc igitur, si placet forensi magistratui mandetur.

08-10-80-
SPECIAL

87-B
23701
bound w/
87-B
25543

